

**Soproni Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és
Szervezéstudományok Doktori Iskola**

**A MAGYARORSZÁGRÓL KÜLFÖLDRE IRÁNYULÓ
MIGRÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYEI AZ OKTATÁSI
KÖLTSÉGEK SZEMPONTJÁBÓL 1989 UTÁN**

Doktori (PhD) értekezés

Készítette:

Mikó Eszter

Témavezető:

Prof. Dr. Kiss Edit Éva

Sopron

2017

**A MAGYARORSZÁGRÓL KÜLFÖLDRE IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ
KÖVETKEZMÉNYEI AZ OKTATÁSI KÖLTSÉGEK SZEMPONTJÁBÓL
NAPJAINKBAN**

Értekezés doktori (PhD) fokozat elnyerése érdekében

**Készült a Soproni Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és szervezéstudományok
Doktori Iskola ..... programja keretében Írta:**

.....

Témavezető: Dr. ....

Elfogadásra javaslom (igen / nem) .....

(aláírás)

A jelölt a doktori szigorlaton ..... %-ot ért el,

Sopron, ...

a Szigorlati Bizottság elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen /nem)

Első bíráló (Dr. ....) igen /nem .....

(aláírás)

Második bíráló (Dr. ....) igen /nem .....

(aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján ..... %-ot ért el

Sopron, ...

a Bírálóbizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése: .....

.....

Az EDHT elnöke

Tartalomjegyzék:

ABSZTRAKT	1
ABSTRACT	2
1. Bevezetés	3
1.1. Problémafelvetés, a témaválasztás indoklása, és a kutatás célja	3
1.2. A dolgozat célja és hipotézisei.....	4
1.3. Adatforrások és alkalmazott módszerek.....	5
2. A migráció elméleti kérdései	8
2.1. A migráció fogalmának megközelítései.....	8
2.2. A migráció fajtái.....	12
2.3. A migráció hatása: okok és következmények.....	15
2.4. A migráció az elméleti modellekben	19
3. A migrációs folyamatok a történelem során Európában.....	21
3.1. Migráció Európában a II. világháborút követően, különös tekintettel az Európai Unióra	23
3.2. Az Európai Unió migrációs politikája	25
4. A Magyarországról külföldre irányuló migráció történeti áttekintése	31
4.1. A Magyarországról elirányuló migráció 1900 és 2004 között	32
4.2. A magyarországi migráció az Európai Unió csatlakozásától	40
5. Az oktatás gazdaságtana.....	50
5.1. Az oktatás módszertani kérdései.....	58
5.2. Magyarország oktatási kiadásai	64
6. A hazai humán erőforrás egyenlege a külföldre irányuló migráció tükrében.....	68
6.1. Az empirikus kutatás tapasztalatai	68
6.2. Középiskolában tanulók válaszainak elemzése	68
6.3. Felsőoktatásban tanulók körében végzett empirikus kutatás tapasztalatai	76
6.4. A már dolgozó körében végzett empirikus kutatás tapasztalatai	85
6.5. A kivándorláshoz kapcsolódó oktatási költség meghatározása, a kivándorlás humán erőforrásra gyakorolt hatása	91
6.5.1. A kivándorlás várható állami-társadalmi költségei:.....	92
6.5.2. A kivándorláshoz kapcsolódó egyéni költségek	101
7. Főbb következtetések, új és újszerű eredmények.....	111
7.1. Főbb következtetések, új és újszerű eredmények.....	112

7.2.	Új és újszerű eredmények.....	115
7.3.	A kivándorlás várható hatásai	116
7.4.	További kutatási lehetőségek.....	121
8.	Összegzés	123
9.	Summary	126
	Felhasznált irodalom.....	129
	Melléletek	136
1.	melléklet.....	136
2.	melléklet.....	140
3.	melléklet.....	145
4.	melléklet.....	151
5.	melléklet.....	154
6.	melléklet.....	155
7.	melléklet.....	156
	KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS	158
	NYILATKOZAT.....	159

Táblázatok:

1. táblázat: A migráció fajtáinak csoportosítása a migrációt hajtóerejének alapján	14
2. táblázat: A brain drain hatása a befogadó és a kibocsátó országra	17
3. táblázat: A brain drain és brain gain okai a push és pull faktorok függvényében.....	18
4. táblázat: Az egyéni migrációs döntés meghozatalát befolyásoló tényezők.....	18
5. táblázat: A migráció pozitív és negatív hatásai Magyarországon.....	19
6. táblázat: Az elmenekültek és kitelepítettek száma a „küldő” és fogadó országok szerint, 1945 után	22
7. táblázat: Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozó új tagországokkal szemben bevezetett korlátozó intézkedések	29
8. táblázat: Az Osztrák-Magyar Monarchia népessége 1850-1910 között.....	31
9. táblázat: Az Osztrák-Magyar Monarchia területéről emigrálók száma	32
10. táblázat: Magyar kivándorlók száma az Egyesült Államokba	33
11. táblázat: Magyarországról áttelepülő Aussiedlerok 1950-1989.....	37
12. táblázat: Magyar állampolgárok száma Európa országaiban (1971-2002).....	39
13. táblázat: Az Eurostat adatai szerint az adott országba bevándorló magyar állampolgárok száma 2003-2012 között.....	41
14. táblázat: Ausztriában dolgozó magyarok száma	43
15. táblázat: Ausztriában dolgozók életkor szerinti megoszlása 2000-ben és 2007-ben:.....	43
16. táblázat: Magyarország oktatási kiadásai iskolatípusonként 1980-2013 (folyó áron millió Ft-ban)...	65
17. táblázat: Az egy gyermekre, tanulóra, hallgatóra jutó költségvetési kiadás (nappalival egyenértékű számított létszám alapján) Forintban	66
18. táblázat: A költségvetés oktatási kiadásai az államháztartás konszolidált kiadásainak és a GDP arányában	67
19. táblázat: A középiskolás diákok születési hely szerint, 2016.....	69
20. táblázat: A megkérdezett középiskolás diákok lakóhely szerint, 2016	70
21. táblázat: Válaszadók iskola típus alapján, 2016	70
22. táblázat: A felsőfokú intézményben válaszadók születési hely szerint, 2016	77
23. táblázat: A már dolgozó válaszadók lakóhely szerint, 2015	85
24. táblázat: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége, 2015	86
25. táblázat: Háztartási munka költsége családtípusonként, 2003	92
26. táblázat: A számítások során figyelembe vett bérek.....	93
27. táblázat: A számításokhoz figyelembe vett alapadatok	94
28. táblázat: Adott kereset mellett elérhető jövedelem a nyugdíj eléréséig.....	95
29. táblázat: Megtérülési ráta számítás	96
30. táblázat: Megtérülések száma.....	96
31. táblázat: Megtérülési idő jövedelemnövekedés nélkül.....	97
32. táblázat: Megtérülési idő évi 120.000 Ft-os bérnövekedésnél	98
33. táblázat: Nettó jelenérték számítás fix jövedelem mellett	98
34. táblázat: Nettó jelenérték évi 120.000 Ft-os bérnövekedésnél	99
35. táblázat: Kieső adó és járulékok fix jövedelem mellett	100
36. táblázat: A dolgozók körében a kivándorlási szándék mértéke, és a jelenlegi jövedelem keresztábrája, 2015.....	108
37. táblázat: A már dolgozók válaszai alapján kivándorlásukból eredő egy évre jutó járulékok kiesése, 2015	109

38. táblázat: A kivándorlást tervezésének mértéke a három korosztálynál, 2015-2016 112
39. táblázat: A tanulmányi célú migráció a középiskolában és a felsőoktatásban tanulók körében, 2016113
40. táblázat: Az időszakos és végleges emigráció hatásai a kibocsátó országra nézve 117

Ábrajegyzék:

1.	ábra: Brain circular	16
2.	ábra: Az 1980-1990-es évek során néhány volt szocialista országból Németországba irányuló népességmozgás:	37
3.	ábra: Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok a magyar statisztikai hivatal adatai szerint 1990-2015	40
4.	ábra: A Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok száma az Eurostat és a magyar statisztikai hivatal adatai szerint 1998-2015	42
5.	ábra: Németországba élő magyar állampolgárok száma 2004-2015 között	44
6.	ábra: Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma 2008-2013 között.....	44
7.	ábra: A magyar emigrációs potenciál célországai a tervezett emigráció időtávja szerint (%)	45
8.	ábra: Magyarországról naponta külföldre ingázók az ingázók arányában megyénként, 2011	47
9.	ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodók ezer lakosra jutó száma megyénként, 2011	48
10.	ábra: Az állam gazdálkodási rendszere.....	55
11.	ábra: Középiskolai válaszadók nyelvtudása, 2016	71
12.	ábra: Külföldi tanulmányokat tervező középiskolások aránya iskolatípusonként, 2016	71
13.	ábra: Külföldi tanulmányok tervezésének az okai a középiskolásoknál, 2016	72
14.	ábra: A középiskolások tanulmányi okból történő kivándorlásának célországai, 2016	73
15.	ábra: A középiskolai válaszadók jövőbeli magyarországi munkavégzési helyei, 2016	74
16.	ábra: A középiskolások körében a kivándorlást befolyásoló tényezők, 2016	75
17.	ábra: A kivándorlást legkevésbé befolyásoló tényezők a középiskolások körében, 2016	75
18.	ábra: A középiskolások munkavállalási szándékú célországai, 2016	76
19.	ábra: A felsőfokú tanulmányokat végzők nyelvtudása, 2016	78
20.	ábra: A főiskolai válaszadók középiskolai tanulmányai alapján, 2016	79
21.	ábra: A felsőoktatásban tanulók tanulmányi célországai, 2016.....	80
22.	ábra: A felsőoktatásban tanulóknál a külföldi munkavállalást teljes mértékben befolyásoló tényezők, 2016	82
23.	ábra: A felsőfokú hallgatók külföldi munkavállalási szándékát legkevésbé befolyásoló tényezők, 2016.....	82
24.	ábra: Kivel szándékoznak külföldre menni a felsőoktatásban tanulók, 2016	83
25.	ábra: A felsőoktatásban tanulók munkavállalási célországai, 2016	84
26.	ábra: A dolgozók idegen nyelv és nyelvtudás mértéke szerint, 2015	86
27.	ábra: A kivándorlást teljesen befolyásoló tényezők a dolgozók körében, 2015	88
28.	ábra: A dolgozók külföldi munkavállalását egyáltalán nem befolyásoló tényezők, 2015	88
29.	ábra: A dolgozók megoszlása aszerint, hogy kivel akarnak külföldre menni, 2015.....	89
30.	ábra: A dolgozók körében a munkavállalási szándékú kiutazás célországai, 2015	90
31.	ábra: A dolgozóknál a célország választásának oka, 2015.....	90
32.	ábra: A középiskolások különfoglalkozásainak típusai, 2016	102
33.	ábra: A felsőoktatásban tanulók középiskolai különfoglalkozásai, 2016	104
34.	ábra: Felsőoktatási tanulmányok melletti különfoglalkozások típusai, 2016.....	105
35.	ábra: A munkavégzés jellege, 2016	106
36.	ábra: Külföldről hazautalt jövedelmek folyó áron millió forintban, 1995-2015.....	114
37.	ábra: A kivándorlás okozta gazdasági és társadalmi hatás.....	118
38.	ábra: A külföldre irányuló migráció okozta gazdasági és munka-erőpiaci hatások.....	119

39. ábra: A külföldre irányuló migráció okozta szociológiai hatások	120
40. ábra: A külföldre irányuló migráció társadalmi és demográfiai hatása.....	121

Képletek:

1. egyenlet: Belső megtérülési ráta	54
2. egyenlet: Emberi tőke mérése.....	55
3. egyenlet: Belső megtérülési ráta részletes vagy teljes módszer	60
4. egyenlet: Belső megtérülési ráta rövidített módszer	61
5. egyenlet: Oktatás megtérülési rátájának kereseti függvénye	61
6. egyenlet: Nettó jelenérték	62
7. egyenlet: Megtérülések száma.....	64
8. egyenlet: Megtérülési idő.....	64

ABSZTRAKT

A migráció mindig is jellemezte az emberiséget, de eltérő intenzitással a történelem során. Az utóbbi évtizedben ismét fontos és igen erőteljes mértéket ölt nem csak Európában vagy a világ más részeiben, hanem hazánkban is. Napjainkban a migráció egy folyamatosan jelenlévő folyamat hazánkban. Egyes becslések szerint jelenleg körülbelül 4-500 ezer magyar él külföldön. Kérdés, hogy mi várható a jövőben és az milyen következményekkel jár. Ezért is választottam ezt a témát. A kutatás célja kettős volt: egyrészt a potenciális kivándorlók meghatározása különböző korosztályokban (középiskolában, felsőoktatásban tanulók, és a már dolgozók), másrészt annak feltárása, hogy a kivándorlás milyen hatással és következményekkel jár, különösen az oktatási költségekre. Ezt a vizsgálatot az is indokolta, hogy ezek a témakörök eddig nem kaptak nagy figyelmet a kutatásokban, holott súlyos társadalmi-gazdasági következményei lehetnek, ha a kvalifikált kivándorlókba befektetett oktatási és egyéb költségek máshol „kamatoznak”. A kutatás során az empirikus felmérés mellett különféle matematikai és statisztikai számítási módszereket alkalmaztam, mint például a rövidített megtérülési ráta módszere, a megtérülési idő és a megtérülések száma, továbbá a nettó jelenérték módszer. Az asszociációs kapcsolatok meghatározására a Khi négyzet próbát és a Cramer-féle asszociációs számítási módszert használtam. Az adatok elemzéséhez az SPSS statisztikai programot és az Excel programot használtam. A fontosabb tapasztalatok, eredmények, megállapítások a következők: az empirikus kutatásban résztvevők jelentős része tervezi, hogy a jövőben kimegy külföldre dolgozni hosszabb vagy rövidebb időre, esetleg végleg. A végleges kivándorlás anyagi veszteséget okozna Magyarország számára, melynek egy része az oktatási költségek teljes vagy részleges meg nem térülése, másrészt a kiesett adó- és járulékbévételek okoznának. Dolgozatom újszerű abban, hogy az oktatás megtérülésére vonatkozó kutatások és a migrációs kutatások összekapcsolására törekszik. Az oktatási kiadások és az empirikus kutatás migrációra vonatkozó eredményeinek összekapcsolásával igyekeztem a jövőre vonatkozóan a migráció várható demográfiai, társadalmi, gazdasági és munkaerő-piaci hatásainak meghatározására, az empirikus kutatás eredményei alapján feltételezve, hogy a kivándorlás mértéke nem csökken.

ABSTRACT

Migration was always characteristic of mankind throughout history, but with different intensities. It became important and very significant in the recent decades again not only in Europe and in other parts of the world, but also in Hungary. Migration is a process that is continuously present in our country in our days. According to certain estimates about 4-500 thousand Hungarians live abroad today. The expectable future developments and their consequences are interesting issues. This is the reason why I selected this topic. This research had a double purpose: on one hand to define the potential emigrants in the different age groups (secondary school students, high education students, and those people, who already work), and on the other hand to explore what impact and what consequences emigration will have, especially as regards the education costs. This examination was also justified by the fact that these topics were not really in the focus of research activities, in spite of the fact that it may have serious socioeconomic consequences if the education and other costs that are invested into the qualified emigrants will be “exploited” in other countries. I used different mathematical and statistical calculation methods in addition to empirical research in the course of my research, as e.g. the method of the refunding short-rate, and the methods that focus on the refunding period and the number of refunded cases, as well as the method of net current value. I used for defining the association relationships the Khi square probe and the Cramer’s V calculation methods. I used the SPSS statistical programme and the Excel programme for analysing the data. The most important experiences, results and findings are the following: a significant part of the participants participating in the empirical research plans to go abroad to work for a longer or shorter period, possibly permanently. Permanent emigration would cause financial losses for Hungary, a part of which would be due to the partial refunding or non-refunding of the education costs, and on the other hand through lost tax and contribution revenues. My dissertation is novel, because it tries to associate the research activities of education refunding with the migration related results of empirical research and based on this I tried to define the expectable demographic, societal, economic and workforce market impact of migration in respect of the future, assuming - based on the results of empirical research - that the extent of emigration will not decrease.

1. BEVEZETÉS

1.1. PROBLÉMAFELVETÉS, A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, ÉS A KUTATÁS CÉLJA

A migráció, hosszú múltra tekint vissza. Hiszen, mint folyamat minden korban az emberi közösségekben, az emberi társadalomhoz kapcsolódó folyamat volt. Az őskorban a vándorlás következtében jutott el az ember a különböző kontinensekre, míg az ókorban a vándorlás hozta létre az új civilizációkat és társadalmakat. Már az ókorban és a középkorban is a migrációs folyamatokat befolyásolták a gazdasági, környezeti és háborús tevékenységek is. Az önként vállalt és a kényszer hatására bekövetkező migráció egyaránt jellemezte az emberiséget. A nagy felfedezések és a gyarmatosítás, a demográfiai növekedés Európában hatalmas migrációt indított el a 19. században. A két világháború okozta emberveszteség, és az önkéntes vagy a kényszer hatására bekövetkező migrációs folyamatok átrendezték Európa etnikai térképét is. A II. világháború után a vasfüggöny hatására Kelet-Közép Európából az emigráció szinte lehetetlenné vált, ugyanakkor Nyugat-Európát továbbra is a szabad mozgás jellemezte. Az Európai Unió elvei a szabad munkaerőmozgásról pedig tovább erősítette a migrációt Európában. A vasfüggöny leomlása után a kelet-közép európaiak számára is lehetőség nyílt a szabad utazásra, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás után már a szabad munkavállalásra is. Magyarországra a kivándorlási folyamat egészen 2008-ig nem volt jellemző, ugyanakkor 2008-tól folyamatosan nőtt a kivándorlók száma, s a 2015. évi adatok szerint 4-500 ezer magyar állampolgár él külföldön.

Amikor a migrációs folyamatokat vizsgáljuk annak mind a pozitív mind a negatív oldalát meg kell néznünk. Az Európai Unióval kapcsolatos migrációt nem vizsgálhatjuk csupán egy egyszerű migrációs folyamatként, hiszen teljesen más folyamat, erő és törvény hat az Unión belüli és az Unión kívülről jövő migrációjára. Dolgozatomban az Európai Unió belüli sokféle és sokirányú migrációs folyamatok közül elsősorban azt vizsgálom, mint egyik fő célt, amely hazánkból az Európai Unió más tagállamaiba irányul. Megkülönböztetett figyelmet fordítok egyrészt a migrációs fogalmak elméleti kérdéseinek tanulmányozására, másrészt, a hazánkból induló migrációs folyamatokra. Különös tekintettel az európai migrációs folyamatok történelmi hátterére, és a törvényi változások szabályozására. Arra a kérdésre is keresem a választ többek között, hogy az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozásunk, és a szabad munkaerő áramlási korlátok megszűnése, azaz 2011 óta milyen változások mentek végbe a hazai emigráció területén.

A témaválasztás legfőbb oka volt, hogy mind a barátok között, mind a kollégáknál egyre többször találkoztam olyanokkal, akik külföldre kívántak kimenni dolgozni és élni, rövidebb vagy hosszabb távra, esetleg már most is kint élnek és dolgoznak. Ezen ismerősök indították el bennem az érdeklődést, hogy vajon a most tanuló korosztályból még hányan kívánnak kimenni, mennyi időre és milyen okból. A későbbiekben felmerült bennem a kérdés, hogy ezen kivándorlási tényező vajon milyen hatással lesz Magyarországra, annak gazdaságára, társadalmára és munkaerőpiacára. Az emigrációnak ugyanakkor nem csak az oka és a hatása érdekelt a kutatás megkezdésekor, hanem az is, hogy a kivándorlókba beruházott egyéni és társadalmi tőkék, hogyan térülnek majd meg, ha ezen fiatalok a terveikhez hasonlóan rövid időre vagy végleg kimennek külföldre. A szakirodalmat olvasva rájöttem, hogy ezt a két területet

korábban még nem nagyon vizsgálták együtt, ami tovább növelte az érdeklődésem a téma iránt. Az egyénbe a kivándorlásig befektetett összes tőke közül elsősorban az oktatási költségeket vizsgálom, mert vélhetőleg az a legnagyobb tétel az iskola elvégzéséig befektetett összes tőkéből.

1.2. A DOLGOZAT CÉLJA ÉS HIPOTÉZISEI

A kutatás fő célja annak meghatározása a középiskolások, és a felsőoktatásban tanulók, és a már dolgozók körében, hogy mekkora a külföldre irányuló migrációs szándék, mi a kivándorlás oka, és mi annak célországa. A másik fő célja volt a dolgozatomban annak meghatározása, hogy a kivándorló és kivándorolni szándékozó fiatalok oktatása mennyibe került hazánknak, és hogy a kivándorlás mekkora humán erőforrás és költségvetési veszteséget okozott és várhatóan fog még okozni az országnak. Mivel a kivándorlásnak nem csak negatív, de pozitív hatásai is vannak, ezért dolgozatomban azt is vizsgálom, hogy az országnak a vesztesége mellett a kivándorlásból milyen nyeresége származhat.

Dolgozatom újszerű abban, hogy az oktatás megtérülésére vonatkozó kutatások és a migrációs kutatások összekapcsolására törekszik. Az egyén és a társadalom oktatási kiadásokra fordított költségeinek megtérülését és a külföldre irányuló migráció várható jövőbeli alakulását is már többen vizsgálták, de a kettő együtt eddig kevés figyelmet kapott. Dolgozatomban arra törekszem, hogy ezt a két kutatást összekapcsoljam, és, hogy meghatározzam, hogy a kivándorlás hatására mekkora költségvetési kiesés érheti a magyar államot elsősorban az oktatási kiadásokon keresztül. Aminek az oka, hogy a fiatalok kimennek külföldre és nem itthon dolgoznak. Az ország ezen fiatalokba befektetett tőkéje a végleges kivándorlás esetében egy másik országban termel hasznot hiszen ott dolgozik, továbbá, mivel nem itthon dolgoznak, nem itthon fizetnek adót, illetve járulékokat, ez újabb kiesést jelent hazánk számára.

A kutatás során megfogalmazódott hipotézisek.

Hipotézis1: A kivándorlás fő okai mind a három vizsgált korosztályban elsősorban gazdasági természetűek.

Hipotézis2: A külföldi munkavállalási szándék mind a három vizsgált korosztályban magas, de vélhetőleg a felsőoktatásban tanulók körében a legmagasabb.

Hipotézis3: A fiatalok kivándorlása az oktatási költségek és kieső jövedelmek miatt jelentős anyagi veszteséget jelent Magyarország számára.

Hipotézis4: A legnagyobb megtérüléssel a számítások alapján az egyetemi iskolai végzettségek rendelkeznek.

Hipotézis5: A magas migrációs szándék továbbá a magas oktatási költség miatt az egyetemmel és főiskolával rendelkezők tartós vagy hosszú időre szóló kivándorlása okozza a legnagyobb veszteséget.

A kutatás egy elméleti és egy empirikus kutatási részből áll össze. A kutatás elméleti háttérének feltárásakor törekedtem arra, hogy több szemszögből megvizsgáljam a migráció fogalmi megközelítéseit, annak okát és kiváltó tényezőit. Igyekeztem az európai és a hazai emigrációt részletesen elemezni és bemutatni a történelmi múltat és a történelmi migráció okait, hogy meghatározhassam, hogy a jelenkori migráció miben tér el a történelmi múlttól. Az

elméleti kutatás során külön elemeztem az oktatás gazdaságtan elméleti hátterét és a hazai oktatás gazdaságtani kutatások eredményeit. Az oktatási költségek megtérülésének pontos meghatározása érdekében több számítási módszert is részletesen megvizsgáltam. A cél a rendelkezésre álló adatok alapján a legmegfelelőbb számítási módszer megtalálása volt. Az empirikus kutatás során kapott eredmények és a rendelkezésre álló oktatási költségadatokat alapján több megtérülési vizsgálatot is elvégeztem.

Az empirikus kutatást mind a három korcsoportban kérdőíves vizsgálat segítségével végeztem el 2015 novembere és 2016 májusa között. A kérdőívek személyesen, interneten keresztül és a középiskolában tanulóknál tanárok segítségével postai úton került kitöltetésre. Az oktatási kiadások meghatározásához a Központi Statisztikai Hivatal adatait és az Oktatási Évkönyv adatait használtam fel, továbbá a kérdőíves vizsgálat során megadott oktatásra vonatkozó válaszok alapján kerültek kiszámításra. Az empirikus kutatás során összesen 1850 főt kérdeztem meg, ami a magas elemszám ellenére sem tekinthető reprezentatív mintának. Ennek oka, hogy a felsőoktatásban tanulóknál és a dolgozóknál a válaszadókra az alacsony válaszadási hajlandóság volt a jellemző. A dolgozók a béradatok miatt nem kívántak a kérdőíves felmérésben részt venni, a felsőoktatásban tanulók pedig nem akartak válaszolni a kérdésekre. Ezen okok miatt a felsőoktatásban tanulóknál magas a sporttudományi, illetve pedagógusi képzésben résztvevők száma.

Az elméleti háttér könyvtári kutatómunka, statisztikai adatok vizsgálata és kartográfia alapján készült. A kutatás statisztikai adatait a Központi Statisztikai Hivatal, az Oktatási Évkönyvek, az Eurostat és több külföldi statisztikai hivatal szolgáltatta. Az oktatási költségek megtérülési számításai különböző statisztikai és matematikai módszerekkel kerültek meghatározásra. A módszer a belső megtérülési ráta, a megtérülések száma, megtérülési idő és a nettó jelenérték számítás módszere volt. Ezen kívül az asszociációs vizsgálatok elvégzésére az SPSS statisztikai program segítségével Cramer féle asszociációs vizsgálat és Khi négyzet próba segítségével került meghatározásra. A számítások az SPSS program mellett, Excel program segítségével kerültek kiszámításra.

1.3. ADATFORRÁSOK ÉS ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A dolgozat elméleti háttere könyvtári kutatómunkán alapszik. A statisztikai adatok elsősorban a Központi Statisztikai Hivaltól és az Eurostat internetes honlapjáról származnak. A statisztikai adatok összehasonlíthatóságában nehézséget okozott, hogy a két statisztikai hivatal adatai eltérő adatbázisokon, adatforrásokon alapulnak, továbbá sok esetben nem tartalmaznak aktuális adatokat, csak egy-két évvel korábban, ami egy ilyen aktuális témát feldolgozó kutatásnál problémát jelentett. Az időközben változó adatfeldolgozási módszer sokszor az egy azon statisztikai hivataltól származó adatok összehasonlíthatóságát tovább nehezítette.

A külföldi szakirodalmak elsődleges forrása a Web of Science tudományos portál volt, továbbá a különböző könyvtárakban elérhető nemzetközi szakirodalmi részlegek. A külföldi szakirodalom elérésében gondot okozott, hogy több külföldi szakkönyv hazánkban nem érhető el, sok esetben pedig a szakfolyóiratokból is csupán csak az absztrakt érhető el az interneten. A magas számú lengyel források oka, hogy Lengyelország hasonló kivándorlási problémákkal küzd, mint hazánk, de mivel esetükben a történelem során a kivándorlás folyamatosan jelen volt, kutatásuk hosszabb múltra nyúlik vissza.

Az oktatás gazdaságtani módszerek számításához az adatok az empirikus kutatás és az Oktatási Évkönyv 2013/2014. évi száma alapján kerültek kiszámításra. Oktatási évkönyvből, mely az államnak a tanulókra fordított összkiadásait, és az egy főre jutó kiadásait tartalmazza utolsó kiadásként csupán az Oktatási Évkönyv 2013/2014. évi kiadása volt elérhető a kutatás időpontjában, mely csupán 2013-ig tartalmaz adatokat. A különböző megtérülési számítások során az állami oktatási kiadások mértéke emiatt, ezen korábbi időszakra vonatkozó adatok alapján kerültek kiszámításra. Az oktatással kapcsolatosan jelenleg elérhető legfrissebb kiadvány a Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2015/2016.-os kiadása, ami sajnos nem tartalmazza a számításához szükséges kiadás adatokat.

Az empirikus kutatást a nagyobb társadalmi lefedettség érdekében három korosztály körében végeztem el. A kérdőíves vizsgálatot a dolgozók körében 2015. november és 2015 decemberében, a középiskolásoknál 2016. január és márciusa között, a felsőoktatásban tanulóknál 2016 márciusa és júliusa között végeztem el. A megkérdezettek három fő csoportjai az oktatás különböző szintjein tanulók voltak: a jelenleg középiskolai tanulmányaikat folytató végzős évfolyamon tanulók, a főiskolai tanulmányaikat folytató nappali és levelezős képzésben résztvevő hallgatók, valamint a már dolgozók. Összesen 1850-en töltötték ki, ami azt jelenti, hogy 1307 középiskolás, 363 felsőfokú oktatási intézményben tanuló és 180 dolgozó válaszolt a kérdésekre. A középiskolásoknál a kitöltést interneten, az iskolákban az igazgatók engedélyével személyes kitöltetés révén, illetve szintén igazgatói engedéllyel az iskolának postai úton való elküldéssel töltöttem ki. A középiskolák egy része a kutatással kapcsolatban nagyon érdeklődő illetve segítőkész volt, amit a nagy elemszám is mutat. A felsőoktatásban tanulóknál szintén hasonló módszerekkel próbálkoztam a kitöltetésnél. Az iskolák sem telefonos, sem e-mailes megkeresésre nem reagáltak egy kivételével, ott a levelező listán kiküldték a kérdőívet. A többi egyetemenél az oktatók segítettek a kérdőív kitöltetésében, ők adták oda a hallgatóknak. A kitöltés harmadik módja a személyes megkeresés volt, de a hallgatóknál igen alacsony volt a válaszadási hajlandóság érdektelenség miatt. A dolgozók körében a kitöltetésnél elsősorban a személyes megkeresés módszerét alkalmaztam. A dolgozóknál a kitöltést nehezítette, hogy a kérdőív béradatakat is tartalmaz, amire nem kívántak válaszolni a megkérdezettek. Mind a három korosztálynál a kutatás megkezdésekor a személyek, és az iskolák kiválasztásánál igyekeztem úgy összeállítani a megkeresettek körét, hogy az az egész országot lefedő mintát adjon ki.

A kutatás során a kérdőív összeállításakor törekedtem arra, hogy a válaszok alapján majd pontosan meghatározhassam, hogy ki milyen iskolai végzettséggel rendelkezik azok közül, akik külföldre kívánnak kimenni, továbbá a dolgozók esetében, hogy mekkora a jelenlegi fizetésük. A kutatás előtt szándékomban állt a jelenleg külföldön élők iskolai végzettségének és korábbi hazai bér adatainak és a kutatás során a kivándorlási szándékot megjelölők bér és iskolai végzettségre vonatkozó válaszainak az összehasonlítása, de a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatása alapján ilyen részletes adatokkal jelenleg nem rendelkeznek a kivándorlókra vonatkozóan.

Az oktatási költségek megtérülésének számításához több módszert is megvizsgáltam. A megtérülési ráta számításához a rövidített megtérülési ráta számítás módszerét választottam, mivel a részletes módszerhez nem állt rendelkezésemre elegendő adat. Az oktatási költség megtérülését ezen kívül további három módszer a megtérülések száma, a megtérülési idő és a nettó jelenérték számítás módszerével is megvizsgáltam. Az empirikus kutatás során nyert adatok asszociációs kapcsolatának vizsgálatára a Khi négyzet próba és a Cramer-féle asszociációs vizsgálat módszerét használtam fel. Az oktatás gazdaságtani számítások

módszertani háttérének részletes bemutatása az 5.1. fejezetben olvasható, annak terjedelme miatt.

A számításokat az SPSS statisztikai programban és az Excel programban végeztem el. A képleteket a Word képletszerkesztő programjában készítettem. Matematikai egyenlet-szerkesztő program nem állt a rendelkezésemre, ezért a képletek minősége előfordulhat, hogy nem kellően éles, mivel a word képletszerkesztője a hosszabb képletek összeszerkesztésénél kicsinyíti a képletben szereplő karaktereket, ami nyomtatásnál homályosabban jelenhetnek meg. A dolgozat során az adatokat a könnyebb átláthatóság és az összehasonlítás érdekében diagramok, táblázatok segítségével mutatom be.

1.4. AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Doktori értekezésem öt fő részből áll össze.

Az *első rész* a migráció fogalmi és elméleti háttérét tekinti át. Részletesen értékeli a migráció fogalmának hazai és nemzetközi szakirodalmi megközelítéseit, de kitér a migráció fajtáira, illetve a migrációt kiváltó okokra, a migrációnak a küldő és a befogadó országokra gyakorolt hatására, illetve a migráció következményeire, valamint elméleti modellekre is.

A *második rész* a migráció történelmi előzményeit tárja fel Európában. Betekintést nyújt a migráció európai történelmi múltjába, és a 20. század fő migrációs eseményeibe a kontinensnek. A fejezet vázolja az Európai Unió migrációs politikájának főbb szakaszait is.

A *harmadik rész* a magyarországi emigrációs folyamatokat tárja fel. Kitekint a magyarországi migráció történelmi háttérére, majd részletesebben bemutatja a hazai emigrációs folyamatokat és azok főbb sajátosságait a 20. században. Dolgozatom e fejezete részletesen elemzi a jelenkori emigrációs folyamatok jellemzőit egészen a rendszerváltástól napjainkig.

A *negyedik rész* az oktatás gazdaságtan elméleti háttérét tárja fel, bemutatja oktatás gazdasághoz kapcsolódó fontosságát, továbbá az oktatás megtérüléséhez kapcsolódó számítási módszereket tárja fel. A fejezet bemutatja a hazai oktatáshoz kapcsolódó kiadásokat, illetve azok alakulását az elmúlt években.

Az *ötödik rész* az empirikus kutatás eredményeit ismerteti, mind a három korosztályra vonatkozóan. Részletesen elemzi, az empirikus kutatás alapján a külföldre irányuló migrációs szándék mértékét, illetve annak okait, a kivándorlási célországokat. A fejezet bemutatja az oktatási költségek megtérülésének számításait, illetve azok eredményeit a társadalmi és az egyéni kiadásokon keresztül egyaránt, továbbá elemzi, hogy a kivándorlás milyen negatív illetve pozitív társadalmi hatásokkal jár együtt.

A *hatodik rész* az empirikus kutatás és az oktatási költségszámítás eredményeiből levont főbb következtetéseket tárja fel. A fejezet kísérletet tesz arra, hogy kitekintést adjon a jövőre vonatkozóan, amennyiben az emigrációs szándék nem változik, és meghatározza, hogy a kivándorlásnak milyen hatásai lehetnek amennyiben az emigrációt napjainkban még tervezők a későbbiekben meg is valósítják azt.

2. A MIGRÁCIÓ ELMÉLETI KÉRDÉSEI

A migráció fogalmának meghatározásakor fontos annak hangsúlyozása, hogy a migráció nem egy új jelenség, hanem egy a történelem folyamán, az emberiség életében mindig is jelen lévő folyamat.

2.1. A MIGRÁCIÓ FOGALMÁNAK MEGKÖZELÍTÉSEI

Jelenleg sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalomban nincs egységes megfogalmazása a migrációnak, ahogy az sincs pontosan meghatározva, hogy kiket tekintünk migránsoknak. Minden tudományterület máshogy határozza meg ezeket a fogalmakat.

A migráció latin szó, amelynek magyar megfelelője a vándorlás. E „mögött” nem nehéz felismerni a német eredetű „wandern” (vándorol) igét. Jelentése: megy, költözik, utazik, egyik helyről a másikra vonul, gyalogol, más tájakra is eljut stb. (Tóth, 2001). Ha az idegen szavak és kifejezések szótárát nézzük, akkor a migráció lakóhely változást, költözést, vándorlást jelent.

A migráció általánosságban nem más, mint egy olyan esemény, amely során az egyén megváltoztatja szokásos tartózkodási helyét. Szokásos tartózkodási helynek azt a helyet tekintjük, ahol az egyén a legtöbb idejét tölti. Nemzetközi migráció esetében a szokásos tartózkodási helynek az az ország tekinthető, ahol a legtöbb idejét tölti az egyén (Poulain 2008).

A nemzetközi szakirodalom bár országonként eltérően, de pontosan meghatározza, hogy milyen hosszú ideig való külföldi tartózkodástól tekint valakit migránsnak.

McKay megfogalmazása alapján a migráns az a személy, aki egy évnél hosszabb ideig külföldön tartózkodik, és aki a megérkezésekor egy évnél tovább akar az adott országban maradni (McKay 2009). Az Európai Statisztikai Hivatal megközelítése alapján bevándorló az a személy, aki a szokásos tartózkodási helyét, ami lehet egy tagállam vagy egy harmadik ország legalább 12 hónapos időre egy másik tagországra cseréli, tehát egy másik tagország lesz erre az időre a szokásos tartózkodási helye (Poulain 2008). Lényegében ez a hosszú távú migráció, ugyanis van egy évnél rövidebb ideig tartó migrációs is, ami rövid távú migrációnak tekinthető.

McKay migrációs fogalmát nem egészen tartom elfogadhatónak, ugyanis véleményem szerint migránsnak tekinthető az a személy is, aki egy évnél rövidebb ideig tartózkodik az adott országban, illetve aki a megérkezésekor egy évnél rövidebb ideig kíván az országban tartózkodni. Ez rövid távú migrációnak tekinthető. Ugyanakkor azt sem tudhatjuk, hogy adott ország elhagyása után saját szülőhazájába vagy egy másik országba költözik-e át.

Az Egyesült Nemzetek állásfoglalása szerint az tekinthető hosszú távú migránsnak, aki egy évnél hosszabb ideig tartózkodik egy a szokásos tartózkodási helyétől eltérő másik országban. Abban az országban ahonnan jött hosszú távú kivándorlónak, ahova pedig megérkezik hosszú távú bevándorlónak kell tekinteni (Poulain 2008).

Poulain ezen megfogalmazása azért is elfogadható, mert fogalmában az egy évnél hosszabb időre szóló, másik országban történő tartózkodás esetében a migrációra a hosszú távú migráció fogalmát használja. Ezen megfogalmazásában utal arra, hogy az egy évnél rövidebb időre szóló migráció is migráció, csupán külön-külön kell vizsgálni a két fogalmat.

1998-ban az Egyesült Nemzetek szervezete ajánlást adott ki a tagországok számára a migráns fogalmának meghatározásához. Azt a személyt tekintik migránsnak, aki legalább 1 évig tartózkodik egy másik országban. Ezzel ellentétben a tartózkodási időre vonatkozóan az Európai Unió országaiban általában három hónap és egy év között mozog, az az időtartam, amit alapul véve valakit bevándorlónak tekinthető. A migránsok meghatározásánál Ciprus, Svédország és Nagy-Britannia szigorúan tartja az egy éves időkorlátot, míg Németország esetében már a tartózkodás megkezdésétől migránsnak tekintik a bevándorló személyt (de Beer-Raymer-van der Erf-van Wissen 2010).

A németek migrációra vonatkozó meghatározása meglátásom szerint túl tág. Németország azon felfogása, hogy migránsnak tekint minden olyan személyt, aki belép az országba nem megfelelő, hiszen ez alapján migránsnak tekinthető minden turista, vagy csupán az országát átutazó személy is, ami egyáltalán nem szerencsés, mert a céljaik is más.

Az Európai Statisztikai Hivatal megközelítése alapján bevándorló az a személy, aki a szokásos tartózkodási helyét, ami lehet egy tagállam vagy egy harmadik ország legalább 12 hónapos időre egy másik tagországra cseréli, tehát egy másik tagország lesz erre az időre a szokásos tartózkodási helye (Poulain 2008).

Az Európai Statisztikai Hivatal a migránsok esetében azt nevezi szokásos tartózkodási országnak ahol a személy a pihenőidejét tölti, - függetlenül attól, hogy ideiglenes távollét céljából (mint a kikapcsolódás, nyaralás, a barátok és rokonok meglátogatása, üzleti, orvosi kezelés vagy vallásos zarándoklat) hagyja el, - illetve ennek hiányában, ahol adott személy bejegyzett lakóhellyel rendelkezik (Poulain 2008).

McKay másik megfogalmazása szerint a migráns az az egyén, aki azért érkezik a fogadó országba, hogy ott dolgozzon vagy munkát találjon. A célja lehet állandó vagy ideiglenes munkavállalás, ami lehet legális vagy illegális is (McKay 2009).

A migránsok azok a személyek, családtagok, akik egy másik országba vagy régióba költöznek jobb anyagi és társadalmi lehetőségek miatt maguk és családtagjaik érdekében. A független és családdal emigrálók célja, hogy jobb életet biztosítsanak maguknak és családjuknak (Gagnon-Dougherty 2013).

Egyes megközelítések szerint a migráció maga is migrációt szül. Ha egy személy elhagyja szülőhazáját és másik országba megy, a befogadó ország kultúrájáról, munkaerőpiacáról, az oktatásról információkat küld haza, amely a migrációs folyamat elindulásához, felerősödéséhez vezethet (Ciarniene-Kumpikaite 2011).

Az Európai Statisztikai Hivatal különbséget tesz a kivándorlás és a kivándorló továbbá a bevándorlás és a bevándorló között.

Az Eurostat megfogalmazása szerint kivándorló az a személy, akinek a szokásos tartózkodási helye legalább 12 hónapra megszűnik az adott országban. Bevándorló az a személy, aki a bevándorlásra vállalkozik, míg kivándorló az a személy, aki a kivándorlásra vállalkozik. A bevándorlás és a kivándorlás folyamatát pedig egy cselekménynek tekinti. Ugyanígy különbséget tesz a migráns és a migráció fogalma között. A migráció egy folyamat, míg a migráns az a személy, aki a folyamatot végzi (Poulain 2008).

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a nemzetközi szakirodalom az Egyesült Nemzetek Szervezete állásfoglalását követi a migráció fogalmának meghatározásakor. A legtöbb Európai Unió ország is a migráció meghatározásakor ezt az ajánlást veszi figyelembe. A nemzetközi szakirodalom ugyanakkor jobban kiemeli a fogalom meghatározásakor, hogy a migráció célja, hogy az egyén munkát találjon, és életszínvonalát növelje.

A hazai szakirodalmak a nemzetközivel ellentétben sokkal szélesebb körben vizsgálják a migráció fogalmát. A Központi Statisztikai Hivatal szerint kivándorló az a személy, aki végleges külföldi letelepedési szándékkal vagy ideiglenes külföldi tartózkodás céljából hagyja el az országot (www.ksh.hu). Petővári munkájában a migrációt úgy határozta meg, hogy abba az emberi lakhelyváltoztatás minden formája beleértendő, legyen az kényszerű vagy önkéntes vándorlás egyaránt (Petővári 2010). Rédei szerint a migráció a lakóhely tartósan vagy véglegesen más országba történő áthelyezését jelenti. A migráció értelmezhető olyan egyensúlyra törekvő folyamatként, amely során az emberek egyéni képességeiket igyekeznek a környezeti adottságokkal pozitív összhangba hozni (Rédei 2007). Póczik és Dunavölgyi egyik meghatározása szerint a migráció fogalma alatt az egyes embereknek, illetve azok kisebb vagy nagyobb csoportjainak egyik országból más országokba történő – gazdasági vagy politikai okokból – olyan utazásait értjük, amelyeknek célja a végleges, illetve a tartós letelepedés, egyúttal munkavállalás és a befogadó ország mindazon infrastruktúrájának igénybevétele, amely a munkavállalással összefüggő hosszabb időre szóló berendezkedésnek is előfeltétele (Póczik – Dunavölgyi 2008).

A politikatudományok terén dolgozó Sik Endre és szerzőtársai szerint szoros értelemben a migráns egy olyan személy, aki legalább egy évig folyamatosan távol van hazájától/ szokásos tartózkodási helyétől. Tágabb értelemben jelöli a határt rövidebb ideig átlépő személyeket is.

Külön meghatározták a nemzetközi migráció fogalmát is. Szerintük a nemzetközi migráció az emberek országok közötti mozgása. Szinonimája a nemzetközi népmozgás a nemzetközi vándorlás (Sík 1999).

Nemzetközi vándorlásnak tekinthető az országhatár átlépése, ami átmeneti vagy végleges szándékú ottani lakhatást jelent. De a határ átlépését a tartózkodás időtartamával, és annak céljával együtt kell értelmezni. Emiatt a nemzetközi vándorlás fogalmába nem tartozik bele a külföldön élő rokonok meglátogatása, vagy egy külföldi konferencián való részvétel sem. Ebben a megközelítésben a földrajzi szemlélet átöleli a migráció kérdéskörét, hiszen a definíció maga is térbeli elemet, az államhatár átlépését teszi döntővé (Rédei 2007).

Rédei ezen megfogalmazása teljes mértékben elfogadható, azt hiányolom a fogalom meghatározásából, hogy mennyi külföldön tartózkodási időtől tekint valakit migránsnak és mit tekint átmeneti időnek. A migráció azért is interdiszciplináris jelenség, mert több tényező kölcsönhatása jelenik meg együtt. Kiterjed a szociológia, a politikatudomány, a történelem, a földrajz, a demográfia, a pszichológia, a jog és a munkatudomány területére (Rédei 2007). Rédeihez hasonlóan mások is úgy gondolják, hogy a migráció jelensége bonyolult és sokdimenziós, így pszichológiai, történeti, politikai és kulturális kontextusban is kell szemlélni azt vizsgálata során (Horváth-Düll-László 2006).

A vándorlás szociológiai szempontból való megközelítése szerint egyéni vagy csoportos akarat eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg. Ennek megfelelően a társadalomtudományok a migráció fogalmát a lakosság országon belüli helyváltoztatásának, vagy a lakosság egyik országból a másik országba történő vándorlásának, áttelepülésének, a népesség térbeli mozgásának leírására használják, ami lehet országon belüli, és országok közötti is. Emiatt annak megfelelően, hogy országon belüli vagy országok közötti migrációról van-e szó, belső illetve külső, azaz nemzetközi vándorlást különböztetünk meg (Tóth, 2001). A migráció az emberi történelem folyamán mindenkor jelen levő népmozgalom, amelynek során kisebb vagy nagyobb számú népesség földrajzi tekintetben elmozdul, átmenetileg vagy végleges

szálláshelyet, települési területet változtat. A migráció fogalma magában foglalja a meghatározott területről való kivándorlás, és egy másik területre való bevándorlás teljes esemény- és hatástörténetét, valamint a mechanizmusait (Póczik – Dunavölgyi 2008).

Úgy gondolom, hogy e fogalmak lefedik a migráció általános fogalmát, ugyanakkor a nemzetközi migrációs fogalom meghatározásokkal ellentétben, nem határozzák meg pontosan, hogy mennyi időtől tekintenek valakit migránsnak. Tóth megfogalmazása hangsúlyozza már a migrációt kiváltó okokat, Póczik és Dunavölgyi pedig kiemeli, hogy ezen folyamat nem új, hanem történelmi folyamat. Cseresnyés viszont kétféleképpen is definiálja a migrációt. Az egyik szerint a migráció egy igen összetett fogalom, amely jelenthet országon belüli és ország határon átvélő vándorlást is. Takarhat egy örökre vagy akár egy ideiglenes, hosszabb vagy rövidebb időre szóló vándorlást is. A vándorlás oka szintén sokrétű lehet. Történhet kalandvágyból, de politikai, háborús vagy gazdasági okokból is. A másik meghatározás szerint migrációnak nevezzük azt a folyamatot, melynek során egyes személyek, vagy csoportok úgy váltanak lakókörnyezetet, illetve társadalmat, hogy ez a váltás időlegesebből tartóssá, huzamosná válik (Cseresnyés 2005).

A hazai szakirodalom nem határozza meg pontosan, hogy mekkora külföldi tartózkodási időtől tekint valakit migránsnak, ugyanakkor azt pontosan kimondja, hogy ahhoz hogy valaki esetében nemzetközi migrációról beszéljünk, szükséges az országhatár átlépése, és a huzamosabb időre külföldre szóló tartózkodási szándék. A hazai szakirodalom alapján is a migráció lehet önkéntes és kényszer hatására történő, ahogy történhet egyéni és csoportos folyamat során. Fontosnak tartom a hazai szakirodalomból kiemelni Póczik és Dunavölgyi meghatározását, akik kihangsúlyozzák, hogy a migráció nem egy újszerű, hanem egy összetett történelmi és demográfiai folyamat.

A kutatásom szempontjából a migráció fogalmához kapcsolódóan fontos meghatározni, hogy a migrációs szándék szerint a szakirodalom az egyéneket hogyan csoportosítja. Magas migrációs szándékkal rendelkezőnek tekinti azokat, akik már tettek valamit annak érdekében, hogy külföldön vállaljanak munkát, míg a gyenge migrációs szándékkal rendelkezők csupán gondolkodnak rajta, a közepes migrációs szándékkal rendelkezők pedig még csak információkat gyűjtöttek a külföldi munkavállalás lehetőségéről (Hárs-Simonovits-Sík 2005).

A nemzetközi migrációnál fontos még meghatározni a kibocsátó és a befogadó országok fogalmát is.

Befogadó ország az az ország, ahol a migráns önként vagy kényszerből huzamosan tartózkodik, vagy végleg letelepedik. Nem feltétlenül azonos azzal az országgal, ahová a migráció kezdetén indult, azaz a célországgal (Sík 1999).

Kibocsátó ország a migráns állampolgársága szerinti ország, illetve a hontalan és a tartósan külföldön élő személyek tekintetében szokásos tartózkodási helyük, országuk. Szinonimája a származási ország (Sík 1999).

Meglátásom szerint a migráció egy igen összetett fogalom, ami lehet országon belüli és országon átvélő folyamat is. Dolgozatomban a migráció országok közötti, és ezen belül is elsősorban a hazánkból az Európai Unió területére irányuló migrációt kívánom vizsgálni.

A migráció egy olyan folyamat, amely egy adott ország vagy területi egység lakosságának térbeli mozgását írja le, s amely a történelem során folyamatosan jelen volt. Lehet egyéni és csoportos döntés eredménye, szólhat rövid, illetve hosszú távra, de akár örökre is. A migráció továbbá lehet egy egyszeri, de ismétlődő cselekvés eredménye is.

Bodnár-Szabó kutatásában a fogalmi meghatározásoknál elkülöníti a migráns és a nemzetközi ingázó fogalmát. Szerintük ingázónak azok a személyek tekinthetők, akik magyarországi lakcímmel rendelkeznek, de külföldi telephelyen végeznek munkát (Bodnár-Szabó 2014).

A Központi Statisztikai Hivatal meghatározása szerint napi ingázó az a foglalkoztatott, aki nem ugyanazon a településen lakik, mint ahol dolgozik. A napi ingázók közé tartoznak a napinál ritkábban - 2-3 naponta – ingázók, de rendszeresen ingázók is (www.ksh.hu).

A migráció időtartalmát tekintve ki kell térni az ingázásra és a rövid távú és hosszú távú migráció közötti különbségekre is. Szerintem nemzetközi ingázónak azt a személyt kell tekinteni, aki állandó lakóhellyel rendelkezik és rendeltetésszerűen is az adott országban él, de egy másik országba jár át napi, vagy heti gyakorisággal munkavállalás céljából.

A rövid és a hosszú távú migráció között a fő különbség az, hogy előbbinek azt a cselekményt kell tekinteni, amikor az egyén egy évnél rövidebb ideig tartózkodik egy másik országban. Hosszú távú migráció pedig az a folyamat, amikor az egyén egy évnél hosszabb ideig tartózkodik egy másik országban.

Érdeemes a migráció és az ingázás viszonyát is tisztázni. Az ingázás a migráció sajátos formájának tekinthető. A lényege, hogy eltér a munkavégzés helye és az állandó lakóhely, a munkavégzés egy az állandó lakhelytől eltérő településen történik. A munkaerő naponta kétszeri településközi áramlása. Másik meghatározása szerint az ingázás egy ideiglenes jellegű, rövidtávú, napi periódusú áramlás. Ingázás ugyanakkor nem csak országok között valósulhat meg, hanem települések, megyék, régiók között is (Szabó, 1998).

Az ingázás fogalmán belül is meghatározhatjuk a kényszer ingázás fogalmát. A fogalom annyiban tér el az ingázó fogalmától, hogy az egyén azért vállal munkát egy másik településen, mert adott településen vagy nincs a végzettségének megfelelő munka, vagy ha van, azt nem tudja betölteni. Önkéntes ingázó pedig az a személy, aki saját döntéséből nem vállal az adott településen munkát, holott képzettsége és lehetősége lenne hozzá (Szabó, 1998).

Az ingázást is lehet vizsgálni vertikális és horizontális irányba is. Vertikális irány alatt értjük a településhierarchián belüli ingázást, míg horizontális irány alatt a földrajzi térségben való ingázást vizsgáljuk (Szabó, 1998). Dolgozatom szempontjából a horizontális irányú migráció kap kiemelt figyelmet.

2.2. A MIGRÁCIÓ FAJTÁI

Ahogy a migráció fogalmát és a hozzá kapcsolódó meghatározásokat, úgy annak fajtáit is többféle szempont alapján határozza meg a szakirodalom.

Cseresnyés a migrációt 4 féle aspektusból közelíti meg, amik a következők: térbeli, időtartam, döntés kiváltó okok és a terjedelem. Térbeli szempont esetén megkülönböztet belső és nemzetközi vándorlást is, nemzetközi vándorlás esetén pedig kontinentális és interkontinentális vándorlást. A migráció az időtartama alapján lehet tartós vagy folyamatos. A döntést kiváltó okokra vonatkozó csoportosítás önkéntes és kényszeren alapuló vándorlási folyamatot határoz meg. A terjedelem szempontjából megkülönböztet egyéni és csoportos vándorlást is (Cseresnyés 2005).

Póczik és Dunavölgyi a migráció következő típusait különítheti el: legális, ezen belül letelepedési vagy hosszú távú tartózkodási célú migráció, továbbá illegális migráció, és a

menekültek. Az illegális migráció tovább csoportosítható az okok vizsgálata alapján. Ezen okok lehetnek gazdasági-szociális célok, azaz jobb életfeltételek, gazdasági javak megszerzése miatt indult illegális migráció, rendkívüli politikai helyzet miatti, amely a határok ideiglenes átlépésére kényszeríti a bevándorlókat, lehet továbbá a határok későbbi bűnelkövetés céljával történő illegális átlépése, és lehetnek az illegális migrációnak egyéb okai is (Póczik – Dunavölgyi 2008).

Rédei szerint a 20-21 századi Európára az alábbi migrációs típusok a jellemzők: (Rédei 2007):

1. Gyarmati migráció:

A gyarmati migráció történelmi háttere nem tér el a többi migrációs tényezőtől abban, hogy gazdasági, politikai és nemzetiségi tényezőkre vezethető vissza. A gyarmatok függetlenedésével először a hivatalnoki réteg tért vissza az anyaországba, majd őket követve a helyiek milliói. Ezen migrációs folyamat elsősorban Nagy-Britannia, Franciaország és Hollandia esetében játszott fontos szerepet.

2. Nemzetiségi migráció:

A legfontosabb részét jelenti a 20. századi migrációnak, amit a gazdasági és a politikai tényezők felerősítettek. 1950-1992 között a német nemzetiségűek visszatelepülése az anyaországba 8 millió főt érintett. A Bulgáriából visszatelepülő török nemzetiségiek száma pedig 630 ezer fő volt. A magyar nemzetiségűek anyaországba való visszatelepülése 124 ezer főt jelentett.

3. Gazdasági migráció:

Az 1950-es évek közepétől tapasztalható az életszínvonal megőrzését célzó migráció. Számos kétoldalú megállapodás született a munkaerőt kínáló és fogadó ország között. Ezen országok egy része csak időszakos munkára hívta a dolgozókat. Az ingázók száma idővel csökkent, ami két okkal is magyarázható. Az egyik, hogy több lehetőség adódott a külföldön munkát vállalni szándékozók számára a hosszabb munkalehetőségre, továbbá a munkaerőt kínáló és befogadó országok között nőtt a földrajzi távolság. A másik ok pedig, hogy a migránsok a letelepedésre törekednek elsősorban és nem az ingázásra.

4. Kényszmigráció:

A 20. század jellemző mozgása volt a kényszmigráció, ami politikai nyomásra történt. A polgárháborúk, a politikai kényszer és a növekvő szociális elégedetlenség következménye az ország elhagyása volt. Ilyen kényszmigráció volt az 1956-os magyar kiáramlás, a prágai tavasz következtében a csehek kivándorlása.

5. Modern nomádok:

Az információs és kommunikációs társadalom jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy felgyorsuljon a munkaerő és a termelés globális kapcsolata. A mobilitás folyamatosan nő az olcsó utazási lehetőségek és az uniós mozgási könnyítések, valamint a távmunka elterjedése miatt. 175 millió ember évente hosszabb vagy rövidebb időre, de elhagyja országát, hogy tudását egy másik országban használja fel.

A migráció fajtáit tovább lehet csoportosítani annak alapján, hogy milyen okból indul el a migráció folyamata (1. táblázat).

1. táblázat: A migráció fajtáinak csoportosítása a migrációt hajtóerejének alapján

Hajtóerő	Fajtái
gazdasági és szociális tényezők	munkavállalás
	életszínvonal megtartása és növelése
	gazdasági javak szerzése
	tanulási szándék
társadalmi tényezők	családegyesítés vagy családi, rokoni kapcsolatok
	nemzetiségi kérdés – anyaországba történő visszatelepülés
külső kényszer	kedvezőtlen vagy rossz politikai és társadalmi hangulat
	diszkrimináció
	etnikai és vallási üldöztetés
	háború és egyéb fegyveres konfliktusok
	éhínség
	klímaváltozás
	természeti katasztrófák

Forrás: Saját szerkesztés

A szakirodalmi meghatározások alapján a migráció többféle lehet:

- a. Idő alapján meghatározunk:
  - örökre szóló az egyén nem kíván hazatérni
  - huzamosabb időre szóló
  - rövid időre szóló
  - periodikus – vendégmunkás, aki csak szezonális munkát végezne kint
  - ingázás
- b. A résztvevők létszáma alapján:
  - egyéni
  - csoportos
  - tömegvándorlás
- c. A migrációt kiváltó döntés alapján:
  - kényszermigráció, melynek okai lehetnek:
    - politikai elnyomás
    - diszkrimináció
    - etnikai üldöztetés
    - háború
    - éhínség
    - klímaváltozás
    - természeti katasztrófa
    - vallási üldöztetés
  - önkéntes migráció, melynek okai lehetnek:
    - kalandvágy

- tanulási cél
  - munkavállalás
  - szekunder migráció, avagy családgyesítési szándék
- d. Jogi szempontból:
- legális
  - illegális
- e. A migráció iránya alapján:
- belső irányú
  - külső irányú (nemzetközi migráció=extern migráció) ami lehet kontinentális és interkontinentális
- f. A befogadó ország által generált migráció
- „brain-drain”
  - replacement migration- helyettesítő migráció
  - brain circulation

2.3. A MIGRÁCIÓ HATÁSA: OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

A nemzetközi és a hazai szakirodalom a migráció meghatározásakor nem csak annak definícióját, hanem annak okát is külön-külön definiálja. Amikor a migrációs folyamatokat és okokat vizsgáljuk napjainkban a globalizáció kiváltotta hatásokról sem szabad elfeledkeznünk. Napjaink globális gazdaságában a fejlődő világ lakói a jobb élet reményében, az etnikai, vallási és egyéb okokból folyó háborúk, a klíma változása, éhínség, járványok, és a nyomor miatt a fejlett országokba mennek a lehetőségek, a munka és a jobb élet reményében. A fejlett országoknak pedig bármennyire is nehezükre esik beismerni szükségük van a fejlődő országokból jövő szakképzett munkaerőre. Tehát amikor a migráció okait vizsgáljuk akkor nem csak a küldő, de a befogadó országokat is meg kell vizsgálnunk. A fejlett országok keresik és motiválják is a fejlődő világból a hozzájuk érkező szakképzettséggel rendelkezők migrációját.

A külföldi szakirodalom helyettesítő migrációnak (replacement migration) nevezi azt a folyamatot, amikor az elöregedő nyugati társadalom okozta gazdasági hatásokat, mint a munkaképes korú népesség csökkenése, és az ennek következtében megjelenő gazdasági és szociális problémákat az adott ország az oda érkező, tudatosan generált bevándorlási folyamatokkal kívánja ellensúlyozni (Bijak-D. Kupiszewska- M. Kupiszewski 2008).

A munkaerő migráció egyik fő célja, hogy a szegényebb országokból a gazdagabb országokba való kivándorlással és munkavállalással, a külföldön dolgozó személy jövedelme egy részének hazautalásával támogassa az otthon maradtakat, segítse megélhetésüket (Semyonov-Gorodzeisky 2008).

A migrációs döntést mikro-, mezo- és makroszintű hatások is befolyásolják. Egyéni szinten az egyéni célok, preferenciák, valamint a vélt külső lehetőségek és korlátok összeségeként alakul ki a migrációs szándék. Megvalósítására azonban az egyéni erőforrások és „kötség-haszon számítások” mellett a családi megfontolások, a kapcsolatok, a gazdasági, társadalmi és politikai körülmények, illetve a munkaerő-piaci lehetőségek is hatással vannak (Blaskó-Gödri 2014).

A migráció jelentős hatást gyakorol a népesség összetételére és minőségére is. A brain drain egy olyan folyamat ahol a magasan képzett munkaerő a fejlődő országokból a fejlett

országokba áramlik (Lien-Wang 2005 és Croix-Docquier 2011). A brain drain a nemzetközi migrációnak azon szegmense, amikor az egyén saját döntése alapján szaktudását, és képességét egy másik ország munkaerőpiacára vagy egy nemzetközi nagyvállalathoz viszi át. Egyes vélemények szerint az ilyen személyek magasabb teljesítőképességgel rendelkeznek nem migráns társaikhoz képest (Carr-Inkson-Thorn 2005).

Egyes kutatók véleménye alapján a brain drain folyamatra jellemző, hogy a gazdasági növekedés hiánya miatt, a szegénység elől a magasan képzett munkaerőnek nagyobb az esélye külföldre menni és ott munkát vállalni, mint az alacsonyabb végzettségűeknek. A folyamat ugyanakkor kihat a kibocsátó ország politikai stabilitására, gazdasági életére is. Ugyanakkor a küldő ország számára akár pozitív hatásai is lehetnek, mint az oktatás fejlesztésének motiváltsága, a munkabérek emelkedése (Croix-Docquier 2011). A brain drain folyamata során a magasan képzett szakemberek a fejlett OECD országokba vándorolnak a szegényebb országokból (Artur-Docquier-Özden-Parsons 2015). Fan és Yakita írásában kitér arra, hogy több kutató szerint a képzett munkaerő kivándorlása (brain drain) a fejlődő országokból káros lehet a gazdaság számára, ugyanakkor visszatérésükkel (brain gain) növelhetik országuk átlagos termelékenységét (Fan-Yakita 2011). Lien és Wang szerint a brain drain, mint folyamat elsősorban a fejlődő országokra, míg a brain gain a fejlett országokra jellemző. A brain drain folyamata növelheti a kibocsátó ország oktatási színvonalát és az ország bevételeit is (Lien-Wang 2005).

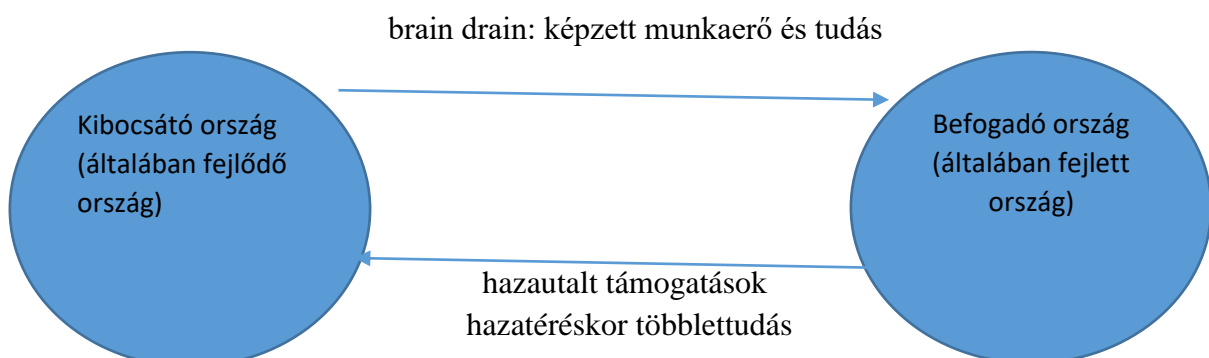
A brain gain egy összetett folyamat. Egyik része az, hogy egyik ország a kivándorlás miatt elveszíti szakképzett munkaereje egy részét, míg a befogadó ország a bevándorlás hatására új szakképzett munkaerőt nyer. A folyamat másik része, hogy a külföldön munkát vállaló személy hazatérésekor magával hozza a kint megszerzett tudást, technológiai ismeretet (Carr-Inkson-Thorn 2005).

A tudás áramlás (talent flow) nem egyszerűen a brain drain és a brain gain fogalmának együttes használata. A talent flow inkább a tudásnak az országokba való be-, át- és kiáramlása. Az emberek képességeire és tudására pedig folyamatosan hatást gyakorol a környezet, amellyel érintkezik (Carr-Inkson-Thorn 2005).

A brain waste egy olyan állapot, amikor a fogadó ország kihasználatlanul hagyja a bevándorló tudását (Carr-Inkson-Thorn 2005).

A brain circular avagy a circular migráció egy olyan folyamat ahol az adott személy elhagyja szülőhazáját, és egy másik országban vállal munkát, majd ahonnan többlettudással és anyagi tőkével tér vissza származási országába (Fei Qin 2015) (1. ábra).

1. ábra: Brain circular

Forrás: Saját szerkesztés

A brain drain fogalmát vizsgálva minden szerző egyetért abban, hogy ezen folyamat során a tudás a fejlődő országokból a fejlett országokba áramlik át. Egyes szerzők szerint ezen áramlás akár pozitív irányú változásokat is előidézhet a kibocsátó országban. A brain gain folyamat során a befogadó országból az egyének visszatérnek a kibocsátó országba és magukkal hozzák az ott megszerzett tudást, ami a származási ország számára többlettudást jelenthet és szintén pozitív irányú változásokat idézhet elő, mind politikai, társadalmi és gazdasági téren is (2. táblázat).

2. táblázat: A brain drain hatása a befogadó és a kibocsátó országra

Megnevezés	Hatás a kibocsátó országra	Hatás a befogadó országra
demográfiai hatás	aktív korú népesség csökkenés	aktív korú népesség növekedés
	szülőképes korúak számának csökkenése	szülőképes korúak számának növekedése
gazdasági és munkaerőpiaci hatás	képzett munkaerő számának csökkenése	képzett munkaerő számának növekedése
	külföldön munkát vállalók oktatásának költsége a kibocsátó országot terheli	ingyen képzett munkaerőt kap oktatási és képzési költségek megtakarítása
	hazautalások gazdaság élénkítő hatása	gazdaságilag aktív személyek számának növekedése több adófizető személy
kulturális és társadalmi hatás	szellemi potenciál csökkenése	kulturális és etnikai sokszínűség nő
	pozitív hatása lehet a visszatérőknek a kibocsátó ország politikai, gazdasági, és társadalmi életére	

Forrás: Saját szerkesztés

A csoportosítás egy további módszere a „push-pull” faktorok vizsgálata. A szakirodalom „push” faktornak azokat a tényezőket tekinti, amelyek hatására az egyén elhagyja a szülőföldjét, míg a „pull” faktorok azok a tényezők, ami miatt az egyén az adott célországot választja. Természetesen a valóságban ez a két tényező egyszerre fejti ki hatását és együtt eredményezik a migráció folyamatát.

Pull faktor lehet a magas jövedelem, az alacsony adók, a jobb életkörülmények, a politikai stabilitás, a jobb időjárási feltételek, a jobb egészségügyi és oktatási lehetőségek, a vallási tolerancia mértéke és családi okok is. A push faktorok lehetnek a háborús és egyéb konfliktusok, a szegénység, a politikai korrupció, a vallási fundamentalizmus és a vallási

intolerancia, a munkanélküliség továbbá a természeti problémák (Ciarniene-Kumpikaite 2011) (3. táblázat).

3. táblázat: A brain drain és brain gain okai a push és pull faktorok függvényében

push faktorok	pull faktorok
háborús konfliktusok	vonzó munkalehetőségek
az ország elmaradottsága	magasabb jövedelem
szegénység	alacsonyabb adók
munkanélküliség	jobb életkörülmény
korruptió, bizonytalan politikai helyzet	politikai stabilitás
természeti problémák	jobb életkörülmények (egészségügy, oktatás stb.)
vallási fanatikusok és vallási intolerancia	vallási tolerancia
nem megfelelő foglalkoztatási- és oktatáspolitikai	munkahely választás, karrier lehetősége, modern oktatási rendszer

Forrás: Saját szerkesztés

A migrációs okokat csoportosíthatjuk továbbá gazdasági és nem gazdasági okokra is visszavezelve (4. táblázat):

4. táblázat: Az egyéni migrációs döntés meghozatalát befolyásoló tényezők

Megnevezés	Az egyéni migrációs döntés meghozatalát befolyásoló tényezők		
	Vonzó tényezők (pull)	Taszító tényezők (push)	Egyéb
Gazdasági és szociális	munkaerőhiány, magasabb jövedelem, alacsonyabb adók, jobb életkörülmény, családgyesítés, jobb egészségügyi és oktatási lehetőség	munkanélküliség, alulfoglalkoztatottság, szegénység, természeti katasztrófák	munkaerő- és bérpiaci információk áramlása
Társadalmi	vallási tolerancia politikai stabilitás	háború, üldöztetés, korruptió, vallási szélsőségesek, vallási intolerancia	Kommunikáció, szállítás, migrációt szervező és segítő szervezetek, kalandvagy

Forrás: Póczik – Dunavölgyi (2008) alapján saját szerkesztés

A migrációnak a különböző országokra nézve eltérő hatásai lehetnek. Az eltérő hatások oka az adott országok gazdasági és társadalmi-demográfiai és munkaerő-piaci jellemzői. Az alábbi táblázat a migráció pozitív és negatív hatásait mutatja be Magyarországon (5. táblázat).

5. táblázat: A migráció pozitív és negatív hatásai Magyarországon

Megnevezés	Pozitív hatások	Negatív hatások
demográfiai és társadalmi szempontból	csökkenő munkanélküliség elsősorban a fiatalok körében	fiatalok elvándorlása
	több munkalehetőség	aktív korú népesség elvándorlása
		hajadon és nőtlen fiatalok kivándorlása, negatív népesedési hatás
	alacsonyabb szociális kiadások	a szociális ellátórendszer fenntarthatósága veszélybe kerülhet, bérnyomás a munkaerőpiacon
	gazdasági termelékenység növekedhet	gazdasági termelékenység csökkenhet
	szakmák szerinti megoszlás javul	bizonyos szakmákból hiány
Szellemi potenciál alapján	„brain gain” - a külföldön dolgozók kint szerzett tapasztalataikat, tudásukat idehaza megosztják	„brain drain” – a képzésekbe és az oktatásba befektetett erőforrás elvesz, az ország versenyképessége csökken
Anyagi-pénzügyi szempontból	fizetések hazautalásának fogyasztás serkentő hatása	hazautalás megnöveli az otthonmaradt családtagok munkaerő-piaci passzivitását

Forrás: Bodnár és Szabó 2014, Kaczmarczyk és Tyrowicz 2007, Klos 2006 alapján

2.4. A MIGRÁCIÓ AZ ELMÉLETI MODELLEKBEN

A migráció folyamatának megértésére több elméleti modell is kidolgozásra került. „A neoklasszikus közgazdaságtani modell a bérek és a foglalkoztatás országok közötti eltéréseire, valamint a migráció költségeire összpontosít. A migrációt általában a jövedelem maximalizálására vonatkozó egyéni döntésekre vezeti vissza. Ezzel ellentétben a migráció új közgazdaságtani megközelítése nemcsak a munkaerőpiac, hanem más piacok hatásait is figyelembe veszi. A duális munkaerő-piaci elmélet a bevándorlást a modern ipari gazdaságok strukturális szükségleteiből vezeti le, az utóbbi pedig a gazdasági globalizáció és a nemzetközi határokon átlépő piac természetes következményének tartja.”- (Douglas S. Massey 2001)

A klasszikus migrációt magyarázó modell arra épül, hogy a mozgó embert, mint a természeti erőforrásokat a termelés kiegyenlítő elemeként kezelje. Ezen modell szerint a munkaerő oda mozdul el, ahol kevés a tőke és a hozzáadott munka értékével képes növelni az előállított terméket, a megszerzhető jövedelmet. Ezzel ellentétben az egyensúlyi modell szerint a különböző irányú migrációs folyamatok a termelés gazdasági szintjeinek, és a jólét térbeli folyamatainak harmonizálására törekszenek. Tágabb értelemben a migráció egyéni döntések összessége, ami előny és hátrány értékelésén alapszik (Rédei 2007).

A neoklasszikus elmélet szerint, makroszinten a tőke és a munkaerő taszító és vonzó tényezői határozzák meg a munkaerő áramlást. Mikro szinten a jövedelmek regionális különbségei, makroszinten az egyén képességei és az életkörülmények játszanak szerepet a migrációs döntésben (Rédei 2007).

A neoklasszikus modell során az egyén mérlegeli a migrációhoz kapcsolódó költségeket és hasznokat is. Az egyén számára a migráció beruházás a humán tőkébe (Ciarniene-Kumpikaite 2011).

Egy másik modell a duális gazdasági modell szerint, a munkaerő bárhol korlátlanul áll rendelkezésre és a termelés szerkezeti, kereseti eltérései motiválják a mozgást. Ezen modell abban különbözik az eddigiektől, hogy kitér a termelés szerkezeti átalakulásából adódó eltérő munkaerőigényre. Négy dinamizáló tényezőt fogalmaz meg, amelyek szerepet kapnak a mozgás alakulásában. Ez a négy tényező a következő:

- a munka- és a tőke intenzív szektorok vonzása,
- a felfelé történő mobilitás hiánya a helyi gazdaságban,
- a női munkaerő tömeges megjelenése,
- a hazautalások megvalósulása (Rédei 2007).

A duális munkaerő-piaci elv szerint két munkaerőpiac létezik az országokban. Az egyik ahol a magasan képzett munkavállalókat helyi szinten, egyénileg jól megfizetik, míg a másikon alacsony fizetési ráta és biztonságos munkaerőpiac van, ami nem vonzza a helyi lakókat. Ezeket a munkahelyeket választják inkább a bevándorlók (Ciarniene-Kumpikaite 2011).

A függetlenségről szóló elmélet szerint a termelés, a munkaerő függősége, a központ és a periféria, a képzettség és a szociális tényezők polarizáló szerepét hangsúlyozza ki. A vidékről a városi területekre történő mozgást a területfejlesztés hatásával, mint térbeli rendező elvvel magyarázza. Ezzel közvetlenül utal arra is, hogy a gazdaság fejlesztésével, a beruházások adott térségben történő felfuttatásával helyben lehet tartani az embereket (Rédei 2007).

A történelmi és a strukturális modellek magukba foglalják a térbeli összefüggéseket, a centrum és periféria viszonyokat, a belső és külső gyarmatosítást. A történelmi materializmus úgy értelmezi a migrációt, hogy az a társadalmi rétegződés a termeléshez való kapcsolódás jellemzője, és a mozgás a termelés térbeli kiegyenlítődésének formája (Rédei 2007).

Rédei szerint a kutatók többsége azt a nézetet osztja, hogy a migráció a makro szociális folyamatok összessége, az egyéni döntési sorozatok része. A munkaerő mobilitása a piaci viszonyokon alapszik (Rédei 2007).

3. A MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK A TÖRTÉNELEM SORÁN EURÓPÁBAN

A migrációs folyamat nem tekinthető csupán a jelenkor eseményének vagy a jelenkor újdonságának. A migráció már az őskorban is jelen volt, és Európa egész történelmére mindig jellemző volt. Az ókorban a görögök, a perzsák, a macedónok és rómaiak vándorlása, gyarmati tevékenysége, hódításai következtében indultak meg migrációs folyamatok, majd az Ázsia felől érkező nomád népek indítottak be újabb népvándorlási folyamatokat a kontinensen (Németh-Hegy, 2011, Davies 2001). A középkorban először a feudális vagy hűbéresi rendszer kialakulásával később a jobbágyok röghöz kötöttsége gátolta az egyéneket a szabad mozgásban. Ugyanakkor a háborúk, illetve járványok miatt elnéptelenedett területekre a királyok és uralkodók igyekeztek folyamatosan új telepések betelepíteni (Davies 2001).

A nagy földrajzi felfedezések, a gyarmatosítások és az európai népességnövekedés hatására a 17. századtól egyre többen vándoroltak ki Amerikába vagy a gyarmati területekre (Davies 2001). Az 1800-as években a népesség robbanásszerű növekedésnek indult Európában, a technikai újításoknak köszönhetően pedig a távolabbi célszágok könnyebben elérhetőek lettek, a hajózás fejlődésével pedig már az óceánon való átkelés is kevesebb veszélyt hordozott magában. Az Amerikába tartó emigráció a században folyamatosan erősödött. A legtöbb Kelet-Közép Európai országban az 1800-as években ment végbe a jobbágyfelszabadítás, aminek hatására a parasztság röghöz kötöttsége megszűnt, már szabadon mozoghattak, költözhetek. Ekkor Kelet-Közép Európából is megindult az Amerika felé tartó kivándorlási hullám (Niederhauser, 1999).

1815 és 1930 között a becslések szerint közel 50 millió európai emigrált gazdasági és/vagy politikai okokból főként a tengerentúlra, Észak- és Dél-Amerikába, Ausztráliába, Új-Zélandra, és Dél-Afrikába (Erdei-Tuka 2011). Az 1914-ben kitört I. világháború pedig addig soha el nem képzelt változásokat hozott Európában, és jelentős embervesztéssel járt (Davies 2001).

Az I. világháborút követő migrációs folyamatok döntően a nagy birodalmak helyzetében bekövetkezett változásokhoz kapcsolódnak, mint az Orosz Birodalom 1917-1922 közötti visszaszorulása, az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása, Németország határainak megváltozása, az Oszmán- Török Birodalom széthullása. A migráció összességében körülbelül 6150 ezer embert érintett, zömmel Köztes-Európában élőket (Pándi 1995).

A két világháború között és alatt elsősorban az Európából a tengerentúlra irányuló migráció volt a jellemző. A lakosság mozgását a háborúk, a válságok és az új nemzetállamok születése a határok megváltozása okozta. Ilyen migrációs esemény volt az 1917-es orosz forradalom is, melynek hatására milliók hagyták el az akkori Oroszországot (Rédei 2007).

A két világháború közötti politikai irányzatok, mint a fasiszta eszmék előretörése, továbbá a gazdasági élet változásai, a konjunktúra időszaka, majd a nagy gazdasági világválság és az azt követő fellendülés hatására nőtt az Európából kifelé irányuló migráció mértéke. Felerősödtek az etnikai-nemzeti, vallási és politikai okokból kialakult vándorlások, megjelentek a kényszer áttelepítések, etnikai tisztogatások, háborús ellentétek is. A határok megváltozása és az etnikai konfliktusok, politikai ideológiák hatására a nemzetiségi migráció az egyik legfontosabb részét jelenti a 20. századi migrációs trendeknek. Ilyen nemzetiségi migrációra jó

példa a két világháború között a német nemzetiségűek visszatelepülése az anyaországba, vagy akár a török nemzetiségűek visszaáramlása Bulgáriából. A politikai ideológia miatt elmenekülőkre kiváló példa az elsősorban Németországból, később Európa szinte minden országából, a kontinensről elmenekülő zsidó vallásúak migrációja. 1933 és 1940 között a náci uralom erősödése miatt pedig körülbelül 1 millió ember hagyta el Németországot. Ők elsősorban a közel-keletre vagy Amerikába vándoroltak ki (Pándi 1995).

A II. világháború szintén igen jelentős migrációt indított be Európában. Ezen migráció jelentős része kényszermigráció volt. A migráció egyik ilyen fajtája volt, hogy Németország a háború hatására kiesett munkaerőt saját területén külföldi munkaerővel oldotta meg. Az idegen munkaerő toborzásának legelterjedtebb formája 1941-ig a lengyel és nyugati hadifoglyok valamint Lengyelországból félig toborzott, félig kényszerített civil munkások alkalmazása volt. Emellett a kényszerű migráció egy másik fajtája is megjelenik Európában a náci Németország hatására, mégpedig a zsidóság migrációja. Az Európai zsidó lakosság egy része önként, de kényszer hatására elmenekül korábbi lakhelyéről, míg másokat a németek szállítanak el erőszakkal munka- és haláltáborokba (Pándi 1995).

1939-1944 között soha nem látott nagyságrendű népességmozgás bontakozott ki. Ezen kívül az 1939. szeptemberi német-szovjet barátsági- és határegyezmény támogatta a kölcsönös népességcserét. Emellett a szövetségesekkel kötött szerződések lehetővé tették a nácik által igazi németeknek tartott németek hazatelepülését Németországba. Németország franciaországi megtámadása újabb migrációt indított el. A lakosság számottevő része Dél-Franciaországba, Algériába vagy Angliába menekült. 1942-1943 között a Szovjetunióból mintegy 1,9 millió orosz, ukrán, belorusz, litván, lett és észt menekült el a kommunizmus elől Nyugatra (Pándi 1995).

A becslések szerint a világháború 18,8 millió katonai és 20,1 millió polgári áldozata mellett mintegy 20 millióra tehető a migrációra kényszerültek száma. 1945 után a kényszermigráció döntő eleme a németek nyugatra telepítése és menekülése volt, helyükbe lengyelek, illetve csehek és szlovákok, az ő helyükre pedig oroszok költöztetése volt. Az 1945-ös potsdami konferencia döntött a németek kitelepítéséről Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról és az elcsatolt kelet német területekről (6. táblázat).

6. táblázat: Az elmenekültek és kitelepítettek száma a „küldő” és fogadó országok szerint, 1945 után

Kibocsátó ország	Befogadó ország	Migránsok száma (Fő)
Lengyelország	Németország	5 millió
Lengyelország	Oroszország	53 ezer
Szovjetunió	Lengyelország	2 millió
Európa különböző országai	Lengyelország	190 ezer
Szovjetunió	A háború alatt újonnan megszerzett területek	2,5 millió
Cseh területek	Németország	3.370 ezer
Szlovák területek	Csehország	1,9 millió
Csehszlovákia	Magyarország	130 ezer
Magyarország	Csehszlovákia	230 ezer
Jugoszlávia	Németország	148 ezer
Románia	Németország	148 ezer
Bulgária	Törökország	157 ezer
Európa	Palesztina	1,3 millió
Európa	Izrael	454,1 ezer

Forrás: Pándi 1995

A II. világháborút követően a háborús események és a politikai üldöztetések miatt elmenekültek egy része hazatért. Ugyanakkor a háborút lezáró béketárgyalások és megállapodások következtében elsősorban Kelet-Közép-Európában megindultak a lakosságcsere okozta nemzetközi migrációs folyamatok. Ilyen migrációs folyamat volt a németek, és a magyarok erőszakos kitelepítése vagy az anyaországba való visszatelepítése. Az óriási háborús emberveszteség és a lakosságcserek hatására jelentős népesség-visszarendeződés történt Európába. A háború okozta hatalmas nemzetgazdasági veszteségek, és a munkaerő elvesztésének hatására Európán belül újabb jelentős migrációs folyamat indult be (Rédei 2007).

3.1. MIGRÁCIÓ EURÓPÁBAN A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EURÓPAI UNIÓRA

A II. világháborút követően a háborús események és a politikai üldöztetések miatt elmenekültek egy része hazatért. Ugyanakkor a háborút lezáró béketárgyalások és megállapodások következtében elsősorban Kelet-Közép-Európában megindultak a lakosságcsere okozta nemzetközi migrációs folyamatok. Ilyen migrációs folyamat volt a németek, és a magyarok erőszakos kitelepítése vagy az anyaországba való visszatelepítése. Az óriási háborús emberveszteség és a lakosságcserek hatására jelentős népesség-visszarendeződés történt Európába. A háború okozta hatalmas nemzetgazdasági veszteségek, és a munkaerő elvesztésének hatására Európán belül újabb jelentős migrációs folyamat indult be (Rédei 2007).

A jelenkori migrációra jelentős hatást gyakorol a népesség 20. századi robbanásszerű növekedése, és az, hogy ezen népesség túlnyomó többsége nem a jóléti államokban lakik. Ezen népesség egy része pedig a jobb élet reményében a fejlettebb, gazdagabb államok irányába vándorol (Rédei 2007).

Az Európán belüli migrációt számottevően befolyásolja a kontinensen belüli kulturális hasonlóság és a kisebb földrajzi távolság is. Mivel az országok közel vannak és a történelmi különbségek nem számottevőek, ezért a migráció irányát meghatározza a földrajzi közelség. Az egymáshoz közel lévő országok hasonló történelmi múltja leegyszerűsíti az egyén választását, továbbá közelsége miatt nagyobb a valószínűsége, hogy az egyén ismeri az adott ország nyelvét, ezzel lecsökkentve a beilleszkedés nehézségét. Emellett a rövidebb távolság lehetőséget teremt a gyakoribb hazalátogatásra is (Rédei 2007).

Európa migrációs történelmében hatalmas fordulatot hozott az Európai Unió szabad munkaerő áramlásra vonatkozó rendelkezései. A tagállamok állampolgárai korlátok nélkül utazhatnak és vállalhatnak munkát az Unió többi országában is. Az újonnan csatlakozó országok munkavállalói – bár először korlátozások mellett – szintén szabadon vállalhatnak munkát az Unió többi tagállamában. Ezen változás jelentősen átalakította az Európában érvényben lévő migrációs folyamatokat. Az Unión belül a munkaerő szabad mozgásának köszönhetően jelentős belső migrációról beszélhetünk, melynek kiváltó okai elsősorban gazdasági jellegűek, mint például a több munkalehetőség, nagyobb életszínvonal, és a magasabb fizetés. Az Európai Unió területére irányuló migrációs folyamatok emellett továbbra is jelentősek, melynek kiváltó oka megegyezik az Unión belüli gazdasági okokkal, de esetükben megjelenik az üldöztetés, a háborús területekről való menekülés, a klímaváltozás stb. az okok között.

Az Európai Unió migrációs története három fő szakaszra tagolható.

1. Az első szakasz a már részletesen bemutatott II. világháborút követő önkéntes és kényszer migráció volt, ahol milliók kényszerültek lakóhelyük elhagyására.
2. Az Európát érintő második nagy nemzetközi migrációs folyamatot az 1950-1960-as években a gyarmati rendszer felszámolása váltotta ki, amelynek hatására elindult a régi gyarmati területekről a gyarmattartó országok felé a migráció. Nagy-Britanniába elsősorban az Ázsiai, és Karibi területekről, továbbá Afrikából vándoroltak be sokan. Franciaországba pedig Afrikából és Ázsiából települtek be sokan. Portugália, Spanyolország, Belgium és Hollandia is a régi gyarmati területekről elvándorlók célpontja lett. A régi gyarmattartó országok elismerték régi gyarmataik lakóinak állampolgárságát, vagy a bevándorlási politikájukban előnyben részesítették őket a többi bevándorlóval szemben (Cseresnyés 2005).
3. A harmadik szakaszban az 1950 és 1980 közötti időszakban a délről északra irányuló migráció volt jellemző. Ennek oka az volt, hogy Németországban, Ausztriában, Svájcban és a Skandináv államokban az erőteljes gazdasági növekedéshez munkaerőre volt szükség. A gazdaságilag gyorsan fejlődő országok a fejletlenebb déli országokból igyekeztek a szükséges munkaerőt elcsábítani. Emiatt délen munkaerő toborzásba kezdtek. A toborzó országok úgy tervezték, hogy a bevándorlók csak határozott időre mennek a toborzó országba, majd a szerződés lejártá után hazatérnek. Az 1973-as kőolajválság kirobbanásakor az Európai Gazdasági Közösség országai a bevándorlás korlátozása mellett döntöttek, amelynek hatására az addigi vendégmunkások a letelepedést választották, és kiköltöztették az addig otthon lévő családjukat is. Ezzel végül elbukott a toborzó országok munkaerő rotációra, határozott időre való munkaerő toborzási terve ugyanis a vendégmunkások a letelepedés miatt bevándorlókká váltak (Cseresnyés 2005).

Ugyanebben az időszakban a harmadik világban a katonai és a nem demokratikus fejlődési irány azt okozta, hogy Európa a menedéket keresők célországa lett. Európa rövid idő alatt az ázsiai és afrikai humanitárius menekültek, valamint a katasztrófák sújtotta térségből elmenekülő célpontja lett (Rédei 2007).

Az 1945-1950 között Kelet-Közép-Európában létrejövő kommunista rendszerekben a lakosság kontrolljának egyik fontos eleme volt a szabad mozgás megakadályozása, annak a lehetőségnek a kizárása, hogy az emberek emigráljanak. A keletről-nyugatra való munkaerő áramlást akadályozta a szovjet tömbből való kiutazási korlát. Ennek ellenére bár illegálisan, de mégis sokan elhagyták a keleti tömböt. Magyarországról a legjelentősebb kivándorlási hullám az 1956-os forradalom letörésének hatására indult meg. Ezek mellett a keleti tömbből a cseh, majd a lengyel mozgalmakat követő hónapokban szintén jelentős menekülthullám tartott Nyugat-Európába. A berlini fal leomlása után felerősödött a kelet-nyugati irányú migráció. Ekkor az emigráció oka nem a politikai üldöztetés volt, hanem a gazdasági tényezők motiválták a nyugatra vándorlókat (Rédei 2007).

Az 1990-es években az Európán belüli migrációs folyamat meghatározó pontja volt a délszláv háború is. A háború elől, és az etnikai üldöztetés miatt megnőtt a Jugoszlávia területéről Nyugat-Európába vándorlók száma. Egyes becslések szerint a délszláv háború közel tíz éve alatt

körülbelül 700.000 ember menekült Nyugat-Európába¹. Más becslések szerint a polgári háború és etnikai tisztogatások hatására 4,3 millió ember menekült el Jugoszláviából (Cseresnyés 1996).

Az 1990-es évekre a más kontinensekről Nyugat-Európába vándorlás okaként főleg a gazdasági, háborús, politikai és etnikai üldöztetéseket említették, de az ökológiai okok is, mint például a természeti katasztrófák, környezetszennyezés, és klímaváltozás is megjelentek. Ezen ökológiai migránsok többnyire Afrika és Dél-Amerika egyes területeiről vándorolnak be (Cseresnyés 1996).

A 21. század első éveiben a nagy befogadó országok egyik fő célja a migrációval az lett, hogy az öregedő országban növeljék a népesség számát, és az ott élő populációt fiatalítsák, aminek következtében javulhatnak az eltartási terhek arányai és az egyes korosztályok egyenetlenségei is (Rédei 2007).

3.2. AZ EURÓPAI UNIÓ MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA

Az Európai Unió gyökereit, őseit jelentő intézmények is nagy hangsúlyt helyeztek a munkaerő szabad mozgására. Például a Szén- és Acélközösség szerződéseiben a szén- és acélipari munkásokra már megvalósult a munkaerő szabad mozgása. Az 1958-ban életbe lépett Euroatom szerződés - hasonlóan az előbbi szerződéshez – szabályozta a nukleáris technológiával foglalkozók szabad munkaerőmozgását (Davies 2001).

1958-ban alakult meg Nagy-Britannia vezetésével a Szabad Kereskedelmi Társulás, amely 1973-ig hasznos szerepet töltött be a gazdasági életben. Ekkor Nagy-Britannia és Dánia kilépett az EFTA-ból és a Közös Piachoz csatlakozott (Davies 2001).

1958. január 1-jén a Római Szerződés keretében létrejött az Európai Gazdasági Közösség, melyet 1993-tól a Maastrichti Szerződés hatályba lépéséig Európai Közösségnek neveztek. Már a Római Szerződésben megfogalmazták azt, hogy el kell törölni minden olyan intézkedést, amely akadályozza az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlását, mozgását. A Római Szerződés a személyek szabad mozgását három csoportra bontotta szét: a munkavállalók szabad mozgására, az önálló vállalkozók szabad mozgására és a szolgáltatást nyújtók szabad mozgására. Arról azonban nem szabad elfeledkezni, hogy bár ezen elveket már az 1958-ban életbe lépett Római Szerződés kimondta, ezek mégiscsak 1969. január 1-vel léptek életbe és csak a fent említett három csoportra valósult meg a személyek szabad mozgása. Ezt követően az 1985-ben nyilvánosságra hozott Fehér Könyv volt az első, amely hangsúlyozta, hogy nem csak az előbb felsorolt három csoport részére, hanem általánosan biztosítani kellene a személyek szabad mozgásának a feltételét. Ezen törekvések az 1987. január 1-jén hatályba lépett Egységes Európai Okmányban valósultak meg. Úgy rendelkezett, hogy 1992. december 3-ig létre kell hozni egy belső piacot, amely biztosítja a négy terület – áru, tőke, szolgáltatás és a személyek – szabad mozgását. Ebbe a fogalomba már nem csak a munkavállalók és az önálló vállalkozók, de a gazdaságilag inaktív személyek is beletartoztak. Ilyenek például a diákok, vagy a családtagok. Az egyetlen feltétel, amit az irányelv kimond, hogy bár minden uniós állampolgár és családtagja számára biztosítja a szabad letelepedés jogát, de ehhez rendelkezniük kell megfelelő anyagi fedezettel és teljes körű betegbiztosítással. Ezen irányelvnek a célja az volt, hogy elkerüljék azt, hogy a betelepülők megterheljék a fogadó

¹ <http://www.nytimes.com/1995/11/24/world/resetting-refugees-un-facing-new-burden.html>

országok szociális rendszerét. Ezen feltételek meglétét a tartózkodási engedélyek kiadásakor ellenőrizték. Diákok esetében a tartózkodási engedélyhez az előbbi feltételek mellett egy igazolást is be kellett mutatniuk, hogy tanulnak (Gellérné 2004).

Az Unió migrációs politikáját időben három szakaszra tagolhatjuk. Az első szakasz az integráció kezdetétől 1993-ig tartott. Ezen időszak alatt a nemzeti kormányok bevándorlási kérdésekben maguk határoztak (Gyenyey 2013).

Az Unió migrációs politikájának második szakasza a Maastrichti Szerződéssel vette kezdetét. A bevándorlási kérdést uniós szintre emelték, bár hangsúlyozták, hogy a migrációs kérdések szabályozása közös érdek, a vezető szerepet mégis a nemzeti kormányoknál hagyták (Gyenyey 2013).

A harmadik szakaszt az Amszterdami Szerződés felülvizsgálata hozta meg, mely új fejezetet nyitott az uniós migrációs politikában. A Szerződés III. részében egy új IV. címet fogadtak el „Vízumok, menekültügy, bevándorlás és a személyek szabad mozgására vonatkozó egyéb politikák” elnevezéssel. Ennek eredményeképpen közösségi hatáskörbe kerültek a bevándorlási és menekültügyi intézkedések. A Szerződés 2004. május 1-ig tartó öt éves átmeneti időszakot ír elő, amely a tanácsi döntéshozatalt illetően minden fontos kérdésben továbbra is az egyhangúságot követelte meg (Gyenyey 2013).

Az Amszterdami Szerződést követő 5 éves programon keresztül fejlesztették az Unió bevándorlási politikájának alapjait. A Tanács pontos menetrendet és célokat határozott meg az 1999 októberében napvilágot látott tamperei programban, amit 2004-ben a Hágai program váltott fel. 2010-2014 között pedig a Stockholmi program szolgált iránymutatásként (Gyenyey 2013).

A tamperei program még elsősorban az Unió területén jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli polgárok jogaira és integrációjára koncentrált, addig a Hágai program mindenekelőtt a biztonsággal kapcsolatos kérdéseket helyezte előtérbe. A Stockholmi program a polgárok érdekeinek biztosítására fókuszál, hangsúlyozza ugyanakkor, hogy mindazok – így a harmadik országbeliekre is vonatkozik – igényeit és érdekeit szem előtt tartja, akikért az Európai Unió felelősségvállalással tartozik. Kiemeli továbbá a szabadság és az emberi jogi szempontok érvényesülésének fontosságát a biztonsági vonatkozásokkal szemben. A Stockholmi program köztes állapotot foglal el a tamperei és a Hágai program között a biztonságra és a harmadik országbeliekre vonatkozóan (Gyenyey 2013).

Az Európai Bizottságon belül jelenleg a Belügyi Főigazgatóság felel a bevándorlási politikáért. Az Európai Bizottság 2005-ben a zöld könyvvel vitát kezdeményezett a gazdasági migránsok befogadására vonatkozó közös szabályok szükségességéről, amely eredményeképpen a Bizottság 2005 végén elfogadta a legális migrációról szóló politikai tervet (www.eurostat.eu).

Az Európai Bizottság 2006-ban elfogadta a harmadik ország állampolgárainak illegális bevándorlása elleni küzdelem politikai prioritásairól szóló közleményt, amelynek célja, hogy az illegális bevándorlási eljárás valamennyi szakaszában egyensúlyt teremtsen a biztonság és az egyének alapvető joga között (www.eurostat.eu)

Az uniós állam és kormányfők által 2009-ben elfogadott Stockholmi program a 2010-2014 közötti időszakra vonatkozóan meghatározza az európai bel- és igazságügyi politikák folyamatos fejlesztésének keretét és alapelveit. E program központi elemét képezik a migrációval kapcsolatos kérdések (www.eurostat.eu)

Az Európai migrációs politika lényegében egy gyűjtőfogalom, amely a migráció témája köré rendez szűkebb és jobban körülhatárolt politikákat. A részét alkotó politikák köre

folyamatosan változik, egyes területek ki- és bekerülnek, míg mások kisebb vagy nagyobb súlyt kapnak (Petővári 2010).

Legfontosabb alkotóelemei (Petővári 2010):

- a. az érintett unión kívüli országokkal folytatott együttműködés az ottani elvándorlás megakadályozása érdekében
- b. az illegális bevándorlók és az embercsempészek elleni fokozottabb fellépés
- c. a törvényes bevándorlók helyzetének átfogó szabályozása
- d. a menekültek védelme

A Tanács 2009/50/EK irányelve a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való belépésének és tartózkodásának feltételeiről szóló irányelve kimondja, hogy az Európai Uniónak szüksége van a magasan képzett harmadik országbeli munkavállalókra. Kimondja, hogy ezen munkavállalókat és családjukat gyorsított befogadási eljárás keretében kell beengedni az Európai Unióba. Továbbá lehetővé kell tenni számukra, hogy az EU kék kártya vagy nemzeti tartózkodási engedély iránt kérelmet nyújtsanak be. A kék kártya olyan tartózkodási engedély, amely magas szintű képzettséggel rendelkező birtokosát valamely tagállam területén történő tartózkodásra és egyúttal magas szintű képzettséget igénylő, jogszabályban foglalt feltételek szerinti munkavállalásra jogosítja.

Közös politika eddig a menekültkérdés és a határbiztonság területén alakult ki, egységes migrációs politikáról viszont továbbra sem beszélhetünk. A tagállamok továbbra sem akarnak lemondani arról, hogy továbbra is ők dönthessenek arról, hogy kit és milyen feltétellel engednek be országukba (Petővári 2010).

Az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején Afrikából és Ázsiából induló Európába irányuló hatalmas menekült hullám miatt az Európai Unió országai korlátozó intézkedéseket vezettek be a bevándorlási politikájukban, továbbá igyekeztek a kivándorolni szándékozókot az anyaországokban tartani, emiatt több országgal is kétoldalú toloncegyezményeket kötöttek. Ugyanakkor mivel az Európai Tanács 2000-ben elfogadta a Lisszaboni Stratégiát, amelynek célja az volt, hogy az Unió 2010-re a világ legversenyképesebbé és a legdinamikusabban fejlődő tudásalapú társadalmává váljon emiatt beindult a kvalifikált munkaerő Unióba való migrációjának támogatása, azaz a „brain drain”. Az Európai Unió Kommunikációs Főigazgatósága 2009-ben kiadott közleményében kijelentette, hogy szükség van a külföldi munkavállalókra az előregedő népesség és a zsugorodó munkaerőpiac problémája miatt, ezért továbbra is ösztönözni kell a jogszerű bevándorlást.

A munkaerő és a személyek szabad áramlását nem csak az Európai Unió szerződesei és irányelvei, de az Európai Unió által kötött nemzetközi szerződések is befolyásolják. Ilyen nemzetközi szerződéseket kötött az Unió Törökországgal és Svájjal egyaránt (Gellérné 2004).

Hasonló megállapodás a jelenleg az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról szóló megállapodás mely az Európai Unió és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között jött létre. Jelenleg Norvégiával, Izlanddal és Liechtensteinnel szemben hatályos. Célja az egységes közös piac kiterjesztése azokra az országokra is, amelyek nem kívánnak az Európai Unió politikai közösségében is tagként részt venni. Az Európai Gazdasági Térség megállapodása szintén kimondja, hogy biztosítani kell a munkavállalók szabad mozgását a tagállamok között. Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy munkavállalási engedély nélkül, könnyítetten kiadott tartózkodási engedéllyel vállalhatnak munkát az Európai Gazdasági Térség országainak munkavállalói az aláíró többi országban (Gellérné 2004).

Svájc egy háromoldalú megállapodás keretében 2002. június 1-től biztosítja területén a személyek szabad áramlását. A megállapodást először 7 évre szolt, amely automatikusan határozatlan időre módosult, de hat hónapos felmondási lehetőséget biztosít mind a két fél számára, továbbá 12 év átmeneti időszakot biztosított Svájc számára, ameddig korlátokhoz, kvótákhoz köthette a kiadott tartózkodási engedélyeket (Gellérné 2004).

Az Európai Gazdasági Közösség és Törökország 1963. szeptember 13-án írta alá azt a megállapodást, amely törekszik a munkaerő szabad mozgásának biztosítására. Ezt a megállapodást nevezik Ankarai Egyezménynek. Az egyezményt 1970-ben Kiegészítő Jegyzőkönyvvel látták el, amely még részletesebben foglalkozik a munkaerőmozgás szabadságának kérdésével. A Kiegészítő Jegyzőkönyv kimondja, hogy a munkaerő szabad mozgását az Ankarai Egyezmény aláírását követő 22 éven belül, azaz 1985-ig meg kell valósítani, de ez a mai napig nem történt meg. Ennek következménye, hogy első alkalommal a török munkavállalóknak - a harmadik, azaz nem Európai Unió vagy azzal megállapodásban lévő országok állampolgáraihoz hasonlóan – munkavállalási és tartózkodási engedélyt kell igényelniük. Ugyanakkor a török munkavállalók korlátozásmentes munkavállalását az első bebocsátást követően csak akkor korlátozhatják a tagállamok, ha nem tudja az egyén négy évig folyamatosan fennálló munkaviszonyát igazolni. Ha tudja igazolni a négy évet, akkor a tagállamok állampolgáiraival azonos feltételek mellett dolgozhat (Gellérné 2004).

1989-ig a magyarok – a többi kelet- közép európai országhoz hasonlóan - csak vízummal léphettek át az akkori nyugat-európai területekre, vagyis az akkori Európai Unió területére. Bár a rendszerváltást követően több országban is a csak vízummal való utazás feltétele már megszűnt a csatlakozásig munkát vállalni továbbra is csak munkavállalási engedéllyel lehetett.

A 2004. május 1-jei Európai Unió bővítést sok vita előzte meg. A munkaerő szabad mozgásával szembeni korlátozások bevezetésének egyik oka az volt, hogy a régi tagállamok féltek, hogy az új tagországokból hatalmas munkaerő áramlás indul meg irányukba és nem áll majd módjukban szabályozni, hogy ki, milyen végzettséggel, képességekkel érkezik a munkaerőpiacukra. Félték tehát, hogy nem lesz hatásuk arra, hogy számukra csak az értékes, hasznot termelő képességekkel rendelkező egyének lépjenek be a munkaerő-piacukra. A másik ok, amiért több ország nem nyitotta meg azonnal a munkaerőpiacát az az volt, hogy a csatlakozáskor és azt megelőzően is magas volt náluk a munkanélküliség aránya, és tartottak attól, hogy a munkaerőpiacuk teljes megnyitása ezt tovább növelné (Galgóczi-Leschke-Watt 2009).

A migrációnak ugyanakkor nem csak negatív, hanem pozitív hatásai is vannak a befogadó országokra nézve és ezt több ország is felismerte, amikor megnyitotta munkaerőpiacát az új tagországok felé. Egyre ismertebb jelenséggé válik a brain drain fogalma, ami azt jelenti, hogy a befogadó országok törekednek arra, hogy bizonyos végzettséggel, tudással vagy képességgel rendelkező személyek elhagyják szülőhazájukat vagy adott tartózkodási országukat és náluk vállaljanak munkát, telepedjenek le. Ilyen szakterületnek számít ma az informatikai, kommunikációs technológiai, az egészségügyi és az oktatási szektor Európában (Rédei 2005).

Bár Magyarország 2004. május 1-től teljes jogú tagja lett az Európai Uniónak – mégis akárcsak a többi újonnan csatlakozó tagállammal szemben a legtöbb régi tagország - a szabad munkaerő áramlásra vonatkozóan korlátozó intézkedéseket vezetett be. Emiatt csak az áru, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlásának elve valósulhatott meg akkor, a munkaerő szabad áramlásának bevezetése még váratott magára. A korlátozások maximum hét évig szólhattak (Galgóczi-Leschke-Watt 2009).

Az egyes országoknak a hozzáállása a munkaerőpiac megnyitásához igen különböző. (7. táblázat)

7. táblázat: Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozó új tagországokkal szemben bevezetett korlátozó intézkedések

Időszak	Teljesen szabad munkaerőpiac	Restriktív migrációs szabályozás kvótával	Teljesen restriktív szabályozás
2004. május 01.	Svédország, Írország, Nagy-Britannia	Dánia, Ausztria, Olaszország, Hollandia, Portugália	Belgium, Finnország, Németország, Görögország, Franciaország, Luxemburg, Spanyolország
2004. május 01. - 2006. május 01.	Svédország, Írország, Nagy-Britannia	Dánia, Ausztria, Olaszország, Hollandia, Portugália	Belgium, Luxemburg, Franciaország, Finnország, Németország, Görögország, Spanyolország
2006. május 01.-2008-ig	Svédország, Írország, Nagy-Britannia, Finnország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Olaszország	Dánia, Franciaország, Ausztria, Hollandia, Belgium, Luxemburg	Németország
2008.január 01-től 2011-ig	Svédország, Írország, Nagy-Britannia, Finnország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Olaszország, Franciaország, Luxemburg, Hollandia	Belgium, Dánia, Ausztria, Németország	

Forrás: Hárs (2008) alapján saját szerkesztés

2008-ban minden ország, kivéve Belgium, Dánia, Németország, és Ausztria teljesen megnyitotta a határait az újonnan csatlakozó tagállamok előtt (Galgóczi-Leschke-Watt, 2009).

A különböző fajta munkaerő-piaci korlátok, illetve munkaerő-piaci nyitások felborították az addig megszokott keletre nyugatra irányuló migrációt. Míg a rendszerváltást követően a legtöbb keleti migráns számára a cél Németország és Ausztria volt, addig a 2004-es csatlakozást követően a munkaerőpiac teljesen szabad megnyitása miatt az új migrációs úti cél Nagy-Britannia és Írország lett. Ezt jól mutatja, hogy a csatlakozás előtt Nagy-Britanniát csak a migránsok 15%-a választotta, Németországot pedig a migránsok kétharmada. A csatlakozás után Nagy-Britanniát a migránsok 56%-a választotta, míg Németországot csak 21 %-uk (Hárs 2008).

Érdekes eltérést mutat ugyanakkor, hogy míg Svédország teljesen megnyitotta mind a munkaerőpiacát, mind a szociális ellátó rendszerét a migránsok előtt addig ott nem következett be jelentős növekedés a bevándorlók számában 2004 után rögtön, de csekély növekedés megfigyelhető volt (Illés-Oláh 2011). Ezzel ellentétben, Ausztriában, ahol korlátozásokat

vezetettek be a 2004-es csatlakozást követően jelentős növekedés történt. Ennek okát abban látják a kutatók, hogy Svédországban munkahelybővítés nélkül ment végbe a teljes nyitás, és emiatt nem volt kereslet a migráns munkaerőre. További oka lehetett Svédország földrajzi és éghajlati elhelyezkedése, továbbá, hogy sohasem tartozott a kelet-európai migránsok célországai közé, tehát nem volt történelmi háttére az abba az irányba való migrációnak. Ausztriában a kvóták a munkaerőhiány lehetséges pótlását jelentették egyes szektorokban, továbbá történelmi célterület volt a kelet-európai migránsok számára (Hárs, 2008).

2011. április 30-án nyitotta meg az Európai Unió minden régi tagországa, minden korlátozás nélkül a 2004-ben csatlakozók előtt a munkaerő piacát, ugyanis ekkor telt le a 7 éves korlát (Galgóczi-Leschke-Watt 2009).

A 2004-es csatlakozástól számítva 2009-ig átlagosan 200.000 fő érkezett évente az Egyesült Királyságba az új tagországokból. Az Egyesült Királyság kormánya a csatlakozás előtt évente átlagosan 13.000 fővel számolt. A hatalmas bevándorlási hullám meglepte őket. A legtöbben 2009-ig körülbelül 505.300 fő Lengyelországból érkezett. Ezt követte 77.000 fővel Litvánia és Szlovákia. A legkevesebb ember Csehországból, Magyarországról, Lettországból, Észtországból és Szlovéniából ment. A 2004 és 2008 között munkavállalási engedélyt kérők 82 %-a 18-34 év közötti fiatal volt (McKay, 2009).

Az Európai Unió munkaerőpiacára jelenleg jellemző, hogy a kisebb munkaerő-keresletű régiókból, országokból a nagyobb keresletűekbe irányuló Unión belüli mobilitás hatékonyabb humánerőforrás-gazdálkodást eredményez. A mobil munkavállalók hozzájárulása az uniós foglalkoztatás növekedéséhez egyértelmű, az egyes uniós országok között mozgó európaiak foglalkoztatási rátája magasabb (68 %), mint a saját tagállamukban maradó állampolgároké (64,5%). Az Unión belül mozgó munkavállalók általában jóval fiatalabbak és sokkal képzetebbek, mint a nem mobil munkaerő. Ugyanakkor meglehetősen túlkvalifikáltak, különösen a Közép- és Kelet-Európából érkezők (Nagy, 2014).

4. A MAGYARORSZÁGRÓL KÜLFÖLDRE IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A magyar nép az Urál hegység környékéről vándorolt be a mai Kárpát-medencébe a 9. században hosszú vándorlást követően. A középkorban akárcsak a többi Európai országban a feudális vagy hűbéresi rendszer kialakulásával majd a jobbágyok röghöz kötöttségével gátolták az egyéneket a szabad mozgásban. A középkori társadalmakat az egyéni szabadság hiánya jellemezte. A 13. században a tatárok betörése rázta meg Európát. Európa keleti és középső területeit a tatárok sorba feldúlták, kifosztották, és lakóikat lemészárolták vagy elhurcolták. Jelentős területek maradtak lakatlanul. A fosztogatás előtt hazánk népessége kb. 1,8-2,2 millió fő volt. a tatárjárás súlyos következményekkel járt, az ország keleti részén az elpusztított települések aránya elérte a 61%-ot (Tóth, 2002). A lakatlan területekre a Német császárság területéről vándoroltak be. Ekkor költöztek a német és flamand telepesek Erdélybe (Davies 2001).

A következő nagy változást a 14. századi Oszmán Birodalom egyre súlyosabb betörései, majd a Dél-Kelet Európai területek megszállása jelentette. A törökök elfoglalták Görögország, Szerbia és Bulgária területét, majd végül Magyarország jó részét is. A háborúk hatására több helyen elnéptelenedett területek is létrejöttek (Davies 2001).

Az 1848-49-es szabadságharc hatására Magyarországon is végbement a jobbágyfelszabadítás. A jobbágyok felszabadítása a mobilabb társadalom létrejöttét hozta el. Emellett az ipari változások többféle migrációs hullámot indítottak el. Először az emberek a falvakból a városokba mentek, illetve a fejletlenebb régiókból a fejlettebb területekre, valamint megindult a nagy nemzetközi kivándorlás folyamata is (Davies 2001).

A 19. században a népesség robbanásszerű növekedése, ahogy Európa minden országát úgy az Osztrák-Magyar Monarchiát is jelentősen érintette. 60 éve alatt a Monarchia népessége közel 6 millió fővel nőtt (8. táblázat).

8. táblázat: Az Osztrák-Magyar Monarchia népessége 1850-1910 között

Év	Népesség (ezer fő)
1850	13 192
1857	14 349
1869	15 512
1880	15 739
1890	17 578
1900	19 255
1910	20 886

Forrás: International Historical Statistics: Europe 1750-2000

A technikai újítások és a jobbágyfelszabadítás mellett a népesség robbanásszerű növekedése is tovább erősítette a migrációs folyamatokat egész Európában. Az Európából induló migrációs hullám jelentősen érintette az Osztrák-Magyar Monarchiát is. 1851 és 1911 között több százezren hagyták el a Monarchia területét, legtöbben a 20. század elején (9. táblázat).

9. táblázat: Az Osztrák-Magyar Monarchia területéről emigrálók száma

Év	Emigrálók száma (ezer fő)
1851	31
1861	40
1871	46
1881	248
1891	440
1901	1 111
1911	418

Forrás: International Historical Statistics: Europe 1750-2000

Ugyanakkor Magyarország migrációs történelme a 19. századig nagyjából egybeesik Európa migrációs történetével, azonban az 1800-as évektől ez a történelmi vonal szétválk egymástól. Magyarország migrációs történelmét nagyban befolyásolják sajátos történelmi hatásai, mint az 1848-as szabadságharc vagy I. és a II. világháború, a Trianoni Békeszerződés és a szovjet megszállás és a szocialista érdekszférához való tartozás ténye vagy akár az 1956-os forradalom. Hazánk migrációs folyamatában szintén több szakasz jelölhető ki valamilyen neves történelmi eseménytől függően. A főbb szakaszok a következők:

1. 1800-as évek közepétől 1914-ig tartó migráció folyamat
2. Az I. világháború által indukált migrációs folyamatok
3. A II. világháború okozta migrációs folyamatok
4. 1956-os forradalom leverését követő migráció események
5. 1957-1989 közötti migráció
6. 1989 és 2004 közötti migráció
7. 2004 utáni migrációs folyamatok

A továbbiakban ezeket elemezem részletesebben.

4.1. A MAGYARORSZÁGRÓL ELIRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ 1900 ÉS 2004 KÖZÖTT

A jelenkori Magyarországi migrációs folyamatok megértéséhez tisztában kell lennünk az elmúlt 100 év történelmi eseményeivel, és a 1900-as évek eleje óta végbement migrációs folyamatokkal is. Nem szándékozom Magyarország történelmét részletesen áttekinteni csupán a migrációs folyamatokra kiható fontosabb eseményekre kívánok fókuszálni.

Magyarországról a 19. században a becslések szerint közel 2 millió ember vándorolt ki. A kivándorlásnak – az 1848-49-es szabadságharcot leszámítva - gazdasági és szociális okai voltak. A 1800-as évek előtt a kivándorlás legfőbb oka politikai vagy vallási ok volt, de ekkor még jelentős migrációs folyamatokról nem beszélhetünk (Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1918).

1899-1913 között a kivándorlók több mint kétharmada férfi volt, akik a kezdeti években nem vitték magukkal a családtagjaikat (Szabó 2002). A becslések szerint közülük körülbelül 300 ezer fő 1899-1914 között hazatelepült (Tóth 2001). Ezen időszak kivándorlásait a szakirodalom két okkal is magyarázza. Az egyik ok a szociális okok és a szociológiai körülmények, mint az alacsony életszínvonal és a munkanélküliség voltak, a másik ok pedig a vagyonosabb réteg a vagyonát biztosabbnak látta Amerikába vinni. Ezek a családok itthon sem voltak szegények,

rendelkeztek földbirtokkal és vagyonnal. Többségük inkább a vagyona elvesztése miatti félelem miatt ment Amerikába, féltek, hogy itthon elszegényednek. A kivándorlásnak kedvezett, hogy az itthoni alacsony jövedelemhez, magas árakhoz és adókhöz képest kint alacsonyabb árak és adók továbbá magasabb jövedelem tartozott. A kivándorlók a jobb élet reménye miatt mentek ki Amerikába (Bódi 2008).

Az 1871-1913 között kivándorló 2 millió főből, körülbelül 1,3 millió fő az Amerikai Egyesült Államokba, 56 ezer Brazíliába, 250 ezer Latin-Amerikába, 60-80 ezer Kanadába vándorolt ki (Bába 2015).

Magyarország területéről – akkor Osztrák-Magyar Monarchia – kivándorlók esetében 1898-ig minden a Magyar Királyság területéről érkező személyt magyar származásának jelöltek az Amerikai Bevándorlási Hivatal emberei és csak 1899 után tudjuk meghatározni, hogy az Amerikába kivándorlók közül pontosan hány fő volt ténylegesen magyar nemzetiségű személy (Puskás 2009, Puskás 1982) (10. táblázat).

10. táblázat: Magyar kivándorlók száma az Egyesült Államokba

Időszak	összes kivándorló a Magyar Királyság területéről (Horvátországgal együtt)	ebből magyarnak vallotta magát	Nem magyarnak vallotta magát	USA-ba ebből kivándorolt (Magyarország és Horvátország együtt)
1869-1880	6.312 fő			
1881-1890	94.244 fő			
1891-1898	124.254 fő			
Összesen 1869-1898 között	224.813 fő			
1899–1904	334.458 fő	90.079 fő	244.379 fő	278.310 fő
1905–1907	528.045 fő	154.614 fő	373.431 fő	464.301 fő
1908–1913	528.022 fő	156.430 fő	371.592 fő	454.136 fő
Összesen 1899–1913 között	1.390.525 fő	401.123 fő	989.402 fő	1.196.747 fő
Visszavándorló 1899-1913	290.145 fő			
Összes tartós emigráns	1.325.193 fő			

Saját összeállítás szakirodalom alapján (Puskás 2009; Bába 2015; Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1918)

Az 1899-1913 között kivándorló magyaroknak több, mint kétharmada férfi volt, s többségük a 20-40 év közötti korosztályba tartozott, közel 60%-uk korábban mezőgazdaságban dolgozott (Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1918). A kivándorlók első hulláma a paraszti rétegből származott (Puskás 1991). Az ekkor kivándorlók közül viszonylag kevés volt az önálló földbirtokos, nagyobb részük mezőgazdasági segédmunkás volt (Puskás 1982). Az ipari dolgozók aránya 10 % körül mozgott. Földrajzi eloszlás alapján a legtöbb Amerikába kivándorló a Felvidékről, illetve Torontál és Temes megyéből származott. Erre az időszakra ugyanakkor némi visszavándorlási is jellemző volt. A közel 300 ezer hazatérőnek körülbelül 80%-a férfi volt, és a 20-39 év közötti korosztályba tartoztak. A visszavándorlók közel fel ugyanakkor az ipari

végzettségüekből került ki (Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1918). Az ekkor kivándorlók közül viszonylag kevés volt az önálló földbirtokos, nagyobb részük mezőgazdasági segédmunkás volt (Puskás 1982). A kivándorlás hatással volt Magyarország demográfiai összetételére és gazdaságára is. Több megyében a jelentős számú férfi kivándorló miatt nőtöbbség alakult ki a népességben. A kivándorlásnak sok megyében jótékony hatásai jelentkeztek. Csökkent az éhező népesség száma, és az országon belüli migráció is felélénkült. A kivándorlók sok esetben bérbe adták az otthon maradtoknak földjeiket, ami elősegítette az itthon maradtok megélhetését. Akik hazatértek tőkével együtt tértek haza általában amivel jobb gazdasági felszerelést tudtak vásárolni, amivel fel tudták virágoztatni gazdaságukat. Ugyanakkor azokon a területeken ahol a kivándorlók száma meghaladta a nélkülözhető munkaerő létszámát jelentős károkat okozott a gazdaságban a kivándorlás. A munkaerő hiánya miatt sok helyen a földeket nem tudták megművelni, a bérek folyamatosan növekedtek. A hazaküldött jövedelem mértékét ebben a korban nagyon nehéz megbecsülni 1910-ig körülbelül 150-400 millió korona közé tették az akkori szakértők. Puskás szerint a kivándorlással ugyanakkor Magyarország nyert, az ország fejlődése, a hazaküldött jövedelmek a magyar kereskedelmet erősítették (Puskás 1982) Ebben az időszakban ugyanakkor bizonyos mértékű visszavándorlás is jellemző volt, melynek egyik oka az 1907 végén kezdődő amerikai gazdasági válság volt. A visszavándorlók száma azokon a területeken volt a legmagasabb, ahonnan a legkorábban kezdődött meg a kivándorlás. Ilyen terület volt például Sáros megye (Puskás 1974).

Az I. világháború minden európai ország számára hatalmas emberveszteséget és ezáltal munkaerő veszteséget jelentett. Az I. világháborút követő Versailles-i és Trianoni béketárgyalás pedig Európa hatalmi, gazdasági és nemzeti átrendeződéséhez vezetett.

Az I. világháborút megelőzően Nagy-Magyarország határain belül egy heterogén népesség élt. A magyar nemzetiségűek a Kárpát-medence középső részein és a délkeleti határszélen, azaz Székelyföldön voltak többségben, viszont kisebbségen voltak a nyugati határszélen, azaz Burgenlandban és a Felvidéken, Kárpátalján, Bánátban és Dél-Bácskán is. A Magyar Királyság 73 vármegyéjéből csak 9 volt homogén magyar lakta terület, és 5 volt meghatározó súlyú (33-50%) magyar kisebbség. A magyarok aránya 10 % alatti volt 14 megyében. Az 1918-ban kezdődött Trianon tárgyalások végére Magyarország az eredeti Osztrák-Magyar Monarchiának csupán 13,8 %, azaz 93 ezer km²-nyi területet kap az eredeti 675,9 ezer km²-nyi területből. Ezen változások jelentős migrációs folyamatokat indítottak be (Pándi 1995).

Romániából, a Felvidékről és a Délvidékről is akárcsak Kárpátaljáról hatalmas vándorlás indult meg az új, kisebb területű Magyarország felé. A vándorlás oka volt többek között a magyarokat ért diszkriminációs intézkedések. Erdélyben a magyar hivatalnokoknak hűségesküt kellett tenniük a Román alkotmányra, és aki ennek nem tett eleget azt végkielégítés és nyugdíj nélkül azonnali hatállyal elbocsátották. Ugyanílyen intézkedéseket vezettek be a Délvidéki magyarokkal szemben is. Azon személyek, akik így elveszítették munkájukat az anyaországban próbáltak új életet kezdeni. További intézkedés volt még minden területen a nyelvhasználati korlátozások bevezetése a kisebbségekkel szemben. Például Romániában, a hivatalokban csak románul lehetett ügyet intézni, a hivatalnokoknak a magyar nyelv használatát megtiltották. A magyarok földjeit földreform címén mind a délvidéken, mind Romániában, mind a Felvidéken államosították. Romániában és a Felvidéken bezárták a magyar iskolákat. Romániában a megmaradt iskolákban kötelező lett a román nyelven való oktatás és vizsgáztatás. A Délvidéken több helyen a magyarokat üldözték, letartóztatták (Csuka 1995). A Felvidék területéről az új csehszlovák kormány pedig több tízezer magyart utasított ki. Ezen üldöztetések és

megaláztatások hatására Erdélyből 1918 és 1924 között 197.035 magyar ember költözött át az anyaországba (Mikó 1941). A Monarchia szétesése után összesen körülbelül 400 ezer magyar költözött át az új Magyarországra. Ebből 200 ezer Romániából, 120 ezer Csehszlovákiából és 80 ezer fő a délszláv államokból (Pándi 1995).

A két világháború között sokan az elszakított területekről igyekeztek az anyaországba áttelepülni, ekkor jelentős volt a hazánkba irányuló migráció mértéke. Ugyanakkor hazánkat is sokan hagyták el, akik számára a kis Magyarország már nem jelentett akkora lehetőséget, mint a Monarchia volt. A becslések szerint körülbelül 340 ezer ember hagyta el az akkori kis Magyarország területét (Bódi 2008). Mivel az Amerikai Egyesült Államok a betelepülőkre kvótát vezetett be, így a magyar kivándorlók számára új célország jelent meg Kanada és a Latin-Amerikai országok képében. Ekkor Kanadában mintegy 60-80 ezer magyar vándorolt ki (Bába 2015).

Az 1929-es világválság komoly hatást és változást hozott, többek között a szélsőségek megerősödéséhez és a II. világháború kitöréséhez vezetett. A II. világháború alatt is sokan menekültek el hazánkból. Volt, aki zsidó származása miatti üldöztetés következtében menekült el, mások a szovjet katonákról szóló rémtettek hatására indultak el Nyugat felé.

A következő nagy migrációs hullámot a II. világháború eseményei indították el. Magyarország jogállami formája 1944. október 15-ig érintetlenül működött, így Magyarországon ezen időpontig jelentős migráció nem alakult ki. Magyarországon a világháborút követő béketárgyalások, lakosságcserek és kitelepítések indítottak be jelentős migrációs folyamatokat. A II. világháború után körülbelül 115 ezer zsidó származású személy vándorolt el Izraelbe. A világháborút követően jelentős német származású magyar állampolgár kényszerült elhagyni hazánkat körülbelül 200 ezer főre becsülhető a számuk. Az 1945-ös cseh Kassai kormányprogram hatására 40 ezer magyar nemzetiségű menekült át Magyarországra (Pándi 1995). A Csehszlovák kormány és Magyarország között létrejött lakosságcsere következtében rengeteg szlovák és cseh nemzetiségűnek vallott személy hagyta el Magyarországot és érkezett helyükre kényszerből a Csehszlovák Köztársaság területéről magyar nemzetiségű személy. A becslések szerint ekkor körülbelül 200 ezer magyar származású személy települt le hazánkba a Felvidékről, Csehország területéről, továbbá körülbelül ugyanennyi cseh és szlovák nemzetiségű hagyta el hazánkat (Bódi, 2008). Más becslések szerint a II. világháborút követő magyarországi migráció, azaz a svábok kitelepítése, szlovákiai lakosságcsere, magyar nemzetiségűek áttelepülés Magyarországra, országon belüli áttelepítések legalább félmillió ember érintettek. Ebből 60-80 ezer fő volt, akik a háború hatására vagy a változó országhatárok miatt a szomszédos országokból költöztek át, körülbelül 170 ezer, aki a sváb kitelepítés miatt volt kénytelen elhagyni Magyarországot, a szlovák-magyar lakosság csere hatására 90 ezer szlovákiai magyar települt át. Ezen felül a Magyarországon belüli népességmozgásban körülbelül 136 ezer fő vehetett részt (Tóth 2004). Az 1947-es párizsi békét követően pedig újabb 400 ezer magyar költözött vissza a régi trianoni határ mögé. Ezen kikényszerített népességmozgásnak a végét körülbelül 1951-re, azaz a Genfi Egyezmény elfogadásának időpontjára tehetjük (Bódi, 2008). Egyes becslések szerint a háború végétől 1953-ig 100-110 ezer ember hagyta el Magyarország területét (Szászi 2004).

A II. világháborút követően hazánk is belépett a Varsói Szerződés országai közé, innentől kezdve az országot elhagyni szinte lehetetlenné vált, az akkori kormány hatalmilag akadályozta meg a külföldre irányuló migrációt. Az országot csak illegálisan lehetett elhagyni, s akik ily módon távoztak azokat disszidenseknek hívjuk. 1956 ősze és 1957 tavasza között a forradalom

és az azt követő megtorlások hatására a becslések szerint mintegy 200 ezer fő hagyta el az országot, akiknek a többsége fiatal volt (Bódi 2008). Az ekkor kivándorlók 33,7%-a 20 év alatti volt, és 61%-uk a 20-50 év közötti korosztályba tartozott. A kivándorlók 63,5%-a fizikai dolgozó, 25%-a pedig szellemi dolgozó volt. A kivándorlók 1/3-a nő volt. A kivándorlók több, mint fele budapesti lakos volt. Az ekkor disszidáltak 90%-a Ausztriába, 10 %-a Jugoszláviába ment először (Kovács 2016, KSH jelentés az 1956-os disszidálásról In.: Valuch 2004), ahonnan tovább utaztak elsősorban Nyugat-Európába, illetve az Amerikai Egyesült Államokba vagy Kanadába. A közel 200 ezer kivándorlóból a KSH adatai alapján csupán 11.447 fő tért haza 1 éven belül. Valuch meglátása szerint a kivándorlással nem csak munkaerőt veszített az ország, hanem kihatott a hazai természetes szaporulatra is, hiszen ezen személyek nem tértek haza. A KSH adatok a kor- és nem eltolódást mutatott ki, továbbá megváltozott a népesség családi állapot szerinti megoszlása is, hiszen a kivándorlók 59%-a nőtlen vagy hajadon volt (KSH jelentés az 1956-os disszidálásról In.: Valuch 2004). A kivándorlók közül a becslések szerint körülbelül 6-8 ezer fő egyetemista most (Várallyay 2006).

1956 és 1988 között pedig a becslések szerint mintegy 400 ezer ember hagyta el az országot illegálisan (Bódi 2008). Más becslések szerint az illegálisan az országot elhagyók száma 1952 és 1989 között körülbelül 260 ezer fő volt, a legális és illegális elhagyók száma összesen pedig 350 ezer fő lehetett (Tóth 2001). Fontos megemlíteni, hogy az 1960-as évektől kezdődően – bár továbbra sem lehetett szabadon elhagyni az országot – engedéllyel lehetőség volt arra, hogy a szovjet blokk országaiba, továbbá szintén engedéllyel a kapitalista országokba turistaként 3 évenként, rokon látogatás céljából pedig kettő, majd egy évente kiutazhassanak a magyar állampolgárok. Ez lehetőséget biztosított azok számára, akik külföldre akartak menni, hiszen engedéllyel átlépheték az országhatárt, és jogellenesen külföldön is maradhattak akár. Ezt követően becslések szerint évente körülbelül 5-8 ezer magyar állampolgár hagyta el az országot (Tóth 2002). Más becslések szerint az 1956-os forradalom után, a 80-as évekig évente átlagosan 4,3 ezer fő hagyta el Magyarországot, ami összesen körülbelül 100 ezer kivándorlót jelentett (Gödri és Tóth 2010). Mások szerint 1953 és 1989 között – beleértve az 1956-os forradalmat is – körülbelül 340 ezer ember hagyhatta el Magyarországot. Ezen kivándorlókat veszteségnek tekinthetjük, hiszen ebben az időszakban igen alacsony volt a visszavándorlás (Szászi 2004).

A 1989-es rendszerváltást követően és azóta is hazánkban az embereket megilleti a szabad mozgás, lakóhely változtatás és az ország szabad elhagyásának a joga. Ezt az 1989. évi XX. törvény 58. § (1) pontja, azaz Magyarország Alkotmánya mondta ki, mely benne van a jelenleg hatályos Alaptörvényben is, amely 2012. január 1-jén lépett életbe.

A kelet-közép-európaiak számára az elsődleges migrációs célpont Németország volt az 1980-1990-es évek között. 1985 és 1995 között 330 ezer főre becsülik a Kelet-Európából Németországba érkező migránsok számát, míg 1954 és 1999 között összesen 377 ezer főre, ezeknek ugyanakkor csak a töredéke volt magyar. A becslések szerint 1956-ban és 1957-ben körülbelül 16 ezer magyar ment Németországba. Ezen időszakot követően 1988-tól ugrott meg újra a kivándorlási hullám, a korábbi éves átlagos 3-5 ezer főről 12 ezer főre. A migrációs mozgás 1992-1993 között érte el a csúcát, körülbelül 24-28 ezer fővel, majd ezt követően a kivándorlási hullám csökkent, sőt feltehetőleg 1995-től egyfajta visszaáramlás is megfigyelhető volt. 1983 és 1997 között körülbelül 10 ezer magyar állampolgár kért menedékjogot Németországba. Összességében véve Magyarországról - Lengyelországhoz hasonlóan - nem indult jelentős mértékű menekült státuszt kérvényező. Ugyanakkor, amikor Németországba irányuló migrációról beszélünk akkor azt is figyelembe kell venni, hogy a német származásúak

számára a német kormány az Alkotmányban jelentős előnyöket biztosított a letelepedéshez. Őket nevezi a szakirodalom Aussiedler-eknek (Melegh 2002). Azon német származásúakra használjuk ezt a kifejezést, akik bár nem Németországban születtek, de németnek vallották magukat, és az 1980-1990-es években visszatelepültek Németországba. 1983-1997 között a becslések szerint körülbelül 6,800 fő Aussiedler hagyta el Magyarországot (Melegh 2002) (11. táblázat).

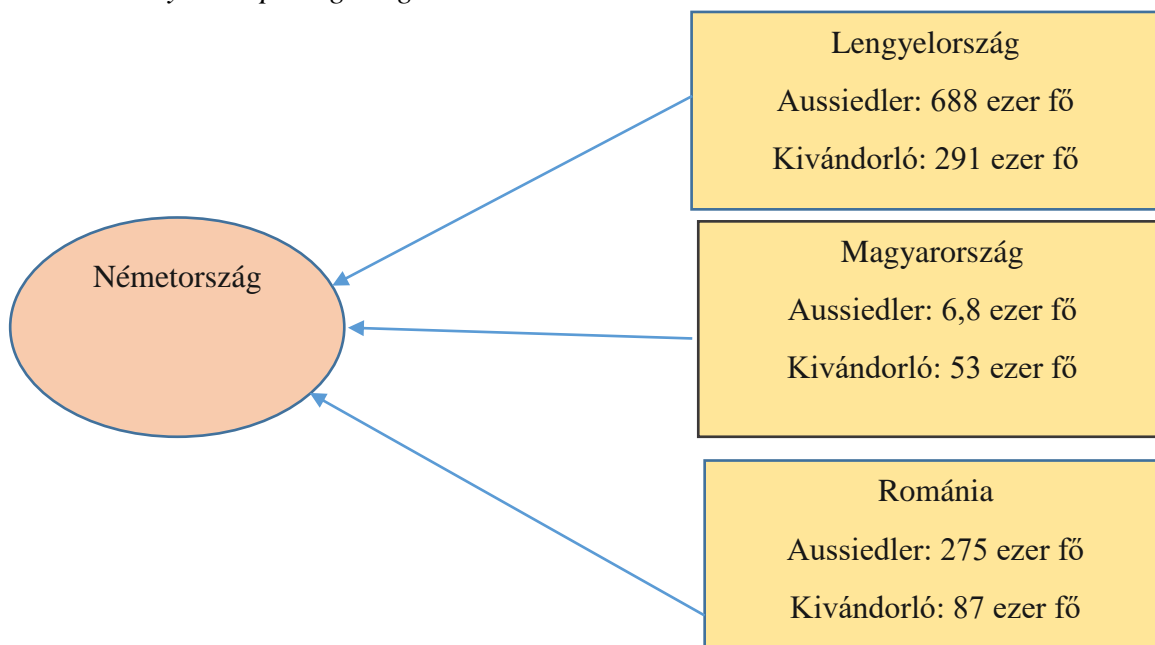
11. táblázat: Magyarországról áttelepülő Aussiedlerok 1950-1989

Megnevezés	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989
Magyarországról áttelepülő Aussiedlerok (fő)	4.400	3.815	3.757	6.620

Forrás: Jones-Wild 1992

Magyarországról - Kelet-Közép-Európát vizsgálva - nem volt jelentős az Aussiedler-ként Németországba távozók aránya. Lengyelországból ugyanebben az időszakban 688 ezer, Romániából 275 ezer Aussiedler távozott. A Németországba irányuló migrációs folyamatokat nézve, fontos hogy tudjuk, hogy ez a folyamat 1980-1990-ben nem csak hazánkat, de Kelet-Közép-Európa minden országát épp úgy, vagy még erősebben érintette. Míg 1984-1999 között a becslések szerint Magyarországról megközelítőleg 53 ezer ember ment ki Németországba, addig Lengyelország esetében 291 ezer, Románia esetében 87 ezer, de még Finnország esetében is 15 ezer, és Portugália esetében is 132 ezer főről beszélhetünk. A kivándorló magyarok közül a rendelkezésre álló adatok alapján körülbelül 14 ezer fő kérte németországi honosítását (Melegh 2002) (2. ábra).

2. ábra: Az 1980-1990-es évek során néhány volt szocialista országból Németországba irányuló népességmozgás:

Forrás: Melegh 2002

A becslések szerint az 1990-es években körülbelül 10 ezer magyar állampolgár tartózkodott Ausztriában, ebből körülbelül 9 ezer fő volt munkavállaló. A Németországban kint

tartózkodó 52 ezer magyar állampolgárból pedig körülbelül 24 ezer fő volt munkavállaló (Fóti - Németh 2002).

A Magyar állampolgárok külföldi foglalkoztatásának egyik legális módja volt az 1990-as években a gyakornoki foglalkoztatás azokban az országokban, amelyekkel hazánk kétoldalú államközi megegyezést kötött. Magyarország 1990-ben Németországgal, 1996-ban Svájjal és Luxemburggal, 1997-ben Hollandiával, 1998-ban Ausztriával, 1999-ben Szlovákiával és Csehországgal, 2000-ben pedig Franciaországgal is hasonló megállapodást kötött. Az Ausztriával kötött gyakornoki szerződés értelmében magyar állampolgárok szakmai és nyelvi továbbképzés céljából legalább hat hónapra, de legfeljebb egy évre vállalhattak munkát, amely maximum további hat hónapra volt meghosszabbítható. A Luxemburggal kötött megállapodás értelmében 30 év alatti magyar állampolgárok maximum 18 hónapig vállalhattak munkát Luxemburgban. A Hollandiával kötött megállapodás pedig 24 hétre engedte magyar állampolgárok gyakornokként való foglalkoztatását Hollandiában. Franciaország esetében a gyakornoki lehetőség egy évre szólt, de ugyanannál a munkáltatónál hat hónappal meghosszabbítható volt. A gyakornoki munkavállalás mellett hazánk Németországgal a vendégmunkásokra vonatkozóan is kötött hasonló megállapodást. Németország kvótát határozott meg a vendégmunkások esetében, a munkavállalás időtartama pedig 12 hónap volt, egyszeri meghosszabbítással maximum 18 hónap. Az ilyen engedéllyel munkát vállalók több mint fele 1999-ben és 2000-ben a vendéglátóiparban dolgozott. A nem vendéglátó ipari dolgozók közül a legtöbben pedig a szolgáltatás különböző területről mentek ki (Fóti - Németh 2002).

Hazánk Németországgal nemcsak a gyakornoki foglalkoztatásra és a vendégmunkásokra kötött megállapodást. A két ország között 1989-ben aláírt vállalkozó szerződés is a magyarok németországi munkavállalását segítette elő. Ez a Magyarországon székhellyel rendelkező magyar vállalatok munkavállalóinak foglalkoztatási célból való kiküldéséről, németországi fogadásáról rendelkezett. A vállalkozó szerződésekre havi létszámkeretet határoztak meg. Ezt a lehetőséget a legnagyobb arányban építőipari és szerelőipari cégek használták ki (Fóti - Németh 2002).

Németországban a szezonális munkavégzésre nem volt létszámkeret meghatározva. A tartózkodás időtartama azonban maximálisan három hónap volt, amit nem lehetett meghosszabbítani. Egyetlen lényeges feltétele volt az alapfokú német nyelvtudás. Legálisan 1999-ben 3333 fő dolgozott szezonális munkásként Németországban (Fóti - Németh 2002).

A diákok németországi munkavállalása külön szabályozás alá esett. Ők csak bizonyos területeken helyezkedhettek el, mint pl.: mezőgazdaság, vendéglátás és szállodaipar, takarítás stb.. Legálisan diákként 2000-ben 132 fő dolgozott Németországban (Fóti - Németh 2002).

Ausztriában a külföldiek munkavállalási engedélye 4 hónap és 1 év között mozgott. A munkavállalási engedély 1-5 év közötti időszakot ölelt fel, de mentesítő okmányt kaphatott az, aki a megelőző 8 évben 5 évig legálisan dolgozott Ausztriában. Ezek mellett a határ menti ingázókról és a gyakornokok cseréjéről szóló megállapodás alá esők dolgozhattak legálisan Ausztriában. 1999-ben összesen 8968 magyar állampolgár dolgozott legálisan Ausztriában (Fóti - Németh 2002).

Magyarországon a rendszerváltást követően a külföldre irányuló migrációs hajlandóság alacsony és változatlan szinten állt az előző évekhez viszonyítva. Ugyanakkor az ezredfordulóra az emigrációs potenciál a kétszeresére nőtt. 1993 és 1997 között a felnőtt lakosságra nézve a rövid távú emigrációs potenciál 4 % körül mozgott. A középtávú, azaz néhány hónapos emigrációs potenciállal rendelkezők aránya pedig 3 % volt, míg az emigrálni szándékozók

aránya csupán 1,4%. Annak az oka, hogy az ezredfordulóra ez az arány megduplázódott az európai uniós csatlakozás lehetősége, vagy a munkavállalási lehetőségek feltételezett kiszélesedése lehetett a szakértők szerint (Hárs-Simonovits-Sik 2005) (12. táblázat).

12. táblázat: Magyar állampolgárok száma Európa országaiban (1971-2002)

Megnevezés	1971	1981	1991	2002
Ausztria	2691	2526	10556	13104
Dánia	204	212	294	445
Finnország	-	81	308	708
Franciaország	-	-	2736	2961
Németország	18151	20144	31627	55978
Izland	3	1	17	49
Liechtenstein	-	15	16	14
Luxemburg	-	35	56	143
Hollandia	1065	840	1037	1719
Norvégia	-	-	-	308
Portugália	-	-	-	134
Svédország	31	80	205	-
Svájc	11561	6213	4722	3646

– nincs adat

Forrás: Hárs (2009)

Az osztrák statisztikai hivatal adatai alapján 1996-ban 1.951 fő, míg 2004-ben már 3.171 magyar állampolgárságú bevándorlót tartottak számon Ausztriában (Gächter 2006). Egy 2003-as munkaerő felmérés adatai azt mutatják, hogy a 15-74 év közötti népesség 4 %-a fontolgatott valamilyen külföldi munkavállalást ekkor, és közülük a teljes lakosságra nézve 1,9% gyenge, 1,6% közepes, és 0,5% rendelkezett magas migrációs szándékkal. Ezen adatok azt mutatják, hogy 2003-ban körülbelül 300 ezer fő tervezett külföldi munkavállalást valamilyen szinten és csupán közülük 35 ezren tettek afelé valamilyen lépést (Hárs-Simonovits-Sik 2005).

A kivándorlás fő célpontja abban az időszakban elsősorban Németország volt. A becslések szerint a 80 ezer külföldön élő vagy tartózkodó magyar állampolgárból kb. 52 ezren Németországban, míg 10 ezren Ausztriába mentek (Illés-Lukács 2002).

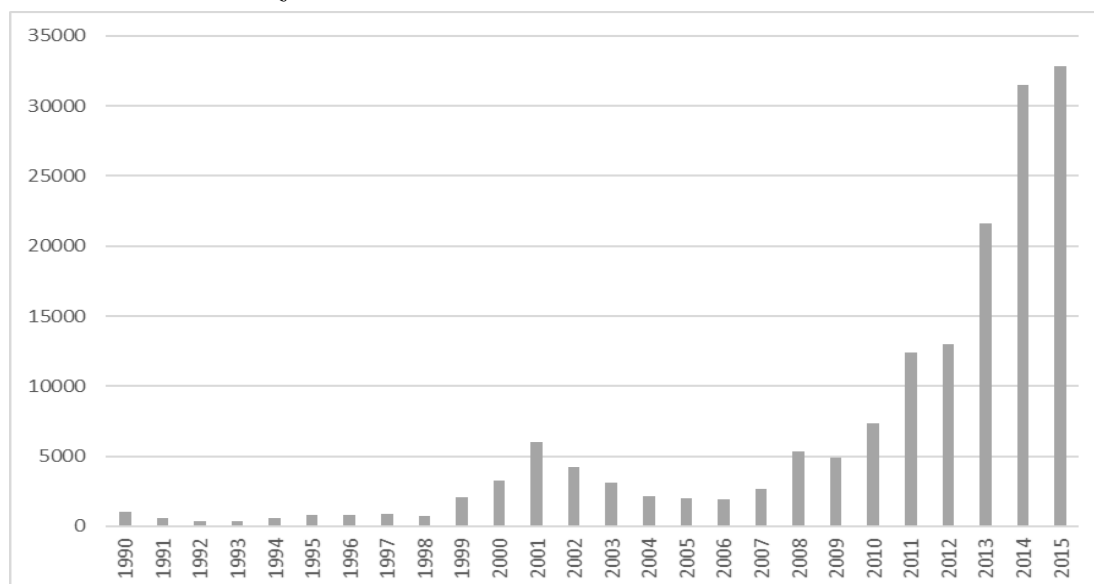
2001-2002-ben Magyarországon 1,3%-os volt a külföldre irányuló migrációs szándék, míg 2005-re az Európai Unió csatlakozás idejére ennek aránya 3 %-ra emelkedett. A csatlakozást követően, miután a tényleges szabad munkavállalási lehetőségek és a korlátozások kiderültek a külföldre irányuló migrációs elképzelések visszarendeződtek az eredeti szintre. A magyaroknál az elsődleges migrációs úti célnak vélhetően a történelmi háttér, a meglévő kapcsolati háló, és a geopolitikai szokások miatt megmarad Németország és Ausztria. Nagy-Britannia teljesen nyitott munkaerő-piacra felé a magyarok érdeklődése csak fokozatosan nőtt (Hárs, 2008)

4.2. A MAGYARORSZÁGI MIGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁSTÓL

A magyarországi migráció az Európai Unióhoz való csatlakozásunk előtt nem volt számottevő. 1990 és 2007 között a magyar Demográfiai évkönyvek alapján a kivándorló magyar állampolgárok száma csupán pár száz fő volt évente és 2008-2013 között is többnyire 20 ezer alatt mozgott (3. ábra). A magyar statisztikai hivatal adatai egy a népszégregiszteren alapuló kivándorlási statisztika, mely a távozók számát folyamatosan alul becsüli. A tényleges kivándorlók számbavételére ezért a befogadó országok statisztikáit érdemesebb vizsgálni és ezek alapján meghatározni a kivándorlók számát (Gödri és Tóth 2010). A magyar statisztikai hivatal módszertani tájékoztatója alapján a kivándorlók számának meghatározása 2009-ig a KEKKH azaz a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának személyi adat- és lakcímnnyilvántartása, 2010-től pedig az OEP TAJ nyilvántartása alapján történik.

3. ábra: Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok a magyar statisztikai hivatal adatai szerint 1990-2015

Forrás: Demográfiai évkönyvek, Gödri és Tóth, 2010, Statisztikai tükrök

Sok esetben igen nagy eltérés van a kivándorlók számának meghatározásában a különböző szakirodalmakat tekintve. A nemzetközi migráció mértékének pontos definiálása igen nehéz feladat, hiszen minden ország másképpen határozza meg a migráció fogalmát, továbbá a bevándorlás kezdetének megítélése sem egyértelmű. Például Svédország, Ciprus, Nagy-Britannia csak 1 év ott tartózkodás után tekint valakit bevándorlónak, míg Németország a tartózkodás pillanatától kezdve stb. Emellett a másik probléma, az hogy hatalmas eltérés mutatkozik a küldő és a befogadó országok adataiban. Ennek egyik oka az lehet, hogy a kivándorlást nem érdeke az egyénnek jelteni, míg a bevándorlást igen, mert azáltal például több országban szociális támogatáshoz juthatnak a bevándorlók. Ezek mellett az adatok eltérését okozhatja a különböző országokban használt eltérő számítási módszerek, mint a határon belépők megszámlálása, mintavételes eljárás vagy a tervezett tartózkodási idő. 2007-től az Európai Parlament döntése alapján (Az Európai Parlament és Tanács 862/2007/EK rendelete) minden ország köteles migrációs adatait jelenteni az Eurostat, azaz az Európai Unió tagországainak statisztikai hivatala

számára. Ugyanakkor ez a rendelet sem kötelezi az országokat arra, hogy egy adott módszerrel, illetve egy adott időtartamra vetítve határozzák meg a migránsok számát (de Beer-Raymer-van der Erf-van Wissen 2010).

A migráció mértékének pontos meghatározását az is akadályozza, hogy az egyének mozgását nem lehet mérni, ahogy egy adott országban történő tartózkodási idejüket sem. A migránsok számát csak szigorú határellenőrzésekkel lehetne mérni, ahol szükséges lenne a kötelező, teljes határellenőrzési regisztráció. Ezáltal pontosan mérhető lenne a ki- és belépők száma (Poulain 2008).

2003 és 2012 között 31 országba igen eltérő számba vándoroltak be magyarok (13. táblázat).

13. táblázat: Az Eurostat adatai szerint az adott országba bevándorló magyar állampolgárok száma 2003-2012 között.

Ország/Év	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Összesen
Belgium	:	:	:	:	182	:	:	325	337	439	1283
Bulgária	:	:	:	:	0	0	:	:	:	13	13
Csehország	31	34	4	0	7	:	:	:	:	:	76
Dánia	109	119	146	178	146	232	320	262	310	354	2176
Németország	14 972	16 490	15 669	15 036	16 950	21 454	:	:	:	:	100571
Észtország	:	0	0	0	1	5	1	1	7	2	17
Írország	:	:	:	305	500	963	915	633	665	641	4622
Görögország	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	0
Spanyolország	19	26	47	57	137	316	675	604	427	463	2771
Franciaország	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	0
Horvátország	1	0	:	1	1	0	:	:	48	40	91
Olaszország	48	66	62	77	190	188	225	189	202	204	1451
Ciprus	0	28	104	22	0	0	:	:	:	:	154
Lettország	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	0
Litvánia	7	0	6	3	4	8	1	0	1	0	30
Luxembourg	28	9	17	27	69	58	54	46	81	74	463
Málta	:	:	:	:	64	:	:	:	:	:	64
Hollandia	138	229	164	184	258	381	448	592	710	856	3960
Ausztria	2 198	2 168	2 377	2 525	1 202	1 492	:	:	2 417	2 949	17328
Lengyelország	:	:	:	2	0	27	:	:	:	:	29
Portugália	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	0
Románia	:	:	:	:	:	1	2	3	3	6	15
Szlovénia	20	23	8	68	26	38	52	37	81	33	386
Szlovákia	79	110	14	21	81	104	109	88	15	0	621
Finnország	53	115	19	37	38	94	94	48	61	133	692
Svédország	97	89	80	98	149	159	153	273	326	283	1707
Egyesült Királyság	3 605	1 968	1 826	:	:	:	:	:	:	:	7399
Izland	:	:	:	:	6	:	13	8	10	18	55
Liechtenstein	:	:	:	:	:	:	:	0	3	0	3
Norvégia	39	39	31	19	37	21	18	62	35	58	359
Svájc	224	241	275	218	228	235	293	352	527	618	3211
Összesen:	21668	21754	20849	18878	20276	25776	3373	3523	6266	7184	149547

: nincs adat

kivéve: Németország 2009-2012

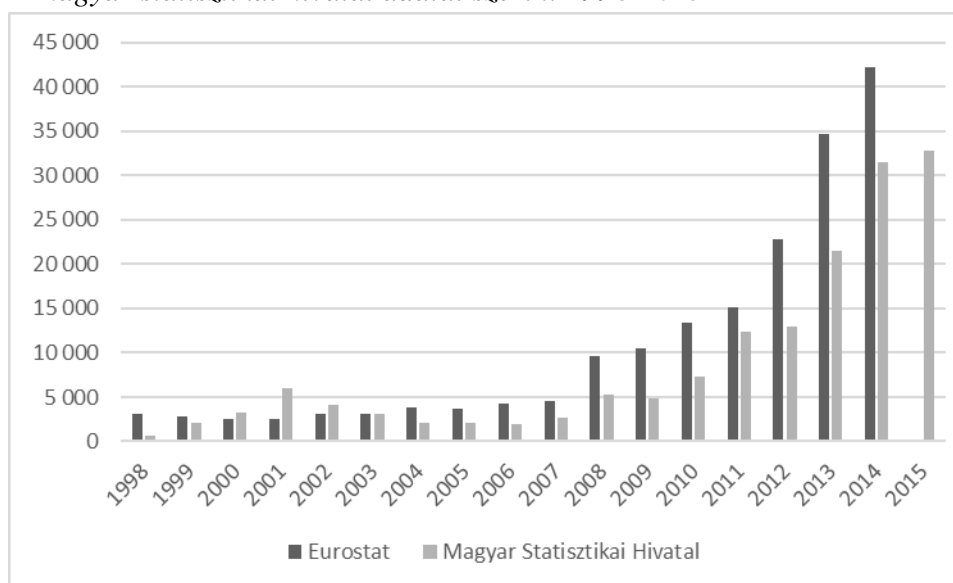
Egyesült Királyság 2006-2012

Forrás: Eurostat <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

A külföldön dolgozó és élő magyarok számáról a legpontosabb adatot az Unió országok statisztikái adják. Ezek pontosabb képet adnak a magyarok migrációs adatairól, de az adatok, mint láthattuk az előbbi táblázatnál is még az Európai Unión belül is hiányosak, az Európán kívülre irányuló kivándorlás mérése pedig még mindig megoldatlan feladat mind az Európai Unióban, mind hazánkban.

A magyar statisztikai hivatal adatai jóval alacsonyabb számban határozzák meg a kivándorlók számát, mint az Eurostat adatai. Az 1990-2007 közötti időszakban a külföldre irányuló migrációs szándék alacsony volt Magyarországon mind a két statisztikai hivatal adatai alapján. A 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozáskor sem volt jelentős növekedés. Ugyanakkor 2008-tól a gazdasági világválság kezdetétől és 2011-ben a 7 éves uniós korlátozások megszűnésétől kezdve, a külföldre irányuló migrációs folyamatok folyamatos növekedése figyelhető meg (4. ábra).

4. ábra: A Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok száma az Eurostat és a magyar statisztikai hivatal adatai szerint 1998-2015

Forrás: Demográfiai évkönyvek, Eurostat
(2015. EUROSTAT nincs adat)

2011-ben a Világbank népszámláláson alapuló adatai alapján 462 ezer magyar, azaz a népesség 4,6%-a élt külföldön, és ebből körülbelül 400 ezer fő az OECD országokban tartózkodott.

A magyarországi kivándorlók számára a fő kiutazási célországok a történelem során, ahogy napjainkban is Ausztria és Németország volt. Az Amerikai Egyesült Államok a bevezetett szabályozások miatt, már az 1920-as években elveszítette fő kiutazási célországi szerepét, ugyanakkor az Egyesült Királyság az Unióhoz való csatlakozás után kiemelt célországgá vált. Érdeemes a főbb kiutazási célországokat közelebbről is megvizsgálni.

Ausztria:

Ausztria hazánkkal való szoros történelmi kapcsolatának és közelségének köszönhetően mindig is kiemelkedő célországának számított a kivándorolni szándékozók körében. Ez a rendszerváltás, majd az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után sem változott meg. A kint élő magyarok száma folyamatosan növekszik (14. táblázat).

14. táblázat: Ausztriában dolgozó magyarok száma

Megnevezés	2000	2003	2007	2009	2016
Ausztriában dolgozó magyarok száma	10.399 fő	12.657 fő	18.042 fő	36.864	54.262

Forrás: Walterskirchen 2009, Osztrák Statisztikai Hivatal 2009, 2016

2006-ban a kint lévő magyarok 71%-a 25-50 év közötti személy volt. 2007-ben 30,5%-a Bayern tartományban élt, az átlag életkoruk pedig 39,1 év volt (Steinhardt 2009).

Ausztriában a magyarok elsősorban a turizmus területén dolgoztak a 2000-es években közel a határhoz, általában Burgenlandban.

2000-ben a kint dolgozó magyarok közül 7.826 fő férfi és 2.812 fő nő volt. 2007-ben 12.637 fő férfi és 5.611 fő nő dolgozott kint. 2000-ben és 2007-ben is a legtöbben a 25-45 év közötti korosztályba tartoztak (15. táblázat).

15. táblázat: Ausztriában dolgozók életkor szerinti megoszlása 2000-ben és 2007-ben

Megnevezés	2000	2007
25 év alatti	856 fő	1.103 fő
25-45 év közötti	6.601 fő	11.818 fő
45 év feletti	3.179 fő	5.326 fő

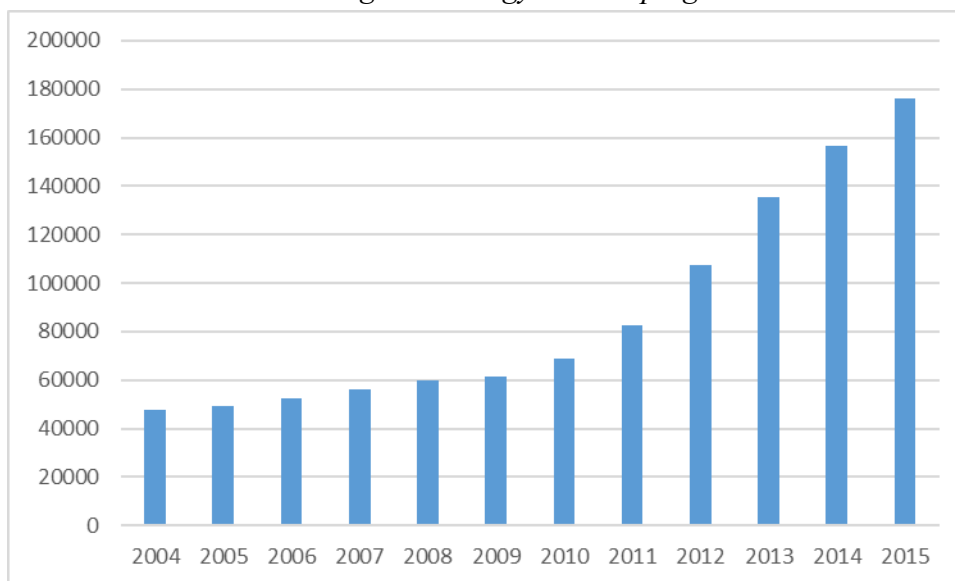
Forrás: Walterskirchen 2009

2007-ban a kint dolgozó magyarok közül 966 fő a mezőgazdaságban, halászatban, erdőgazdálkodásban, 3,392 fő az iparban, 2,393 fő építkezéseken, 8,057 fő kereskedelemben, turizmusban és a szállításban, 1,710 fő ingatlan és üzleti területen, 1,731 fő pedig egyéb területen dolgozott (Walterskirchen 2009).

Németország:

2007-ben Németországban 6,7 millió lakos külföldi állampolgár volt, azaz a lakosság 8,2%-a nem német állampolgár volt. A legnagyobb számban Kelet-Európából a lengyelek, majd a románok, magyarok és a bolgárok mentek ki. 2003-tól folyamatosan nő a Magyarországról érkező bevándorlók száma is (5. ábra).

5. ábra: Németországba élő magyar állampolgárok száma 2004-2015 között

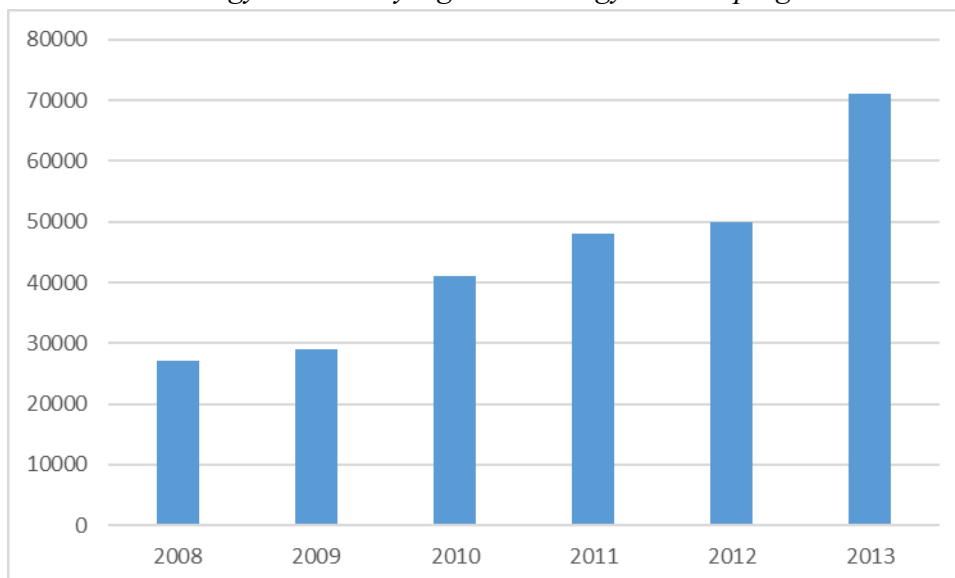

Forrás: Steinhardt 2009, Német Statisztika Hivatal – Néesség-nyilvántartás, 2015

Egyesült Királyság:

Az Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma Németországhoz hasonlóan folyamatosan nőtt 2008 és 2013 között. Számuk 2008-ról 2013-ra közel megháromszorozódott (6. ábra).

6. ábra: Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma 2008-2013 között

Forrás: Egyesült Királyság népszámlálási adatai

Napjainkban Németország, az Egyesült Királyság és Ausztria a magyarok elsősorú kiutazási célországai.

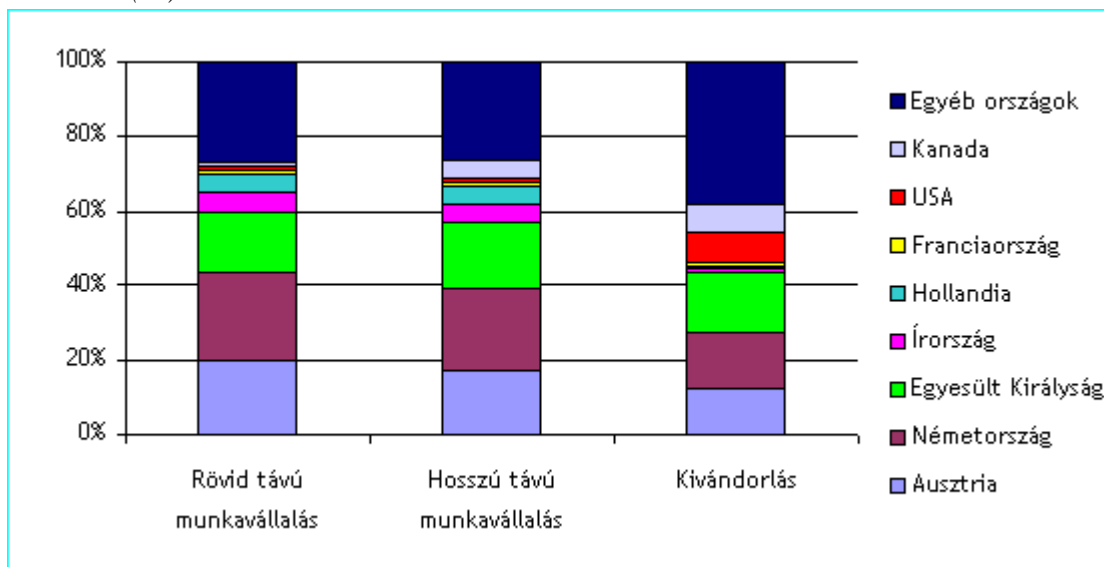
Egy felmérés alapján a magyar lakosság emigrációs potenciálja a kilencvenes évekhez képest a 2000-es évek elejére jelentősen megnőtt. Míg az 1990-es években a lakosság csupán 5-

6%-a tervezett emigrációt, addig 2001-ben ez az arány megduplázódott, 2011-től pedig megtriplázódott. 2010 óta a kivándorlást tervezők aránya lényegében változatlan. 2013 elején a felnőtt lakosság 13%-a tervezte, hogy néhány hétre vagy hónapra külföldre megy dolgozni, míg 11%-a pár évre, 6%-uk pedig végleg kivándorolna. Magyarországon a migrációt tervezők aránya 2013-ban az átlagoshoz képest egyes társadalmi csoportoknál magasabbak voltak. Ezek a csoportok az alábbiak:

- a. férfiak (22%),
- b. középfokú iskolai végzettségűek (30%),
- c. munkanélküliek (35%)
- d. 18 éven aluli diákok (56%).

Ők tehát az emigráció elsődleges alanyai. Az emigráció legfőbb célországai 2013-ban elsősorban Ausztria, Németország és Nagy-Britannia voltak (Sík 2013) (7. ábra).

7. ábra: A magyar emigrációs potenciál célországai a tervezett emigráció időtávja szerint (%)

Forrás: Sík 2013

A SEEMIG (Managing Migration and its Effects in South-East Europe)- a South East Europe transznacionális együttműködési program keretében - nyolc ország hosszabb távú emigrációs és demográfiai folyamatait, illetve humán erőforrásait vizsgálta a munkaerőpiac, valamint a nemzeti és regionális gazdaságok szempontjából. 2013-ban a SEEMIG projekt keretben a projekt szakértői csapata létrehozott egy kivándorlókra vonatkozó kérdésblokkot, amit a KSH által rendszeresen elvégzett nagymintás, reprezentatív munkaerő-felméréshez csatoltak. A SEEMIG pilot survey a kapcsolt kérdőívek segítségével Magyarországon mérte fel mintegy 30 ezer háztartásban a külföldön élő háztartástagok, a külföldön élő volt háztartástagok és a háztartástagok külföldön élő testvéreinek tulajdonságait.

A kutatás legfőbb eredményei az 1989 és 2013 között kivándorlókra vonatkozóan a következők voltak:

- a kivándorolt 15–74 évesek 88%-a esik a 18–49 éves korosztályba;
- a kivándoroltak legalább 81%-a egy évnél régebben hagyta el Magyarországot;

- a több mint egy éve kivándoroltak legalább 20%-a az Európai Uniót kívülre távozott.

A Népeségtudományi Kutatóintézet Életünk Fordulópontja adatfelvételének egy kiegészítő modulja azt vizsgálta, hogy a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának személyi adat- és lakcímnnyilvántartásában szereplő személyek a bejelentett állandó lakcímükön élnek-e, vagy más magyarországi címen, vagy esetleg pedig külföldön. A kutatás megállapította, hogy 335 ezer olyan 18–49 éves személy szerepelt 2013 elején a nyilvántartásban, aki életvitelszerűen nem Magyarországon élt.

A SEEMIG pilot survey azokat a személyeket tekintette migránsnak, akik a kérdés idején életvitelszerűen külföldön tartózkodtak, tehát igaz volt rájuk, hogy idejük nagyobb részét egy másik országban töltik. Vizsgálatuk a 15–74 éves népességet fedte le.

A SEEMIG pilot survey kutatás dolgozatomból szempontjából legfontosabb eredményei az alábbiak voltak:

- Külföldre túlnyomó részt a fiatal korosztályok tagjai költöztek: a migráns magyarok 25%-a 30 év alatti, 63%-a pedig még nem érte el a 40 éves kort. További 18% tartozott a negyvenes korosztályba, 11% az ötvenesek közé, míg a 60 feletti aránya mindössze 5%-os volt.
- A kivándorlás munkaerőpiacra gyakorolt hatása szempontjából alapvető fontosságú a kivándorlók iskolai végzettség szerinti összetétele. A kutatási adatok egyértelműen jelzik a kivándorlók átlag feletti iskolai végzettségét és a diplomások koncentrációját.
- A Magyarországról elvándoroltak döntő többsége az Európai Unió államaiban, azon belül is Németországban, Nagy-Britanniában, illetve Ausztriában él.
- A külföldre költözött magyarok túlnyomó többsége dolgozott (84%), mások tanultak (3%), háztartásbeliként otthon voltak (4%), vagy egyéb okból nem végeztek kereső tevékenységet (6%).
- A külföldre költözött magyarok 25%-a juttatott haza rendszeres pénzügyi támogatást. Az arány ennél magasabb volt a 2009 után kiköltözöttek körében (32%).
- Vizsgálatunkban azt is megpróbálták megtudni, hogy szándékozik-e hazatérni a külföldön élő személy. Az eseteknek csupán 10%-ában tudtak határozott, időponthoz vagy legalább körülbelüli időintervallumhoz köthető hazatérési szándékról beszámolni. A legtöbb esetben azt a választ kapták, hogy azt nem tudják, hogy haza akarnak-e térni, illetve mikor tennék azt (37%), míg 25% határozottan úgy nyilatkozott, hogy szerintük a külföldön élő háztartásának-, rokonának nincsenek hazatérési szándékai.

Mint az eurostat adatai és más kutatások alapján is látjuk, jól érzékelhető, hogy Magyarország egyre intenzívebben kapcsolódik be az emigrációs folyamatokba. A SEEMIG kutatás jól mutatja, hogy hazánk jelentősebb veszteségeket könyvelhet el a kivándorlás hatására a fiatalabb korcsoportok és a magas iskolai végzettségűek körében, aminek számszerűsíthető következményei lesznek például a hazai társadalombiztosítási rendszerre is.

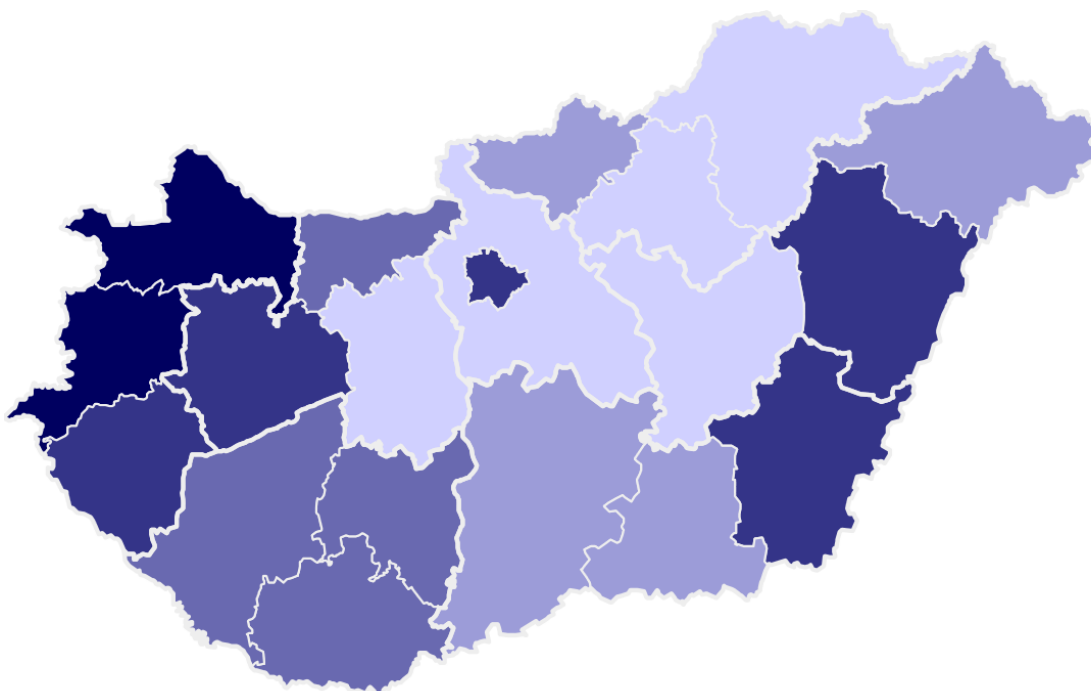
Amikor a külföldre irányuló migrációt vizsgáljuk a nemzetközi ingázókról sem szabad megfeledkezni. Bár ők Magyarországon élnek, a napi munkavégzés céljából rendszeres időközönként átjárnak egy másik országba munkát végezni. A jövedelmük egy részét vagy egészét egy másik országban szerzik meg, és annak egy részét ott is költik el. Többségük teljes egészében vagy jövedelmük egy része után külföldön fizetnek adót és járulékokat.

A Központi Statisztika Hivatal szerint a 2011-ben külföldre ingázók száma 27.128 fő volt. Sajnos az ingázók számának, kor, nem és állandó lakhely szerinti összetételének meghatározására a népszámlálás óta nem készült felmérés, ezért az ingázók jellemzéséhez csupán 2011-es adatok állnak rendelkezésre.

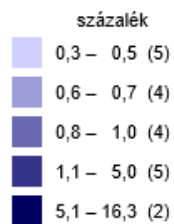
A naponta külföldre ingázók közül Ausztriába 22,5 ezren, Szlovákiába 2,4 ezren Romániában pedig 1,5 ezer fő járt át dolgozni. Ezenkívül Szerbiába, Ukrajnába, Szlovéniába és Horvátországba együttesen valamivel több, mint 700 fő ingázott naponta. Az Ausztriába átjárók 80%-a Nyugat-Magyarországon lakott, és ezen belül Győr-Moson-Sopron megyéből ingázott. A megyéből Szlovákiába irányuló ingázás is jelentős, az ingázók 50% ebből a megyéből jár át. Szlovákiába ezenkívül viszonylag sokan ingáztak Budapestről, Pest megyéből, a Kassa közeli Borsod-Abaúj-Zemplénből és Komárom-Esztergomból is. A gazdaságilag fejlettebb, tőlünk nyugatra fekvő országokba irányuló munkaerő-áramlást döntően a jobb kereseti lehetőségek motiválják, a kevésbé fejlett Románia, Ukrajna és Szerbia felé pedig jelentős szerepe van a Magyarországra költözésnek, a lakóhelyváltásból adódó ingázásnak (www.ksh.hu)

Egy felmérés alapján 2013-ban az ingázók száma 100 ezer fő körül lehetett. Az ingázók között magas a középfokú végzettségűek, és a belföldi dolgozók átlag életkoránál fiatalabbak aránya. A 25-35 év közöttiek között a legnagyobb az ingázók aránya. A felmérés szerint az ingázókból a belföldi foglalkoztatottakhoz képest többen dolgoznak a képzettségüknél alacsonyabb munkakörben. Ennek egyik oka lehet a hiányos nyelvismeret vagy a munkaerőpiacon szükséges egyéb ismeretek hiánya. Az ingázók többsége az építőiparban, szállodaiiparban vagy a vendéglátásban dolgozik. A felmérésben az ingázók között magasabb volt azoknak az aránya, akik egy évvel korábban munkanélküliek voltak, mint azoké, akik belföldön dolgoztak. Az ingázók egyharmada a Nyugat-Dunántúlon él (Bodnár-Szabó 2014) (8. ábra).

8. ábra: Magyarországról naponta külföldre ingázók az ingázók arányában megyénként, 2011

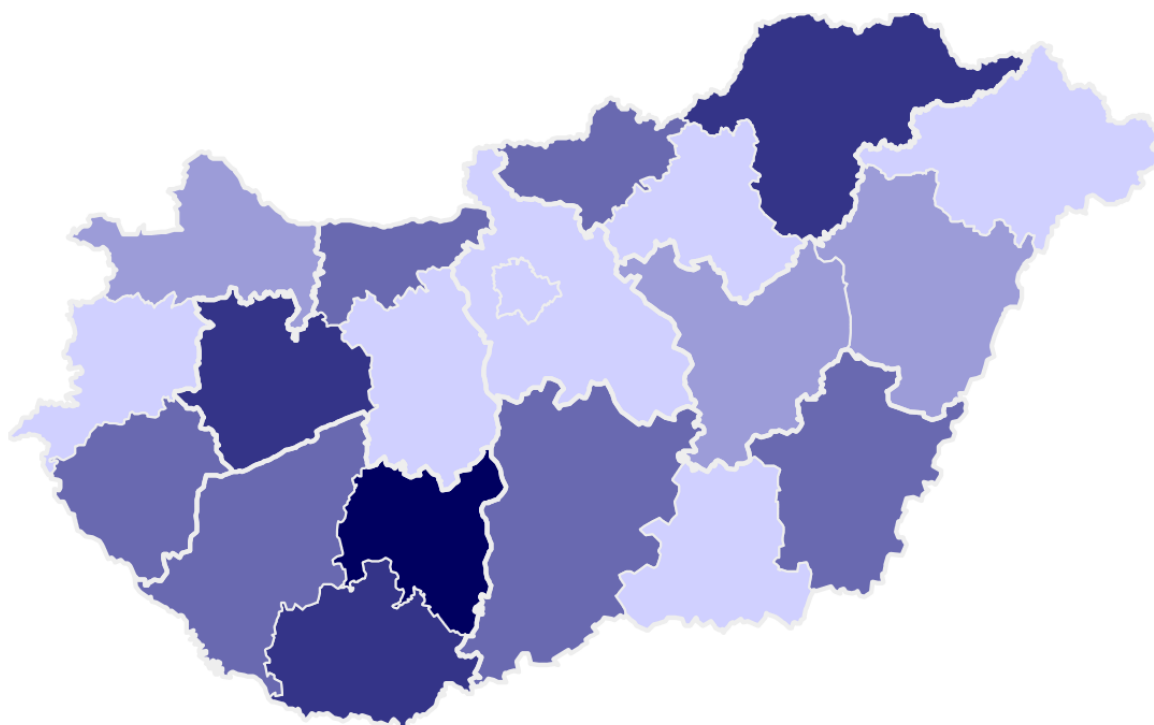
Forrás: KSH adat

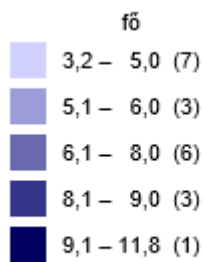
A Magyarországról naponta külföldre ingázók arányát nézve a legnagyobb Budapesten (1,8%) és a nyugati megyékben volt. Győr-Moson-Sopron megyében 16,3%, míg Vas megyében 10%. A következő 4 nagyobb ingázási arányt mutató megyéből 2 nyugaton, 2 pedig keleten található. A nyugati megyék Veszprém (1,1%) és Zala megye (2,2%), míg a két keleti megye Békés és Hajdu-Bihar megye. Békés megyében ez az arány 1,1 %, míg Hajdu-Bihar megyében 1,3 %.

Győr-Moson-Sopron és Vas megye magas ingázási aránya a határ közelségével, míg Budapest és Pest megye ez a népesség nagyságával magyarázható (www.ksh.hu).

Az átmenetileg külföldön tartózkodók aránya ezer lakosra nézve ugyanakkor a KSH adatai szerint területi eloszlását tekintve eltér az ingázásban élenjáró megyéktől (9. ábra).

9. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodók ezer lakosra jutó száma megyénként, 2011

Forrás: KSH adat

Az alábbi ábra azt mutatja, hogy a 2011-es népszámlálási adatok alapján ezer lakosra vetítve az átmenetileg külföldön tartózkodók aránya Tolna megyében volt a legnagyobb, míg a második legnagyobb ilyen megye Borsod-Abaúj-Zemplén megye volt. Somogy megyében ezer főre vetítve 11,8 fő tartózkodott külföldön, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 8,5 fő volt ez az arány.

5. AZ OKTATÁS GAZDASÁGTANA

A közgazdaságtan ökonometriai irányzatának két jeles képviselője Douglas és Cobb létrehozta azt a függvényt, amivel meghatározható a munka, a tőke és a termelés kapcsolata. Ezt a függvényt általános termelési függvénynek nevezzük. A függvény 24 éven át tartó vizsgálata után arra jött rá Douglas, hogy a munka egyoldalúan 1%-kal való növelése a termelés hetvenöt százalékos növekedését eredményezi, míg a tőke 1%-os emelése, csupán huszonöt százalékkal növeli. Ebből következik, hogy a termelés teljes fizikai volumenéből $\frac{3}{4}$ részt a munkának, $\frac{1}{4}$ részt a tőkének tulajdonít. Ezen elméletet dolgozta tovább a későbbiekben Aukrust és Solow is. Elméletükben a technikai fejlődés kifejezésére egy új tényezőt vezettek be az eredeti képletbe, mégpedig a maradványtényezőt vagy a harmadik tényezőt. Ezt Solow technikai haladásnak, míg Aukrust emberi tényezőnek nevezte. Bár eltérő megnevezést használnak az adott fogalom alatt mind a ketten körülbelül ugyanazt értették, mégpedig a munka szakképzettségét, annak emelkedését, a tőke javak korszerűsítését és a termelés szervezésének a tökéletesítését (Polónyi, 2002).

Az elméletet Denison fejlesztette tovább, aki a növekedés forrásainak felméréséhez az alábbi hipotézist állította fel:

- az egy főre jutó munkamennyiség a munkaidő-rövidítés révén nem csökken arányosan
- a magasabb iskolát végzettek jövedelemtöbbletük 3/5-ét iskolázottságuknak köszönhetik,
- a nagy szériában való termelés elterjedése 10%-kal járul hozzá a gazdaság növekedéséhez.

Denison ezek után megállapította, hogy az Egyesült Államok 1929-1957 közötti gazdasági fejlődésének 20%-a tulajdonítható az emberi tudásmennyiség növekedésének. Denison rámutatott arra, hogy a gazdasági fejlettség és az oktatás színvonala között összefüggés van (Polónyi, 2002).

Ezen kutatásokból és vizsgálatokból jól látszik, hogy a termelés elengedhetetlen része az emberi erőforrás. Az oktatás a modern gazdaság egyik alappillére. Az oktatás területén jelentős befektetések valósulnak meg, mely befektetések kiemelkedő haszonnal járnak mind az egyén, mind a társadalom számára, emiatt fontos vizsgálni az oktatás gazdasági szerepét is.

Harbison és Myers szerint az emberi erőforrás fejlődése több úton is végbemegy. Ez az út lehet a közoktatás, a felnőttoktatás, a különböző tanfolyamok, önképző körök, önnevelés, továbbá az élelmezés és a közegészségügy (Polónyi, 2002).

A tanulás eredményessége, haszna, megtérülése évszázados kutatási téma, sok-sok empirikus vizsgálattal, amelyekre már elméletek is épültek. Az emberitőke-elmélet (human capital), s a szűrőelmélet (sorting) évtizedek óta jelen van a szakmai közgondolkodásban, máig nem eldöntve, hogy a tanulás haszna miért, s hogyan is jelentkezik: a tudás okozta nagyobb termelékenységben jelenik-e meg a haszon, vagy a tanulóval megszerzett bizonyítvány inkább csak a munkaerő képességeinek jelzésére szolgál, a munkaerőpiac pedig ez alapján választja ki a megfelelő foglalkoztatandó személyt (Györgyi 2014).

„Az oktatás tekinthető a gazdasági növekedés egyik alapjának. Ezen okfejtés alapján a szakképzés a képességpotenciálnak a gazdagítását segíti elő. A képességpotenciál megerősödése az egyéni termelékenységet, s így az egyének munkájának a piaci értékét növelik. Az oktatás a szakmai ismereteken túl többlettudást ad, mint a pontosság, kooperációs képesség,

kommunikációs képesség stb. és ez szintén a termelékenységet növeli, illetve jövedelemtöbbletet okoz” (Csuka-Somogyi 2003). Az oktatás fejlesztése ezen elméletek alapján tehát a gazdasági fejlődés egyik mozgatórugója. A munkaerő képzésbe befektetett beruházás éppúgy profitot hoz, mint a termelőeszközökbe történő beruházás, továbbá éppúgy a gazdasági növekedés egyik forrása is (Halász 2001).

Halász szerint az oktatási rendszerek legalább három ponton kapcsolódnak a gazdasághoz. Az első pont a gazdasági és pénzügyi rendszerekhez való közvetlen kötődés, a második az oktatás árjellegéből fakadó kötődés, a harmadik pedig a munkaerőn, és a munkaerőpiacon keresztül történő kötődés a gazdasághoz (Halász 2001).

A határok egyre könnyebb átjárhatóságával az emberi tőke egyik alapvető jellemzője, a mobilitás egyre erőteljesebben nyilvánul meg, ezt nevezik munkaerő-migrációnak. Ez azt jelenti, hogy egy humántőke-beruházás elvándorolhat, és térben máshol térül meg.

A közgazdaságtudomány neves képviselői közül már eddig is sokan foglalkoztak és foglalkoznak ma is az oktatás, a migráció illetve a gazdaság kapcsolatával. Már a neves közgazdász Adam Smith is rámutatott az egyik korai írásában, hogy „az ember, aki sok munkát és időt áldoz, hogy kitanuljon valamilyen különleges készséget és szaktudást igénylő mesterséget, attól a személytől azt várjuk, hogy a munka, amit magtanult, az egyszerű munka béréen felül megtérítse a tanulásra fordított összes költséget, és ezen felül meg hozza egy, a költségösszeggel egyenlő nagyságú tőkének legalábbis a szokásos profitját” (Smith 1992).

Adam Smith szerint „a társadalom valamennyi tagjának gazdaságilag hasznos tudásának és képességének a megszerzése tényleges kiadásokat jelent, mivel megszerzőjét neveltetése, tanulmányai vagy tanonckodása idején el kell tartani. Ugyanakkor ezt úgy kell felfogni, mint az illető személyébe rögzült és megtettesült tőkét. Ez a tudás és készség az illető személy vagyonának a része, de egyben része azon társadalom vagyonának is, amelyhez a személy tartozik. A munkás fokozott egyéni képzését ugyanúgy foghatjuk fel, mint a munkát megkönnyítő gép vagy szerszám beszerzését” (Smith 1992).

Amikor az oktatás és gazdaság kapcsolatát vizsgáljuk az egyik legalapvetőbb fogalomról sem szabad megfeledkeznünk, mégpedig az emberi tőke, avagy az emberi erőforrás fogalmáról, hiszen az emberi tőke és az abba befektetett tudás nélkül semmi más sem működne, maga a gazdaság sem létezne.

Harbison és Myers meghatározása szerint az emberi erőforrás fejlődésén a tudás, a szakértelem és a társadalom minden tagjának teljesítményének növekedése értendő. Közgazdasági megfogalmazásban ez úgy írható le, mint az emberi tőke felhalmozódása és annak hatékony beruházása a gazdaság fejlődésének érdekében (Polónyi 2002).

Egy gazdasági rendszer, a nemzetgazdaság hosszú távú teljesítménye az emberitőke-beruházásoktól és az emberitőke-állomány szerkezetétől függ (Somogyi-Józsa-Somogyi 2011).

„Az oktatás bizonyos mértékig fogyasztás, hiszen bizonyos szükségleteinket elégítjük ki, amikor tanulunk. Túlnyomórészt mégis beruházás, melynek célja olyan képességek megszerzése, amelyek jövőbeli szükséglet kielégítést tesznek lehetővé, vagy növelik az érintett személynek, mint termelőnek a jövőbeli keresetét” (Schultz 1983).

Az emberi tőke elmélet szerint az emberek oktatása és képzése során beruházásokat végeznek a termelőképességükbe. Ezen beruházások miatt növekszik a termelőképességük, és termelékenységük, s emiatt a jövőbeli keresetük is magasabb lesz (Varga 1998).

Az emberi erőforrásokkal kapcsolatos teóriákat Harbison és Myers négy csoportba sorolják (Polónyi 2002):

1. Az oktatási költségek és a jövedelemnövekedés vagy fizikai tőkeképződés közötti összefüggések meghatározása egy bizonyos országban és egy bizonyos időtartamra vonatkozóan.
2. Kizárásos megközelítés annak meghatározására, hogy az oktatás milyen arányban járul hozzá a nemzeti jövedelemhez.
3. Az oktatási költségek hozamának meghatározása.
4. Nemzetközi összehasonlítások készítése az iskoláztatási arányokra és a nemzeti jövedelemre vonatkozóan.

Más csoportosítások az emberi erőforrás gazdasági szerepével foglalkozó megközelítéseket három nagy egységbe sorolják:

1. Az egyik az emberi tőkeelmélet, amely szerint az (oktatási, egészségügyi stb. kiadásokból származó) emberi tőke felhalmozódás mind az egyén, mind a nemzetgazdaság számára megtérül.
2. A másik a szűrő (screening) elmélet, amely megközelítés szerint az oktatás nem járul hozzá a termelékenység növekedéséhez, viszont információkat szolgáltat a munkavállalókról. Így a munkáltatók az oktatási rendszer információi alapján szűrik ki a magasabb termelékenységű munkavállalókat.
3. A munkaerő-szükségleten alapuló megközelítés, amely szerint a gazdasági növekedéshez meghatározott foglalkoztatási és képzési jellemzőkkel rendelkező munkaerőre van szükség (Polónyi, 2002).

Schultz megállapította, hogy a munkaerő gazdasági szerepében meghatározó jelentőségű emberi tudás hosszú, költséges folyamat eredményeképpen alakul ki, amely leginkább a beruházási folyamathoz hasonlít (Polónyi, 2002).

Schultz öt fő kategóriába sorolja az emberi képességeket növelő tevékenységeket:

1. az egészségügyi létesítmények és szolgáltatások – amelyek az emberek élettartamát, erejét, állóképességét, vitalitását és életképességét befolyásolják;
2. a munka közbeni képzés;
3. a formális, szervezett elemi, közép- és felsőfokú oktatás;
4. a felnőttképzési programok;
5. az egyének és családok vándorlása a változó munkalehetőségekhez való alkalmazkodás érdekében (Schultz, 1983).

Schultz az 1950-60-as években kísérletet tett a humán tőkeállomány mérésére. Megállapította, hogy a képzettség tartósabb, mint a nem emberi tőke legtöbb formája. Schultz szerint az oktatásnak különböző mérhető dimenziói vannak, és a szellemi tőkeállomány változása mérhető. Ilyen mérési módszer lehet, ha megszámláljuk a befejezett iskolaéveket. Ezzel az a probléma, hogy a történelem során az iskolaévek folyamatosan változtak. Másik módszer lehet, ha megbecsüljük a konstans iskolaévek számát is, de ez a mérési módszer nem veszi figyelembe az általános, közép és felsőoktatás évei közötti különbséget. A képzettségállomány és időbeli változásának közelítő közgazdasági mértéke az oktatásra fordított valóságos költség. Az állomány megváltoztatására fordított beruházás nagysága egyenlő a változás megvalósításának valóságos költségével. A képzési költség számításával az a probléma,

hogy egy év általános iskolát ugyanúgy kezel, mint egy év főiskolát, holott ezek értéke jelentősen különbözik (Schultz, 1983).

Schultz szerint a képzettségállomány három mérőszáma:

1. befejezett iskolaévek száma
2. befejezett konstans iskolaévek száma
3. képzési költség

Vizsgálata során számításba veszi a különböző szintű tanulmányok végzése során az elmaradt kereseteket és a tényleges oktatási kiadásokat is (Schultz, 1983).

A humántőke beruházáshoz kapcsolódó oktatási költségeket nem csak Schultz próbálta meghatározni. Machlup (1966) szintén kísérletet tett arra, – Schultzzal egy időben – hogy meghatározza az oktatás teljes költségét, s az alábbi költséget vette figyelembe:

1. otthon nevelés költségei (ami nem más, mint a kisgyermeket otthonnevelő anyák elmaradt jövedelme)
2. munkahelyi képzés költségei (beleértve a termelés kiesés költségeit is)
3. egyházi nevelés költségei
4. katonai oktatás költségei
5. alap-, közép-, és felsőfokú oktatás költségei, mint a tandíjak, a közlekedési, ruházkodási és könyvekre fordított kiadások, az iskolák adómentessége, adókedvezménye, az épületek és berendezések implicit járadékai és a tanulók elmaradt jövedelmei
6. szövetségi oktatási alapok
7. közkönyvtárak költsége.

Machlup kutatását az 1950-1960-as években az Amerika Egyesült Államokban végezte, így egyes költség meghatározásai meglátásom szerint a mai Magyarországon tanulókra nem vagy csupán jelentéktelen hányadára vonatkozik. Ilyen költségnek tekinthető a katonai oktatási költsége vagy a szövetségi oktatási alapok. Minden más költség meghatározása a mai napig megállja a helyét hazánkban is.

Machlup szerint az oktatásnak 4 lehetséges célja van (Machlup, 1966):

Az oktatási kiadások növelik:

1. a termelékenység a távolabbi jövőben
2. a termelési képességeket a közeljövőben
3. az élvezeteket a távolabbi jövőben
4. az élvezeteket a jelenben

Polónyi 1985-ös vizsgálatában az alábbi oktatáshoz kapcsolódó ráfordításokat vette figyelembe az emberi erőforrás fejlesztéséhez kapcsolódóan (a felsorolásban csak azon költségek szerepelnek, amelyek még ma is léteznek) (Polónyi, 1985):

1. kiskorúak nevelési költsége, ami az otthon maradt anyukák bérét és az állam által fizetett hozzájárulást (Csed, Gyed, Gyes) takarja
2. bölcsődei nevelés költsége
3. óvodai nevelés költségei
4. általános iskola, középiskola és felsőfokú oktatás költségei
5. nevelőotthonok és az állami gondozás költségei
6. az oktatottak nevelési és ellátási költségei
7. posztgraduális képzés

8. társadalmi (kölségvetési) kiadások
9. oktatáshoz kapcsolódó kutatási költségek
10. önképzés során felmerülő egyéni kiadások
11. egészségügyi ellátás költsége

Az oktatási kiadások megtérülésének vizsgálata az emberi tőke elmélet kialakulásával nyert elemzési keretet a közgazdaságtanban (Polónyi, 2004).

Schultz szerint, mivel az oktatás során megszerzett tudás a személyiség szerves része lesz, nem lehet megvásárolni, eladni, intézmények tulajdonaként kezelni, mégis a tőke egy formájaként működik, ha értékkel bíró szolgáltatást nyújt. Ezért beszélhetünk oktatás esetén humán tőkéről (Schultz, 1983).

Becker szerint a humán tőkébe való beruházásról beszélhetünk a szellemi és fizikai egészség megőrzésekor, továbbá az oktatásba való beruházás során is. Oktatásról pedig nem csak iskolai oktatás folytán beszélhetünk, hanem például egy vállalati tréningkor is. A humán tőkébe, azon belül az oktatásba való beruházás célja, hogy az egyén többletjövedelemre tegyen szert (Becker 1964).

Becker az oktatást alapvetően magánbefektetésnek tekinti, olyan beruházásnak, amelynek gazdaságosságát a jövőben elérhető jövedelmek alapján lehet meghatározni. Az iskolázás egyéni illetve családi költségeit, valamint a tanuló idő alatt elmaradt kereseteket tőkeként összesíti, és ezt állítja szembe azzal a jövedelemtöbbséggel, amelyet a magasabb képzettségű dolgozók élveznek az alacsonyabb képzettségűekkel szemben (Becker 1964, Polónyi 2004).

Az oktatás megtérülésének vizsgálatára elsősorban a megtérülési ráta vizsgálatot szokták használni.

A belső megtérülési ráta meghatározásának a lényege a következő (Polónyi 2004):

1. egyenlet: Belső megtérülési ráta

$$\sum_{i=1}^K K_i * (1+r)^i = \sum_{j=1}^T B_j * \left(\frac{1}{1+r}\right)^j$$

Ahol:

K_i = Az oktatás i -edik évében felmerült oktatással kapcsolatos magán kiadás (tandíj, térítési díjak, tankönyvek, tanszerek ára, oktatással kapcsolatos utazási költség), valamint a tankötelezettség feletti életkorban az oktatás alatt elmaradt nettó kereset. (A tankötelezettségi kor felett jelen számításoknál az imént felsorolt oktatással kapcsolatos költségek helyett a teljes megélhetési költséggel számoltunk).

B_j = A végzést követő j -edik évben a nettó kereset

k = a képzés hossza

T = a munkában töltött évek száma

r = belső megtérülési ráta, amely az a kamattényező, amelynek segítségével kiszámítva a kiadások és a bevételek jelenértékét, azok megegyeznek, – (azaz a kiadások felkamatolt összege megegyezik a bevételek diszkontált összegével).

Az oktatás gazdaságtani vizsgálatának másik módszere az emberi tőke értékének mérése, melyet az alábbi képlettel lehet meghatározni (Varga 1998):

2. egyenlet: *Emberi tőke mérése*

$$CV = \frac{W_0}{(1+r)^0} + \frac{W_1}{(1+r)^1} + \dots + \frac{W_n}{(1+r)^n} = \sum_{t=0}^n \frac{W_t}{(1+r)^t}$$

ahol:

CV=az emberi tőke jelenlegi értéke

W_t = nettó kereset a t-edik időpontban

i=kamatláb

n=várható élettartam, vagy várható aktív élethossz

Varga szerint „az állam minden országban investál az emberi tőkébe. Az oktatási rendszer egy részét mindenhol kormányzati erőforrások tartják fenn, és a kormányzatok más módon is költenek emberi tőke beruházásokra, mint például a képzési és álláslehetőségekkel kapcsolatos ingyenes vagy csökkentett áru információkkal. Az állami szerepvállalás mellett legfontosabb érvként azt szokták felhozni, hogy az oktatás nem csak az oktatásban részt vevő személynek hoz hasznot, az oktatás nem magánjóság, hanem úgynevezett közjóság, externális hozamokkal jár” (Varga, 1998) (10. ábra).

10. ábra: Az állam gazdálkodási rendszere

állami bevételek		állami kiadások
adók		szociális ellátás
illetékek		egészségügyi ellátás
járadékok		kultúra
hozzájárulások		oktatás
bírságok		honvédelem
belső kölcsönök		rend- és jogbiztonság
külföldi kölcsönök		központi költségvetés gazdálkodó szervek részére nyújtott támogatások
		nemzetközi kapcsolatokból eredő kiadások
	adósságok visszafizetése	

Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/mo/a-koltsegyvetes>

A következő fontosabb externális hozamokat szokták az oktatáshoz kapcsolni, amelyek indokolhatják az állami szerepvállalást (Polónyi 2004):

- Az embereknek, illetve a munkaerőnek megnő a technikai változásokhoz való alkalmazkodóképessége.
- Az oktatás következtében a demokratikus intézmények hatékonyan működtethetők.
- Alacsonyabb szociális, munkanélküliséget kompenzáló és egészségügyi kiadások.
- Alacsonyabb a bűnözés, amely csökkenti a bűnüldözési és a büntetés-végrehajtási rendszer költségeit.
- Közösségileg előállított közszolgáltatások növekedése.
- Kevesebb tökéletlenség a tőkepiacon.

„Az állami, kvázi piaci finanszírozásnak is több fajtája van. Ezek egyike a normatív finanszírozás, a másik a közvetett finanszírozás. A normatív finanszírozás lényege, hogy a teljesítménymutató és e teljesítménymutatóhoz meghatározott normatíva szorzata alapján nyújtott támogatással fedezik az intézmény működési költségeit. A közvetett finanszírozás azt jelenti, hogy nem az oktatási intézményeket finanszírozza az állam, hanem a tanulókat. Ennek is további két fajtája van az egyik az ösztöndíjak a másik az oktatási utalvány” (Polónyi, 2002)

A magyar közoktatási törvény úgy fogalmaz, hogy a közoktatás rendszerének működtetése az állam feladata. Az állam az ingyenes és kötelező oktatásról:

- az állami szervek és a helyi önkormányzatok intézményfenntartói tevékenysége, illetve
- az állami, a helyi önkormányzati feladatellátás keretében gondoskodik (Polónyi, 2002)

A közoktatási intézmények költségvetésének forrásai:

I. a fenntartótól kapott támogatás, amelynek forrásai:

1. Az állami költségvetés által nyújtott normatív támogatás.
2. Az állami költségvetésből származó címzett- és céltámogatás.
3. A fenntartó saját hozzájárulása.

II. elkülönített állami alapoktól kapott támogatás,

III. egyéb támogatások,

IV. a tanuló által igénybe vett szolgáltatások díja,

V. az intézmény más saját bevételei (Polónyi, 2002)

A közoktatás hasznot jelent a társadalom számára. Előmozdítja a stabil és demokratikus társadalom kialakulását. A szakoktatás és a professzionális képzés már a befektetés egyik fajtája, az emberi tőkébe való befektetés. Célja az, hogy az ember gazdasági termelékenységét növelje. Ekkor a szabadpiaci gazdaságon alapuló társadalom magasabb jövedelemmel jutalmazza meg. Ez a jövedelembeli különbség jelenti a gazdasági ösztönzést (Friedman, 1996).

A megnövekedett jövedelemnek ki kell egyensúlyoznia az eléréshez szükséges kiadásokat. Ilyen kiadás a képzés ideje alatt elmaradó jövedelem, a kereset megkezdésének későbbre tolódása miatt bekövetkezett kamatveszteség és a képzésben felmerülő speciális költségek, mint például a tandíj, könyvek és más felszerelések. Az egyén akkor fogja kedvezően megítélni a befektetést, ha a többletjövedelem felülmúlja az általa számba vett kiadásokat (Friedman, 1996).

Az OECD gazdasági szervezetként a tanulást alapvetően erőforrásként értelmezi. Ennek megfelelően a kezdetektől hangsúlyosan jelenik meg vizsgálataiban és kutatásaiban a tanulási

szint és annak munkaerő-piaci eredménye. Az OECD két, viszonylag könnyen mérhető indikátort helyez előtérbe. Ez a két indikátor a munkához jutás és a jövedelem. Ezeket az indikátorokat vizsgálja a különböző iskolai végzettségek függvényében, lehetővé téve az összefüggések megrajzolását. Az elhelyezkedési lehetőségek javulását a foglalkoztatási, illetve a munkanélküliségi ráta jelzi (Györgyi, 2014).

Az oktatás hasznosulását a munkaerő-piaci következmények mellett a pénzügyi megtérülés szempontjából is érdemes megvizsgálni. Az OECD egyéni és társadalmi szinten is elemzi a megtérülést az oktatással kapcsolatos kiadások, illetve a végzettség megszerzésével elérhető bevételek összevetésével. Az OECD kétféle indikátort közöl ebben a témában, az úgynevezett nettó jelenértéket (net present value) és a belső megtérülési rátát (internal rate of return). Az előbbi a várható infláció figyelembevételével számítja ki a ráfordítások és az elérhető többletbevétel közötti különbséget, míg utóbbi azt a hosszú távú befektetési hozamszintet fejezi ki százalékosan, amelyet a tanulásból elért jövedelemmel el kell érni ahhoz, hogy az az átlagos hosszú távú befektetések hozamát elérje. A nettó jelenérték egyéni szinten azt nézi, hogy az egyéni oktatási ráfordítások az adott személy aktív élete során – konkrétan 64 éves koráig – milyen bevételi többletet eredményeznek, illetve hogy e többlet nagysága meghaladja-e, s ha igen, milyen mértékben a ráfordításokat. Ugyanezen számítások a pénzügyi költségvetés ráfordításaira és bevételeire is elvégezhetőek (Györgyi, 2014).

Fontos megemlíteni, hogy a tanulás, pontosabban a magasabb iskolai végzettség nemcsak a munkaerőpiacon jelent általában előnyt az egyén számára, hanem úgynevezett fogyasztási tőkét is eredményez számára, vagyis fogyasztási szokásai is megváltoznak, megváltozhatnak. Ez a változás – például az egészségesebb életmód révén – a saját egyéni termelőképességébe történő újabb beruházást is jelent(het), más esetekben pedig a társadalom számára biztosít(hat) hozadékot (Györgyi, 2014).

Az oktatás egyéni és társadalmi költsége a közvetlen és közvetett költségek összege (Varga 1998).

Varga szerint „egyéni költségek azok a közvetlen pénzbeli kiadások, amelyeket az egyének az oktatásba való részvétel miatt fizetnek. Az oktatás állami támogatása miatt az oktatás közvetlen költségeinek jelentős része nem az egyéneket terheli, egy részük viszont egyéni költség. Ezek:

1. tandíj, beiratkozási díj, térítési díj
2. az iskolázáshoz kapcsolható szállás, ruházkodás stb. költségei
3. az iskolázáshoz kapcsolható utazási költségek,
4. az iskolázási felszerelések költségei.

A közvetlen költségek kiszámításához mindig azt kell figyelembe venni, hogy csak olyan költségeket vehetünk számításba, amelyek kifejezetten az iskolázás következtében merülnek fel” (Varga 1998).

Az egyéni kiadások költségcsökkentő tényezőjeként figyelembe kell venni ugyanakkor a tanulónak nyújtott különböző támogatásokat. Ilyen támogatások az ösztöndíjak, étkezési hozzájárulások, kollégiumi támogatás, de a tanulás melletti munkavégzésből származó kereset is ide tartozik (Polónyi, 2002).

Varga szerint az oktatás egyéni haszna egyértelmű, mivel az iskolázottság növekedésével növekszik az egyének elérhető átlagkeresete, növekszik a munkanélküliség elleni védettsége. Ennek okán a magasabb iskolai végzettségnek magasabb az egyéni megtérülési rátája (Polónyi, 2002).

Varga egy 1971-1993 között végzett kutatásában arra jutott, hogy hazánkban az egyéni és a társadalmi megtérülési ráta közötti különbség igen magas. Ennek okát pedig abban látta, hogy hazánkban nagyon magas a felsőoktatás állami támogatottsága, s a tandíj hiánya miatt alacsonyok az egyén ráfordításai (Polónyi, 2002).

Varga szerint „az oktatás társadalmi költségei nagyobbak az egyén költségeinél, mivel az oktatási szolgáltatások rendszerint díjmentesek, vagy csökkentett áruak. A költségeket ebben az esetben nem az oktatásban résztvevők, hanem mások viselik. Az ingyenes vagy csökkentett áru szolgáltatások a társadalom számára nem ingyenesek. Mivel az oktatásban résztvevők szintén tagjai a társadalomnak, ezért a társadalmi költségek között az egyéni költségeket is számításba vesszük. A társadalmi költségek tehát nem a költségvetés terheit mérik, hanem az összes erőforrásköltséget, amelyet az adott társadalom oktatási célokra fordít, függetlenül attól, hogy ki fizet” (Varga, 1998)

Varga meglátása szerint „a közvetett társadalmi költségek közé tartozik a hallgatók elmaradt keresete. Az egyén számára az elmulasztott keresetek nyilvánvalóan költséget jelentenek, de felmerülhet, hogy miért költség a társadalom számára. Ennek az a magyarázata, hogy az oktatásban résztvevők nem dolgoznak, és emiatt a gazdaság outputja kisebb lesz. Az emberitőke-elmélet szerint a munkavállalókat határtermékükön fizetik meg, ezért az elmaradt keresetek jól mérik a kieső outputot. A társadalmi költségek számításba vételéhez ezért az adózatlan kereseteket használjuk” (Varga 1998).

5.1. AZ OKTATÁS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

„Az oktatás egyéni és társadalmi hasznát is rendszerint az oktatáshoz kapcsolható többlet keresetekkel mérik. Az iskolázottsághoz tartozó többletkereseteket rendszerint az adott, h iskolai végzettségűek átlagos kereseteinek és a megelőző, h-1 végzettségűek átlagos kereseteinek különbségeként számolják ki ($W_h - W_{h-1}$). Az egyéni megtérülés vizsgálatához az adózott, a társadalmi megtérülés vizsgálatához az adózatlan keresetekkel számolnak ugyanabból a megfontolásból, mint az elmulasztott keresetek esetében. Az egyéneknek a szabadon felhasználható jövedelem jelent csak hasznot, ezért számolunk az adózott keresetekkel. Az adózással történő kiigazítás rendszerint kevésbé érinti a kevésbé iskolázottak keresetét. Ezért a keresetek különbségét és így a megtérülési rátákat is jelentősen csökkentheti a kiigazítás” (Varga, 1998).

„A társadalom számára az oktatás haszna az, hogy az iskolázás következtében növekszik a résztvevők termelékenységé. A költség–haszon elemzések elfogadják az emberitőke-elméletnek azt a feltételezését, hogy a magasabb keresetek a magasabb termelékenységet fejezik ki. A magasabb keresetek tehát az iskolázottsághoz kapcsolható többletoutputot mérik, amit az adózatlan keresetek tükröznek” (Varga, 1998).

Az emberi tőkeelméletben az oktatás beruházásként való elemzése azt jelenti, hogy az oktatási befektetések jövedelmezőségét hasonló módszerekkel lehet vizsgálni, mint a fizikai tőkeberuházásokat (Tóth, 2011).

A költség–haszon elemzések feltételezik, hogy az oktatási ráfordítások megtérülése, közvetlen megtérülése, továbbá annak mind egyéni, mind a társadalmi megtérülése mérhető. Az egyéni megtérülés alakulását az oktatás iránti kereslet alakulásának magyarázatához használják

fel, a társadalmi megtérülés elemzéseket az oktatás finanszírozás problémájával kapcsolatban szokták használni (Tóth, 2011).

A költség-haszon elemzés egyik feltétele, hogy mind a költségek, mind a hasznok pénzben mérhetőek legyenek. Emiatt a számítások egyik kiemelkedően fontos pontja az, hogy számba vegyük az oktatás egyéni és társadalmi költségeit, illetve hozamait (Varga, 1998).

Varga alapján „az oktatás egyéni költségei közül közvetlen költségként vesszük figyelembe azokat a komponenseket, amelyek kizárólag az oktatás miatt merültek fel. Az oktatás során kapott támogatásokkal kompenzálni kell ezen összegeket. Az egyének számára az oktatás közvetett költségeként vehető figyelembe az az alternatív jövedelem, amelyet az oktatásban részesülő a tanulmányok miatt elszalaszt. Ezeket az összegeket a tanulmányi idő egészére az azonos életkorú, de egy iskolai fokozattal alacsonyabb keresetűek tényleges kereseteivel szokás becsülni” (Varga 1998).

„A társadalmi költségek számszerűsítésénél alapelvek, hogy ezek között figyelembe vesszük az egyéni költségeket is. A társadalmi költségek tehát nemcsak az állami költségvetés oktatással kapcsolatos terheit vizsgálják, hanem azokat a költségeket is, amelyeket a társadalom oktatási célokra fordít, függetlenül attól, hogy ki fizeti azt” (Varga, 1998).

„Varga Júlia szerint a közvetett társadalmi költségek (Varga, 1998):

- az elmaradt kereset, azonban ezt nem nettó módon veszik figyelembe, (mint az egyéni ráfordításoknál) hanem az adóztatlan keresetekkel számolnak,
- az oktatási intézmények adómentességéből eredő költségek,
- az amortizáció,
- az elszalasztott bérleti díj is”.

Magyarországon csak néhány számítás készült az egyéni és a társadalmi oktatási költség megtérülésének vizsgálatára. Polónyi István az oktatás gazdasági hatékonyságáról készített egyéni megtérülési rátákra vonatkozó számításokat az 1980-as években. Az elemzéshez azonban akkor nem állt rendelkezésre az összes szükséges adat, mint például az iskolai végzettség és korcsoportok szerinti megfelelő kereseti adatok. Emiatt Polónyi csupán becsléseket végzett a kereseti különbségek meghatározására. Baranyai István már újabb adatokkal dolgozott. Bár ő nem készített számításokat az oktatás megtérülési rátáira vonatkozóan, mégis megvizsgálta 1985-re és 1989-re vonatkozóan, hogy a közép- és felsőfokú végzettségűek összegzett keresete hány év alatt éri el az alacsonyabb végzettségűek összegzett keresetét, valamint hogy hány év alatt érik el a megnövekedett keresetek a tanulmányokkal kapcsolatos ráfordításokat. Baranyai számításai szerint, a felsőfokú végzettségűek összegzett nettó keresetei 38. életévükre érik el az általános iskolai végzettségűek kumulált kereseteit, szakmunkás végzettségűek 55., a felsőfokú végzettségűek tanulmányaikkal kapcsolatos ráfordításai pedig 53. életévükre térülnek meg 3%-os kamattal (Varga, 1995, Polónyi, 1985, Baranyai, 1992). Ezen számítási módszereknek ugyanakkor megvoltak a sajátos torzító képességük. Mind Polónyi, mind Baranyai költségként kezeli a tanulmányi idő alatt felmerülő létfenntartási költségeit. Ez a megtérülési rátákat lefelé torzítja, a megtérülés idejét a valóságosnál sokkal nagyobbak mutatva meg (Varga 1995).

Ezt követően a következő vizsgálatot Kertesi Gábor készítette, aki módszertanilag jól megalapozott, az oktatás egyéni hozamait is vizsgáló tanulmányt készített. Vizsgálatai során a Mincer féle kereseti függvényeket használta, hogy feltárja, hogy 1973 és 1993 között hogyan változott a különböző iskolai végzettségek hozama (Varga, 1995).

„Az oktatás megtérülési vizsgálatához is használt költség–haszon elemzés leggyakrabban használt módszere az úgynevezett belső megtérülési ráta elemzése. Az oktatás megtérülési rátáinak számítására háromféle módszer alakult ki. Ezen módszerek a Mincer féle kereseti függvényeken alapulnak, valamint Becker és Schultz nyomán az úgynevezett összetett módszer, és ez utóbbi egyszerűsített vagy "rövidített" változata” (Varga 1995).

Varga számítása szerint „a részletes vagy teljes módszer alkalmazása esetén az oktatás belső megtérülési rátáját, amelyet r -rel jelölünk, az egyenlet r -re való megoldásával nyerjük.

3. egyenlet: Belső megtérülési ráta részletes vagy teljes módszer

$$\sum_{t=j+1}^n \frac{(W_h - W_{h-1})_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=1}^j \frac{(W_{h-1} + C_h)}{(1+r)^t}$$

ahol:

h = egy adott iskolai végzettséget,

$h-1$ = a megelőző végzettséget,

W_h és W_{h-1} = a megfelelő végzettségekhez tartozó kereseteket,

C_h = a h végzettség megszerzésének éves közvetlen költségeit,

n = a munkában eltöltött évek számát,

j = az adott képzettség megszerzéséhez szükséges évek számát,

t = az időt jelöli.”

Azt a diszkontrátát keressük, amely egy adott időpontban a költség- és haszonáramlást egyenlővé teszi (Varga, 1998).

Varga elmélete alapján „a részletes módszer használatára akkor van lehetőség, ha életkor és iskolázottság szerinti bontásban állnak rendelkezésre a kereseti adatok, és ismerjük az oktatás közvetlen költségeit is. Ezzel a módszerrel egyéni és társadalmi megtérülési ráta is számítható. Az egyéni megtérülési ráta kiszámításához az adózás utáni kereseteket használjuk, és értelemszerűen az egyéni közvetlen költségeket, míg társadalmi megtérülési ráta számításához az adózatlan kereseteket és a társadalmi közvetlen költségeket. A hozamoldalon mutatkozó különbség (az adózatlan és adózott keresetek közötti különbség) rendszerint kevésbé befolyásolja a számítások eredményét, mint az (egyéni és társadalmi közvetlen) költségek közötti különbségek. Ezért a társadalmi megtérülési ráták általában kisebbek, mint az egyéni megtérülési ráták. A teljes módszer használatához részletes adatokra van szükség” (Varga, 1998).

Varga megfigyelése szerint a rövidített módszerrel az előbbi módszernél durvább becsléseket végezhetünk a megtérülési rátákra. A számításokhoz a különböző képzettségűek átlagos kereseti adatait használtam.

4. *egyenlet: Belső megtérülési ráta rövidített módszer*

$$r_h = \frac{(W_h - W_{h-1})}{S(W_{h-1} + C)}$$

ahol

W_h és W_{h-1} = a h és a (h-1) iskolai végzettségűek átlagkeresete,

S = a h végzettség megszerzéséhez szükséges tanulmányi idő hossza,

C = a képzés egy évre jutó közvetlen költsége,

r_h = pedig a h végzettség megtérülési rátája.

A módszer csak a megtérülési ráták becslésére alkalmas, mivel durva egyszerűsítő feltételezésekkel él a kereseti görbék alakulásáról (Varga, 1998).

„Mivel a végzettségek szerinti átlagos keresetekkel számol, ezért azt feltételezi, hogy a keresetek nem növekednek az idő előrehaladtával, és a különböző végzettségűek kereseti különbségeit is változatlanokként tételezi fel bármely életkorban. A módszer azt is figyelmen kívül hagyja, hogy az iskolázási költségek nem ugyanabban az időpontban merülnek fel” (Varga, 1998).

Varga meghatározása alapján „az oktatás megtérülési rátáját kereseti függvények segítségével is kiszámolhatjuk. A kereseti függvények esetében a kereseteket az alakulásukat feltehetően befolyásoló tényezőkkel kapcsolják össze.

5. *egyenlet: Oktatás megtérülési rátájának kereseti függvénye*

$$Y = f(\text{életkor, nem, iskolázottság, szakmai gyakorlat, képességek, egészségügyi állapot stb})$$

A leggyakrabban használt kereseti függvényben a keresetek logaritmusai a függő változó, a független változók pedig a befejezett iskolaévek száma, a munkában eltöltött évek száma és a munkában eltöltött évek számának négyzete.

$$\ln Y_i = a + bS_i + cEX_i + dEX_i^2$$

ahol:

Y_i = az i-edik egyén keresete,

S_i = az i-edik egyén befejezett iskolaéveinek száma

EX_i = a munkában eltöltött éveinek száma, vagyis a tapasztalat mérőszáma.

A függvény bővíthető más tényezőkkel is (például nem, az értelmi képességeket mérő változó stb.). Szempontunkból most a függvénynek az a tulajdonsága érdekes, hogy egy átlagos iskolaév megtérülési rátájának közelítőleg a kereseti függvény iskolázási együtthatója tekinthető, és regressziós becsléssel megkapható” (Varga, 1998).

Varga számításánál „a függvényben tehát a b becsült regressziós együtthatót szokták egy iskolaév átlagos egyéni megtérülési rátájaként értelmezni, mivel a megtérülési ráta nem más, mint az iskolázottságban bekövetkezett adott változást követő relatív változás a keresetekben.

Vagyis:

$$b = \frac{\partial \ln Y}{\partial S}$$

vagy:

$$b = \frac{\ln Y_s - \ln Y_0}{\Delta S} = \frac{1}{\Delta x} \left(1 - \frac{Y_s}{Y_0}\right)$$

ahol:

Y_s és Y_0 az s , illetve 0 évig iskolába jártak kereseteit mutatják (Varga 1998).

Az oktatási költségek megtérülésének kiszámítására használható további módszer a nettó jelenérték számítás módszere. A nettó jelenérték számítás célja annak meghatározása, hogy az állam számára az egy főre jutó költségek alapján mennyi idő alatt térülne meg adott jövedelem mellett a befektetett összeg.

Ezen számítás is csupán becsléseket tartalmaz, hiszen a jövőre vonatkozó várható jövedelem összege pontosan nem meghatározható.

A jelenérték-számítás a jövőben esedékes pénzek jelen időpontra vonatkozó értékének a meghatározását jelenti. A diszkonttényező azt fejezi ki, hogy a jelenérték hányszorosa valamely jövőbeli időpontban esedékes egységnyi pénzösszegnek (Paróczai, 2003). A beruházások értékelése során gyakran alkalmazott különbség jellegű mutató, ami azt fejezi ki, hogy a beruházás teljes élettartama alatt képződő pénzáramok diszkontált összegéből levonva a kezdő pénzáramot, mekkora nettó jövedelem képződik.

6. egyenlet: Nettó jelenérték

$$NPV = -C_0 + \sum_{t=1}^n \frac{C_t}{(1+r)^t}$$

A nettó jelenérték szabály alkalmazása esetén azok a beruházások fogadhatók el, amelyek nettó jelenértéke pozitív (www.econom.hu). Továbbá, az n éven át pénzáramokat hozó befektetés akkor előnyös, ha a nettó jelenérték (NPV) pozitív, ekkor ugyanis növeltük a vagyonunkat (Vékás, 1996).

Az előbbi képletben a:

C_0 - befektetett összeg

C_t - nettó pénzmozgás (a pénz összege) a t időpontban.

r – kamatláb

t – az adott pénzmozgás időpontja (pl.: 3 ha a harmadik évben)

n – a teljes időtáv hosszát jelöli.

Pucsek szerint „a belső megtérülési ráta az a jövedelmezőségi ráta, amelytől kezdődően a beruházás jövedelmezővé válik, azaz ahol a nettó jelenérték éppen nulla (Pucsek 2013):

$$NPV = -I_0 + \sum_{i=1}^n (R_i - D_i)(1 + irr)^{-i} + V_n(1 + irr)^{-n} = 0$$

vagy

$$I_0 = \sum_{i=1}^n (R_i - D_i)(1 + irr)^{-i} + V_n(1 + irr)^{-n}$$

ahol:

I_0 = kezdő pénzáram T_0 időpontban,

R_i = az i . periódus működési bevételei,

D_i = az i . periódus működési kiadásai,

$R_i - D_i$ = az i . periódus nettó cash flow-ja,

irr = belső megtérülési ráta,

V_n = a beruházás maradványértéke T_n időpontban”

A jelenérték-számítás azon alapszik, hogy a jövőbeli pénzáramokat, mint fogalmat a kamatláb segítségével mai értékre számítjuk át (Vékás, 1996).

További számítási módszer lehet az oktatás megtérülésének meghatározására a megtérülési idő számítási módszer. A megtérülési idő célja annak meghatározása, hogy hány év alatt kapjuk vissza az eredetileg befektetett pénzünket a beruházás eredményeként képződő jövedelmekből (www.econom.hu).

A megtérülési idő (Payback period), az az idő, amely alatt a projektből megtérül a kezdeti beruházás (Brealey-Myers, 2005).

Diszkontált megtérülési idő azt fejezi ki, hogy hány évig kell a beruházásnak működnie, hogy a nettó jelenérték szempontjából értelmezhető, ésszerű legyen. Hány év diszkontált jövedelméből térül meg az eredetileg befektetett tőke (www.econom.hu).

7. egyenlet: *Megtérülések száma*

Megtérülések száma = összes nyereség / beruházási ráfordítás (www.econom.hu)

A diszkontált megtérülési idő számítás arra keresi a választ, hogy hány perióduson keresztül kell a projektnek működni ahhoz, hogy az a nettó jelenérték szempontjából megérje (Brealey-Myers, 2005).

Pucsek meghatározása alapján „a megtérülési idő az az időtartam, amire szükség van ahhoz, hogy a beruházás kumulált nettó pénzáramai éppen megegyezzenek a kezdő befektetés összegével. Kiszámításához a pénzáramokat kell a beruházás összegével szembeállítani” (Pucsek, 2013).

8. egyenlet: *Megtérülési idő*

$$\text{Megtérülési idő} = \frac{1}{ARR}$$

Megtérülési idő=1/ARR

ARR=nettó pénzáramok átlaga/kezdő pénzáram

ARR, a beruházás átlagos jövedelmezősége.

(<http://www.uti.bme.hu>)

Brealey-Myers szerint ugyanakkor ennek a módszernek is megvannak a maga hátrányai:

1. A megtérülési idő szabály minden, a megengedhető időn túli pénzáramlást figyelmen kívül hagy.
2. A megengedhető időn belüli pénzáramlást egyforma súllyal vesz számításba
3. A vállalatnak a megtérülési idő szabály használatához meg kell határoznia egy megfelelő szubjektív megtérülési időt. Ha a projektek élettartamától függetlenül ugyanazt a szubjektív megtérülési időt használja, akkor elfogadhat sok rossz, rövid élettartamú projektet, és visszautasíthat sok jó, hosszú élettartamú projektet (Brealey-Myers, 2005).

Meglátáson szerint az oktatás megtérülésének vizsgálatakor a beruházás alatt az oktatás költségét, a beruházás eredményeként képződő jövedelemnek pedig azt a jövedelmet kell tekinteni, amit az egyén az új képzettséggel szerez.

5.2. MAGYARORSZÁG OKTATÁSI KIADÁSAI

Magyarországon az állam jelentős szerepet játszik az egyén oktatásában, akár általános iskolai, középiskolai vagy felsőoktatási szinten gondolkodunk (16. táblázat).

16. táblázat: Magyarország oktatási kiadásai iskolatípusonként 1980-2013 (folyó áron millió Ft-ban)

év	óvoda	alapfokú oktatás	középfokú oktatás	felsőfokú oktatás	egyéb oktatás	oktatással összefüggő egyéb kiadások	közoktatási intézményben végzett kiegészítő és vállalkozási tevékenység	összesen
1980	3834	9645	5635	3885		1596		24595
1990	15400	49469	30400	16843	3311	2579		118002
1991	19727	63951	39165	22001	4100	3762		152706
1992	24752	78969	50695	31150	4778	3428		193772
1993	30822	92573	58721	37876	7440	4095		231527
1994	38427	111215	66872	47165	9127	5516		278322
1995	43234	119758	73380	54004	10535	5614		306525
1996	49325	131679	82395	58594	12250	6319		340562
1997	64962	256220*		80378	14689	9338		425587
1998	75317	295732*		91985	19555	10651		493240
1999	87748	330998*		110654	22712	37954		590066
2000	92731	356559*		143239	27665	52749		672943
2001	106214	409998*		155379	29707	69581		770879
2002	129834	503826*		176473	35628	86709		932470
2003	158526	617089*		207604	42628	45609		1071456
2004	162648	632095*		205179	45205	43963		1089090
2005	175570	442530	235291	216554	50620	48684	864	1170113
2006	184013	450580	250898	224544	53100	51837	1163	1216135
2007	179041	438663	267256	242771	47037	50410	3223	1228401
2008	186949	443177	275717	256390	48354	61202	3319	1275108
2009	186979	433067	252487	252713	45191	63635	3152	1237224
2010	195249	440398	254311	259156	39571	74065		1262750
2011	182743	410409	239395	270646	35456	72914		1211563
2012	185711	395959	224632	247517	34014	65922		1153755
2013	206182	406979	179495	243645	37218	68809		1142328

*az adatok több oktatási típusra vonatkoznak

Forrás: Oktatási évkönyv 2013/2014

1990-től 2010-ig folyamatosan növekedett az állam oktatásra fordított kiadása az óvodai szinttől egészen a felsőoktatás szintjéig. Az oktatásra fordított kiadások értéke 2011-től ugyanakkor minden oktatási szint esetében csökkent 2012-re, de a középfokú és felsőfokú oktatás területén még 2013-ban is csökkenés volt tapasztalható. Az összes oktatási kiadás mértéke összességében 1990-től 2010-ig növekedett, majd 2011-től lassú csökkenés figyelhető meg.

Amennyiben tisztán az egy gyermekre jutó kiadásokat vizsgáljuk meg iskolatípusokra lebontva, akkor azt látjuk, hogy bár 2011-2012-ben csökkent, de 2013-ban már jelentősen nőtt az

óvodások és az általános iskolások egy főre jutó kiadása, addig a középiskolások egy főre jutó kiadásában 2010-től folyamatos csökkenés figyelhető meg. A felsőfokú oktatásban résztvevők körében 2011-ről 2012-re látható jelentős csökkenés az egy főre jutó finanszírozásnál. Ez azt mutatja, hogy nem a tanulók létszáma csökkent, amire akár az összkiadás csökkenéséből lehetett volna következtetni, hanem a tényleges egy főre levetített állami finanszírozás mértéke esett vissza az utóbbi években (17. táblázat).

17. táblázat: Az egy gyermekre, tanulóra, hallgatóra jutó költségvetési kiadás (nappalival egyenértékű számított létszám alapján) Forintban

Év	Óvoda	Alapfokú oktatás	Szakiskola	Gimnázium	Szakközépiskola	Felsőfokú oktatás
1990	41267	40962	52570	60029	70384	216149
1991	50281	61805*				234320
1992	62838	79410*				308410
1993	78274	95151*				342865
1994	97707	115484*				382687
1995	110227	127990*				387876
1996	126013	143742*				381822
1997	169604	174186*				476557
1998	201913	203195*				489787
1999	241823	229172*				546553
2000	264086	248848*				660562
2001	314448	288305*				679886
2002	397429	357018*				729034
2003	499087	441316*				799633
2004	519310	466507*				747097
2005	565360	518021	493846*			766048
2006	592668	553760	517423*			788306
2007	579818	559475	556614*			859520
2008	610365	581906	582928*			928976
2009	608570	584836	540752*			935914
2010	627623	609775	549194*			972766
2011	577592	584643	516076*			1025511
2012	590806	583826	514249*			806161
2013	679271	600484	438706*			884406

*az adatok több oktatási típusra vonatkoznak

Forrás: Oktatási évkönyv 2013/2014

Az állam oktatásra fordított kiadásainak csökkenését a GDP adatok is alátámasztják, mely azt mutatja, hogy az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában hogyan változtak 1995 és 2013 között (18. táblázat).

18. táblázat: A költségvetés oktatási kiadásai az államháztartás konszolidált kiadásainak és a GDP arányában

Év	Összesen (Folyó áron millió Ft-ban)	az államháztartás kiadásának %-ában	GDP (bruttó hazai termék) %-ában
1995	306525	8,6	5,3
1996	340562	8,7	4,8
1997	425587	8,8	4,8
1998	493240	9,8	4,7
1999	590066	11	5,1
2000	672943	11,1	5
2001	770879	11,4	5
2002	932529	11	5,4
2003	1071456	12,3	5,7
2004	1089090	10,7	5,2
2005	1170113	10,4	5,3
2006	1216135	9,6	5,1
2007	1228401	9,5	4,9
2008	1275107	9,5	4,8
2009	1237224	9,2	4,8
2010	1262749	9,3	4,7
2011	1211562	8,3	4,3
2012	1153755	8,2	4,1
2013	1142329	-	3,9

- nincs adat

Forrás: Oktatási évkönyv 2013/2014

Az Oktatási évkönyv adatainak forrása az adott évi önkormányzati-, illetve központi alrendszer költségvetési beszámolóí. A GDP, illetve az államháztartás konszolidált kiadásainak forrása a KSH által közölt adatok (Oktatási évkönyv 2013/2014).

A pénzügyi adatok az állami (települési-, megyei-, fővárosi önkormányzat, illetve a központi költségvetési szervek által fenntartott) intézményekre vonatkozó adatokat tartalmazzák. 2013. évben a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ kiadási adatának szakfeladatokra történő bontása becsült a köznevelés-statisztikai létszámadatok figyelembe vételével. A költségvetés oktatási kiadásai nem tartalmazzák az állami intézmények saját bevételeit, illetve nem tartalmazzák az egyházi és magán intézményekre fordított állami kiadásokat és ezen intézmények oktatásra fordított saját bevételeit sem (Oktatási évkönyv 2013/2014).

6. A HAZAI HUMÁN ERŐFORRÁS EGYENLEGE A KÜLFÖLDRE IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ TÜKRÉBEN

A hipotézisek megválaszolása érdekében empirikus kutatásokat végeztem három különböző korcsoportnál, különböző iskolákban és az ország különböző részein, annak érdekében, hogy a regionális különbségek is feltáruljanak.

6.1. Az empirikus kutatás tapasztalatai

A kérdőíves vizsgálatot három korosztálynál a középiskolások (1. melléklet), a felsőoktatásban tanulók (2. melléklet), és a dolgozók körében (3. melléklet) végeztem el. A kérdőív mind a három korosztálynál azonos struktúrában épül fel, a dolgozóknál kiegészülve a munkavégzésre és a jövedelemre vonatkozó adatokkal.

A kérdőív a tanulóknál három, a dolgozóknál négy kérdéskört tartalmaz. A kérdőív első része mind a három korosztálynál a demográfiai adatokat tartalmaz. A dolgozóknál a demográfia kérdéssorokat a munkaerő-piaci és jövedelmi viszonyaikra vonatkozó kérdések követik. A következő rész mind a három korosztálynál az oktatásra fordított kiadásaira vonatkoznak. A kérdőív utolsó része a tanulóknál a tanulmányi célú migrációra, majd mind a három korosztály esetében a munkavállalási migrációra vonatkozó kérdéseket tartalmazza.

A kérdőíves vizsgálatot a dolgozók körében 2015. november és 2015 decemberében, a középiskolásoknál 2016. január és márciusa között, a felsőoktatásban tanulóknál 2016 márciusa és júliusa között végeztem el. A megkérdezettek három fő csoportjai az oktatás különböző szintjein tanulók voltak: a jelenleg középiskolai tanulmányaikat folytató végzős évfolyamon tanulók, a főiskolai tanulmányaikat folytató nappali és levelezős képzésben résztvevő hallgatók, valamint a már dolgozók. Összesen 1850-en töltötték ki, ami azt jelenti, hogy 1307 középiskolás, 363 felsőfokú oktatási intézményben tanuló és 180 dolgozó válaszolt a kérdésekre.

6.2. Középiskolában tanulók válaszainak elemzése

A középiskolában tanulók közül a kérdőívet összesen 1307 fő töltötte ki, melyből 1300 válasz volt a kutatáshoz felhasználható. A válaszadók közül 462 férfi, és 799 nő volt, 39 fő nem válaszolt a kérdésre. A kérdőívet kitöltők átlag életkora 18 év. A legfiatalabb válaszadó 15 éves, a legidősebb 22 éves szakközépiskolában kozmetikusnak tanuló személy volt. A kérdőívet kitöltők az ország különböző megyéiben születtek, de volt 19 olyan diák is, aki külföldön született (19. táblázat).

19. táblázat: A középiskolás diákok születési hely szerint, 2016

Születési hely	fő
Baranya	165
Bács-Kiskun	7
Békés	3
Borsod-Abaúj-Zemplén	204
Csongrád	5
Fejér	28
Győr-Moson-Sopron	226
Hajdu-Bihar	168
Heves	6
Jász-Nagykun-Szolnok	7
Komárom-Esztergom	6
Nógrád	1
Pest, Budapest	193
Somogy	17
Szabolcs-Szatmár-Bereg	17
Tolna	2
Vas	11
Veszprém	65
Zala	135
<i>Külföld ebből:</i>	<i>21</i>
Izrael	1
Jordánia	1
Litvánia	1
Koszovó	1
Németország	2
Oroszország	1
Románia	10
Szerbia	2
Szlovákia	1
Törökország	1
Összesen	1287

Forrás: 2016 évi felmérés

Megjegyzés: 13 fő nem válaszolt a kérdésre

A jelenlegi lakóhely szerint már senki sem él külföldön. A válaszadók közül a legtöbben Győr-Moson-Sopron megyében élnek. A szülési- és lakóhely alakulása alapján a válaszadók körében egy minimális belső migráció is tapasztalható (20. táblázat).

20. táblázat: A megkérdezett középiskolás diákok lakóhely szerint, 2016

Lakóhely	fő
Baranya	178
Borsod-Abaúj-Zemplén	215
Csongrád	1
Fejér	32
Győr-Moson-Sopron	288
Hajdu-Bihar	180
Komárom-Esztergom	2
Pest, Budapest	168
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1
Vas	1
Veszprém	80
Zala	140
Összesen	1286

Megjegyzés: 14 fő nem válaszolt a kérdésre.

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók közül a legtöbben gimnáziumban tanulnak, a legkevesebben pedig csupán 5 fő 5-6. éves nappali tagozatos képzésben tanul még. A válaszadó között magas még a szakközépiskolai tanulók aránya is (21. táblázat).

21. táblázat: Válaszadók iskola típus alapján, 2016

Iskola típus	fő
5-6. éves képzés	5
Gimnázium	688
Két tanítási nyelvű gimnázium vagy szakközépiskola	83
Szakközépiskola	425
Szaktanárképző	69
Összesen	1270

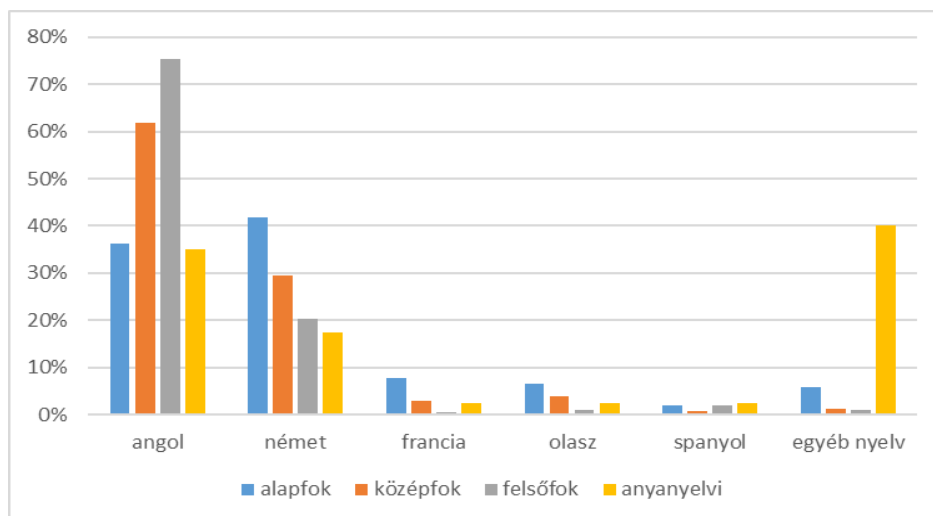
Megjegyzés: 30 fő nem válaszolt.

Forrás: 2016 évi felmérés

A szakközépiskolában vagy szaktanárképző intézetben tanuló válaszadók igen eltérő szakmákat tanulnak. A legtöbben 55 fő pedagógiai, 43 fő közgazdasági, 38 fő egészségügyi, 29 fő vendéglátó ipari, 23 fő épületgépészeti vagy gépészeti képzésben vesz részt, 32 fő grafika vagy mozgókép és animáció ismereteket, 11 fő informatikát tanul, 18 fő ötvös-aranyműves képzésen vesz részt, 10 fő pincérnek, 18 fő pedig szakácsnak tanul. A válaszadók között azonban van ács, cipész, divattervező, hentes, ügyviteli tanulmányokat folytató, lakberendező vagy zeneművészeti képzésben stb. tanuló is.

A középiskolai válaszadók közül a legtöbben angol és német nyelven beszélnek. Angol nyelvből beszélnek arányaiban a legtöbben felsőfokon, ugyanakkor az egyéb, bármilyen más nyelv esetében az anyanyelvi szintű nyelvtudás aránya is kimagaslóan magas (11. ábra).

11. ábra: Középiskolai válaszadók nyelvtudása, 2016

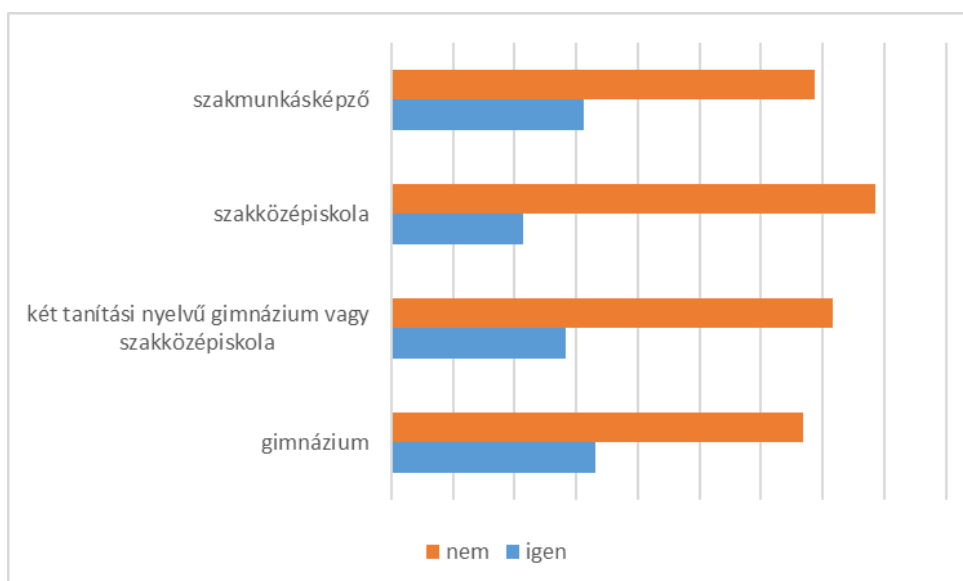

Forrás: 2016 évi felmérés

A középiskolások körében alacsony azon személyek aránya, akik külföldi tanulmányokat terveznek. A megkérdezettek 29%-a válaszolt úgy, hogy tervezi, hogy külföldön tanul tovább. Ennek egyik oka lehet, hogy még hazánkban kevés külföldi egyetem reklámozza magát, a fiatalok számára emiatt inkább a hazai egyetemek az ismertebbek. A másik ok lehet, hogy a fiatalok körében, mint láthattuk alacsony a nyelvtudás, ami elengedhetetlen egy külföldi egyetem elvégzéséhez. További ok lehet, hogy az ottani oktatási rendszer jelentősen eltér a miénktől, és ezt a fiatalok nem ismerik.

A válaszadók közül bár nem jelentős eltéréssel, de a legtöbben a gimnáziumi tanulók és a szakmunkás tanulók közül tervezik a külföldi tanulmányokat. A szakközépiskolások körében a legalacsonyabb a külföldi tanulmányokat tervezők aránya (12. ábra).

12. ábra: Külföldi tanulmányokat tervező középiskolások aránya iskolatípusonként, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

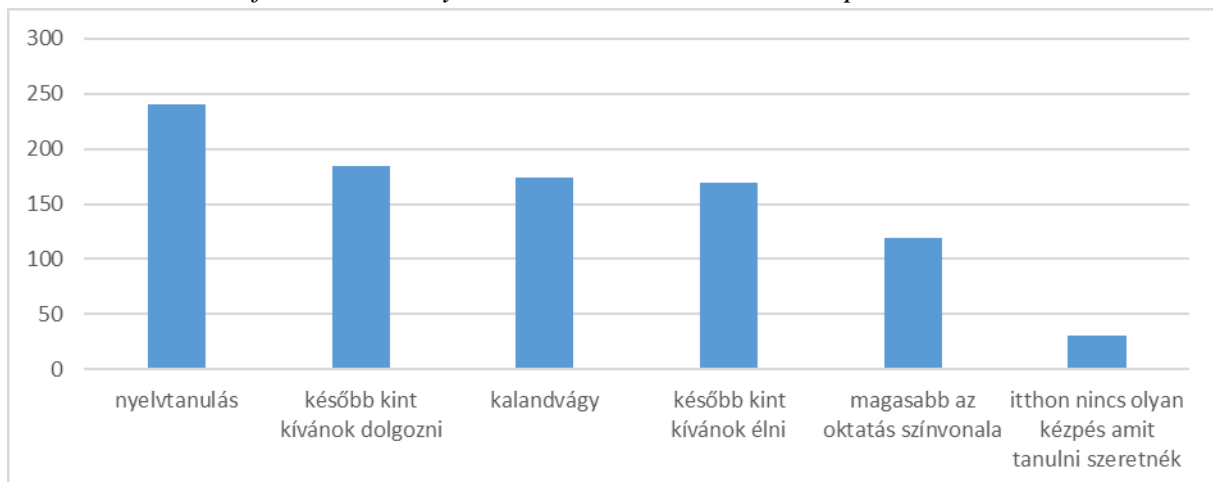

A Pest megyei válaszadók körében nagyobb a külföldi tanulmányokat választók aránya, mint azoké, akik itthon tervezik folytatni tanulmányaikat. A többi megyében átlagosan a válaszadók közel 1/3-a nyilatkozott úgy, hogy külföldön tervez tanulmányokat végezni. A legkevesebben 22-22% Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nyilatkozott úgy, hogy külföldön kíván tanulni.

A megkérdezettek 16%-a már konkrét lépéseket tett a kiutazásért, 35%-uk már utána érdeklődött a külföldi tanulmányok lehetőségének, míg a válaszadók 49%-ának még csak a gondolataiban merült fel a külföldi tanulmányok lehetősége.

A külföldi tanulmányok folytatásának a legfőbb oka a nyelvtanulási szándék. Jelentős ugyanakkor azon válaszadók aránya is, akik a jövőben kint szeretnék élni vagy dolgozni és ezért kívánnak külföldön tanulni, míg mások kalandvágyból mennének ki külföldre tanulmányokat folytatni. Magas volt azok aránya is a válaszadók között, akik úgy látják, hogy kint magasabb az oktatás színvonal vagy itthon nincs olyan képzés, amit tanulni szeretnének (13. ábra).

13. ábra: Külföldi tanulmányok tervezésének az okai a középiskolásoknál, 2016

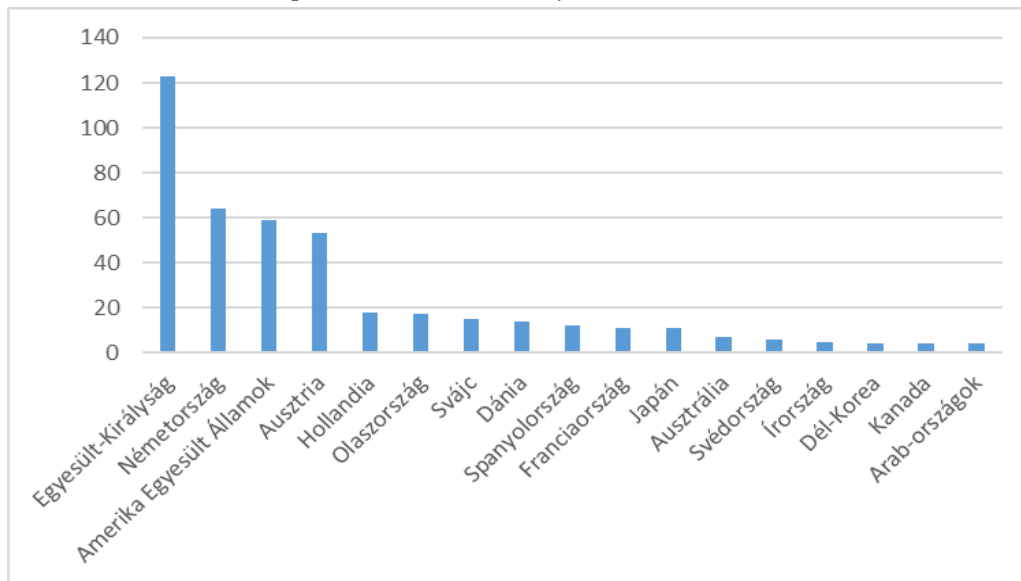

Forrás: 2016 évi felmérés

A külföldi tanulmányok választásának okaként megjelent még a kinti ingyenes oktatás, a tapasztalatszerzés lehetősége, a külföldi gyakorlatiasabb oktatás, míg másoknak családjából él kinn valaki és így megoldott lenne a lakhatás, ami elősegíti a külföldi tanulmányok választását.

A tanulmányi okból történő kiutazásnál a válaszadók körében az elsődleges célország az Egyesült Királyság, amit Németország, az Amerikai Egyesült Államok és Ausztria követ (14. ábra).

14. ábra: A középiskolások tanulmányi okból történő kivándorlásának célországai, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

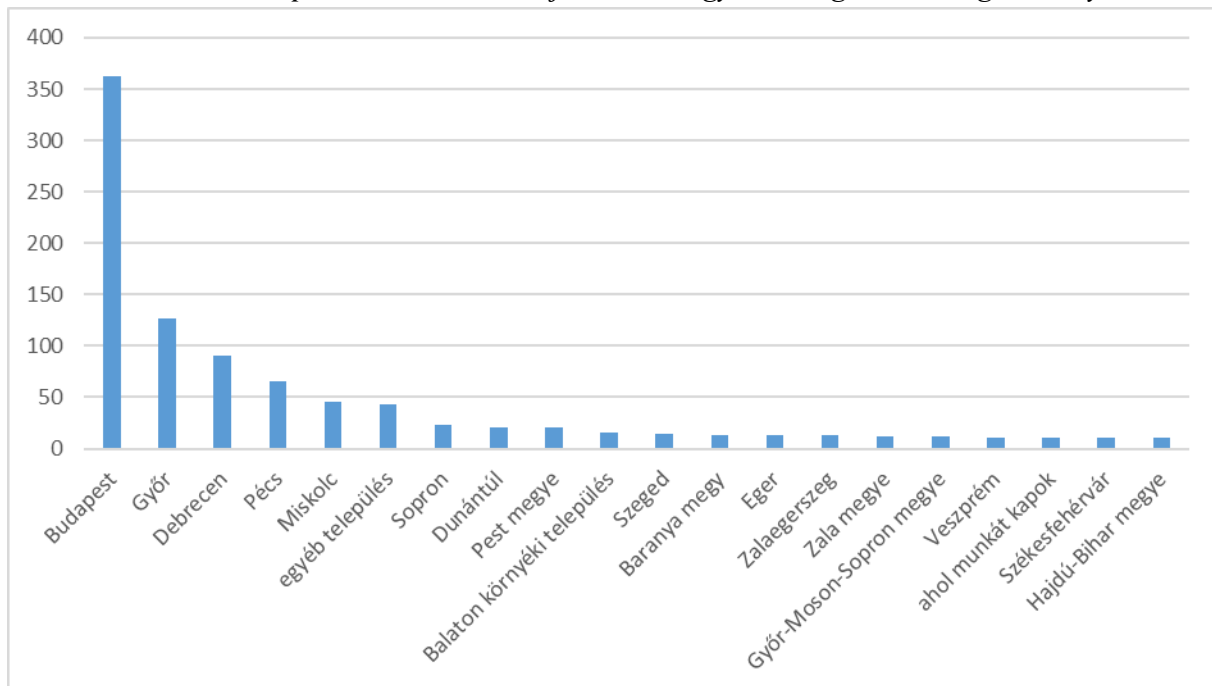
Az Egyesült Királyságban a legtöbben az Edinburgh-i Egyetemet, az Oxfordi Egyetemet és több skóciai egyetemet jelöltek be, mint lehetséges felsőoktatási intézményt, amibe külföldön tanulnának. A skóciai egyetemet a válaszadók azzal indokolták, hogy ott mint Európai Unió állampolgár ingyen tanulhatnának.

Az Amerikai Egyesült Államokban a Miami-i és a New Yorki egyetemet nevezték meg, mint lehetséges tanulmányi célegyetemet. Németországban a Berlieni Egyetemet, és a Bajorországi Egyetemet jelölték meg a válaszadók. Ausztriánál a Bécsi Egyetem állt az első helyen, habár a Grazi Egyetemet is megnevezte egy válaszadó.

A válaszadók kivándorlási szándékára a terrorveszély jelentős hatást nem gyakorol. A válaszadók csupán 1/4-e nyilatkozott úgy, hogy a terrorveszély befolyásolja a kivándorlási szándékát.

A válaszadók jelentős része Magyarországon belül Budapesten kíván majd a jövőben dolgozni. A fővárost Győr, Debrecen, Pécs és Miskolc követi. Az egyéb település megjelölés a kisebb településeket foglalja magában az ország egész területén, ezek többsége a születési település. A megjelölt települések jelentős része a gazdaságilag aktívabb, több munkalehetőséget kínáló, magasabb foglalkoztatási és alacsonyabb munkanélküliségi rátával rendelkező megyék vagy megyeszékhelyek voltak (15. ábra).

15. ábra: A középiskolai válaszadók jövőbeli magyarországi munkavégzési helyei, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók jelentős része – bár nem kíván külföldön tanulni – külföldön kíván dolgozni a jövőben. A munkavállalási céllal külföldre vándorolni szándékozók aránya 64%.

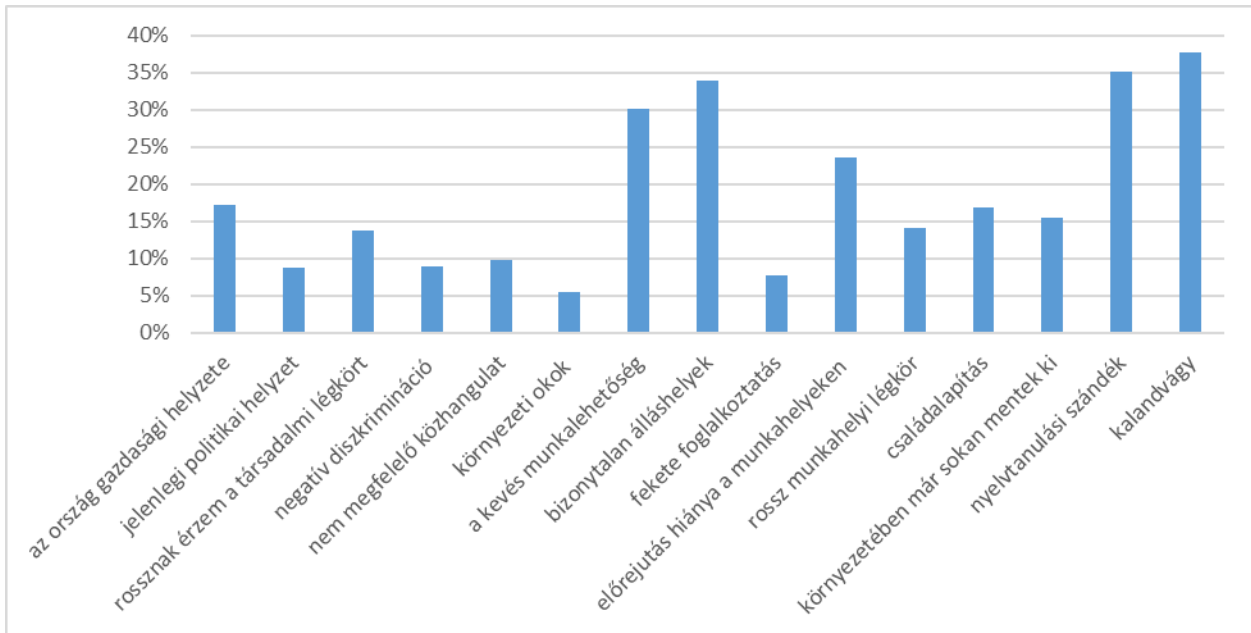
Ha a nyelvtudás és a kivándorlási szándék közötti kapcsolatot nézzük a szignifikancia szint és a Cramer asszociációs együttható alapján nincs kapcsolat a kivándorlási szándék és a nyelvtudás szintje között, mivel a szignifikancia szint meghaladja a 0,05-t, értéke 0,121 (4. melléklet).

Amennyiben az angol nyelvtudás szintje és a kivándorlási szándék közötti kapcsolatot vizsgáljuk a középiskolásoknál a khi-négyzetpróba esetében a szignifikancia vizsgálat és a Cramer féle asszociációs együttható alapján enyhe kapcsolat fedezhető fel, mivel a szignifikancia szint értéke 0,03, tehát kisebb, mint 0,05. A keresztábra vizsgálat eredménye alapján a kapcsolat a nyelvtudás és a kivándorlási szándék között elsősorban a felsőfokú-anyanyelvi szinten beszélők és az alacsony szintű beszélőknél áll fenn. Az alacsony szintű beszélők inkább nem akarnak kimenni, míg a felsőfokú-anyanyelvi szinten beszélők inkább kimennének (4. melléklet).

Német nyelvtudásnál enyhe kapcsolat fedezhető fel a kivándorlási szándék és a nyelvtudás között. Az alacsony szintű nyelvtudással rendelkezők inkább kimennének, míg a középfokú nyelvtudással rendelkezők inkább maradnának. A szignifikancia szint és a Cramer féle asszociációs együttható mértéke 0,038 tehát kisebb, mint 0,05 ami szintén enyhe kapcsolatot feltételez (4. melléklet).

A válaszadók jelentős része a kevés munkalehetőség, a bizonytalan álláshelyek, a nyelvtanulási szándék és a kalandvágy miatt menne ki külföldre dolgozni (16. ábra). Mivel a válaszadók középiskolás tanulmányaikat töltik, nyári diákmunkán kívül a munka világáról tapasztalatuk nem lehet, így a munka világával kapcsolatban kialakult nézeteik a családból jövő tapasztalataikat tükrözik.

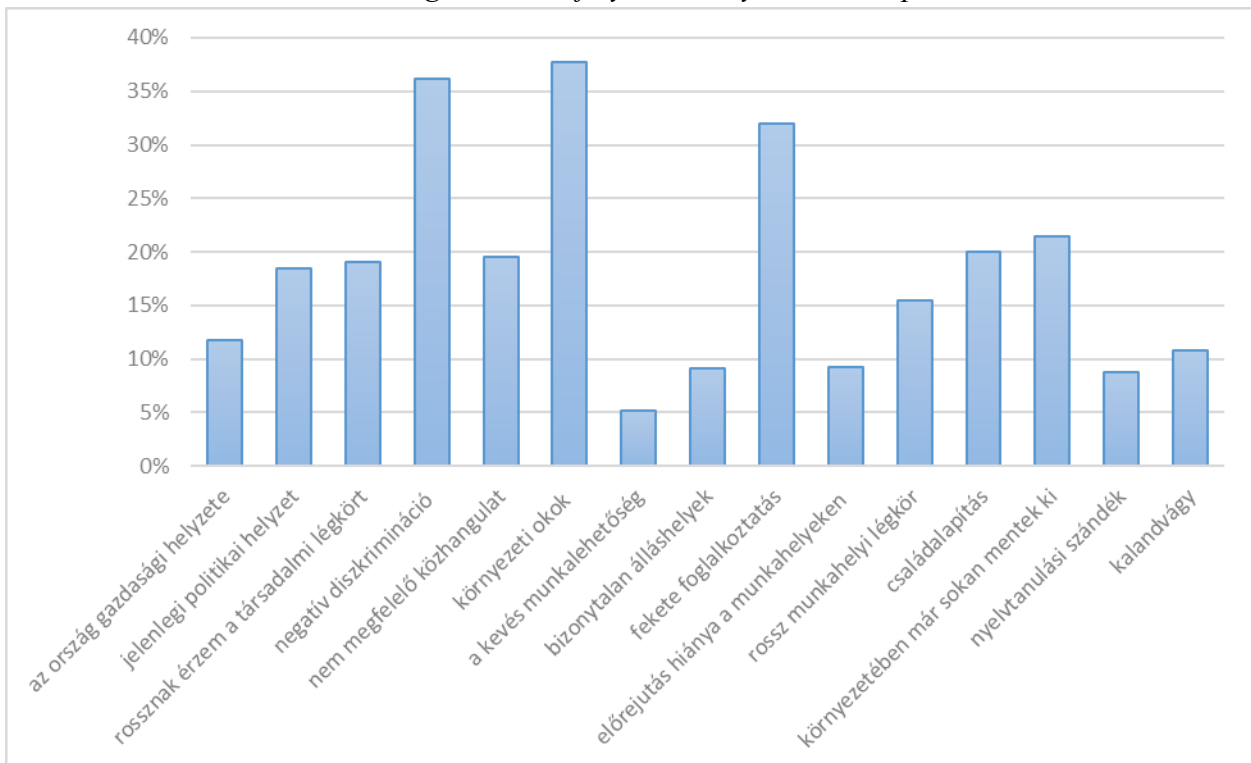
16. ábra: A középiskolások körében a kivándorlást befolyásoló tényezők, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A középiskolás válaszadók kivándorlási szándékát a legkevésbé a negatív diszkrimináció, a környezeti okok (pl.: árvíz, szennyezés) és a fekete foglalkoztatás befolyásolja (17. ábra).

17. ábra: A kivándorlást legkevésbé befolyásoló tényezők a középiskolások körében, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

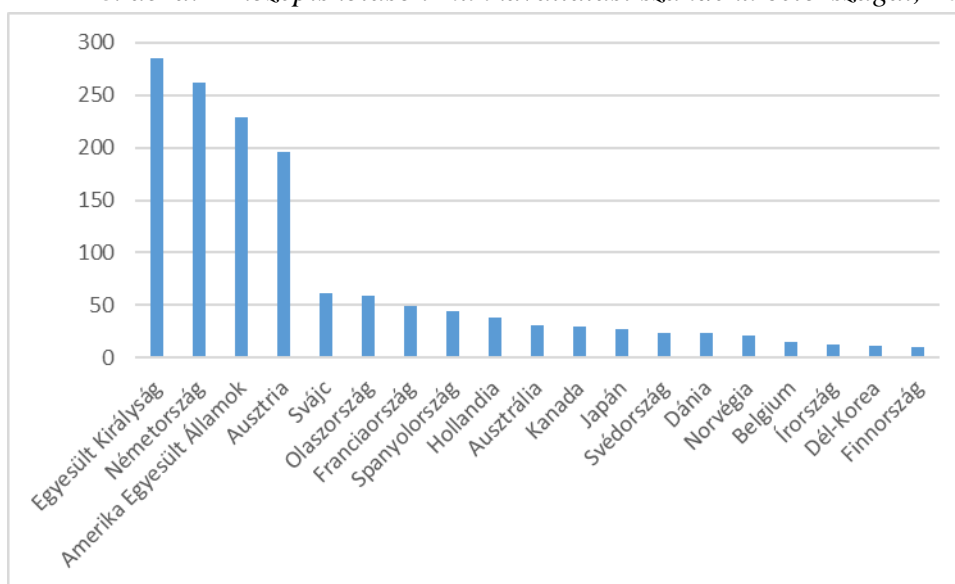
A jelenlegi politikai helyzet, a rossz társadalmi légkör, a nem megfelelő közhangulat, a családalapítási szándék, és az hogy a környezetében már sokan mentek ki külföldre csak közepes szinten befolyásolja a kivándorlási szándékot.

A válaszadók fele még nem tudja, hogy mennyi időre menne ki külföldre dolgozni. A megkérdezettek több, mint egynegyede csak meghatározott időre, ugyanakkor 16%-a végleg kint kíván maradni külföldön.

A válaszadók 33%-a barátokkal, míg 30%-a valamelyik családtagjával együtt menne ki külföldre. Egyedül a válaszadók 25%-a, míg ismerősökkel csupán a válaszadók 11%-a menne csak ki külföldre.

A munkavállalási szándékkal kivándorlók elsősorban az Egyesült Királyságba, Németországba, az Amerika Egyesült Államokba vagy Ausztriába mennének ki dolgozni (18. ábra).

18. ábra: A középiskolások munkavállalási szándékú célországai, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

Ez megegyezik a tanulási szándékkal történő kivándorlók célországaival, hiszen esetükben is ez a négy ország szerepelt a négy fő kivándorlási célország között, ugyanezzel a sorrenddel.

6.3. Felsőoktatásban tanulók körében végzett empirikus kutatás tapasztalatai

A kérdőívet kitöltők közül 123 férfi, és 224 nő volt, 10 fő nem válaszolt a kérdésre. A válaszadók átlag életkora 24 év. A legfiatalabb válaszadó 18, a legidősebb 55 éves volt. A válaszadók között nappali és levelezős hallgatók egyaránt szerepelnek. A válaszadók közül a legtöbben Pest megyében születtek (22. táblázat).

22. táblázat: A felsőfokú intézményben válaszadók születési hely szerint, 2016

Megye/Ország	Fő
Baranya	6
Bács-Kiskun	16
Békés	19
Borsod	8
Csongrád	15
Fejér	8
Győr-Moson-Sopron	37
Hajdu-Bihar	13
Heves	6
Jász-Nagykun-Szolnok	9
Komárom-Esztergom	18
Nógrád	6
Pest, Budapest	130
Somogy	3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9
Tolna	4
Vas	15
Veszprém	11
Zala	10
<i>Külföldi ebből:</i>	<i>14</i>
Románia	2
Szerbia/Jugoszlávia	7
Szlovákia	4
Ukrajna	1
Összesen	357

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók közül 202 fő Pest megyében, 98 fő Győr-Moson-Sopron megyében, 44 fő Csongrád megyében, 8 fő Heves megyében, 2 fő Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 1-1 fő Hajdu-Bihar, Tolna és Fejér megyében tanul.

A születési hely és a tanulmányok végzésének helye több esetben kapcsolatot mutatott, bár tény, hogy a minta alacsony száma miatt a teljes sokaságra nézve következtetéseket nem vonhatunk le. A Nyugat-Dunántúli régióban lakók közül a legtöbben Győr-Moson-Sopron megyében tanulnak, ezen településeket Pest megye követte. Ennek oka véleményem szerint az, hogy a térségben Győr-Moson-Sopron megyében található a két legnagyobb egyetem a Soproni Egyetem és a Széchenyi István Egyetem. Pest megye nem csak ezen megyékben, hanem az egész országban igen nagy népszerűségnek örvend, aminek oka, hogy Budapesten jelentős számú felsőoktatási intézmény található, továbbá sokan a jövőben is itt kívánnak elhelyezkedni, emiatt már itt is folytatják tanulmányaikat. Pest megye központi helyét mutatja, hogy a 9 fő Szabolcs-Szatmár megyei születésű válaszadó is Pesten tanul. A 13 fő Hajdu-Bihar megyei

születésű válaszadó közül 12 fő Pest megyében, 1 fő pedig Győr-Moson-Sopron megyében tanul.

Érdekes, hogy a Győr-Moson-Sopron megyei születésű 37 válaszadó közül 36 fő a megyében és csupán 1 fő tanul Pest megyében. Ennek oka lehet a már említett két kiváló egyetem. A 130 fő Pest megyei születésű válaszadók közül ugyanakkor csak 105 fő tanul a megyében, 12 fő Győr-Moson-Sopron megyében, 10 fő pedig Csongrád megyében, 2 fő Heves, 1 fő pedig Hajdu-Bihar megyében tanul.

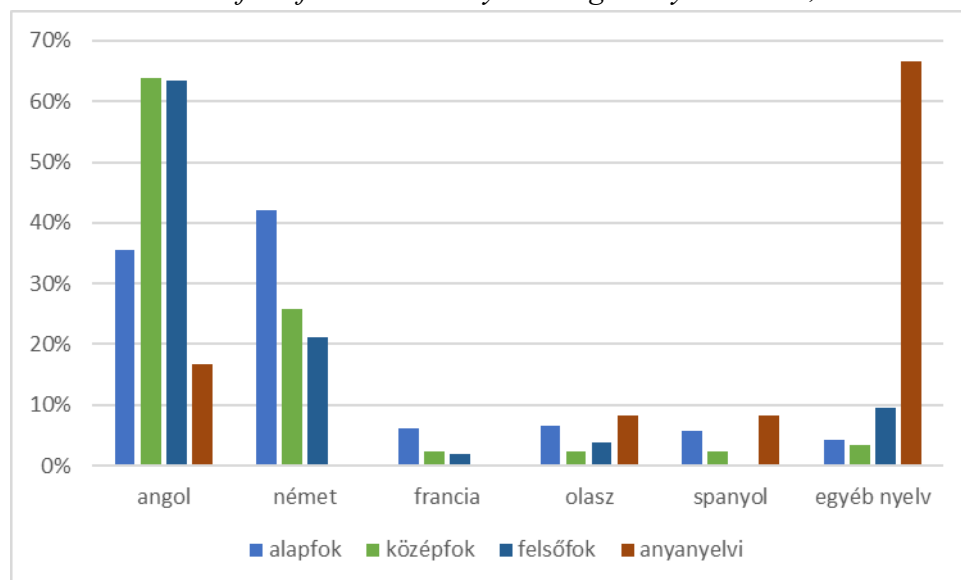
A megkérdezettek közül 192 fő főiskolai alapképzésen, 79 fő mesterképzésen, 75 fő egyetemi osztatlan képzésen, 2 fő doktori képzésen tanul.

A válaszadók közül 120 fő sporttudományi-testnevelő tanári képzésen, 115 fő közgazdaságtudományi karon, 36 fő pedagógiai képzésben, 22 fő természettudományi, 14 fő társadalomtudományi, 10 fő egészségtudományi, 9 fő bölcsész tudományi, 4 fő jogi, 2 fő mérnöki, 1-1 fő hittudományi, informatikai, műszaki, és művészeti képzésben vesz részt.

A két fő doktori tanulmányokat folytató személy mérnöki, illetve közgazdaságtudományi tanulmányokat folytat. Az egyetem osztatlan képzésen tanulók közül 57 fő sporttudományi-testnevelő tanári, 6-6 fő pedagógiai, illetve természettudományi, 2 fő közgazdaságtudományi, 1-1 fő pedig egészségtudományi, hittudományi és jogi képzésben tanul.

A felsőoktatásban tanulók között kiemelkedően magas az angol nyelvet beszélők aránya. Az angol nyelvet a német nyelv ismerete követi. A felsőoktatásban tanulók körében ugyanakkor alacsony a más nyelvet (francia, olasz, spanyol stb.) beszélők aránya. Angol nyelven a legtöbben közép-, illetve felsőfokon beszélnek, míg a német nyelven a nyelvet beszélők között a legtöbben csupán alapfokon beszélnek. Az egyéb nyelvet anyanyelvi szinten beszélők a külföldi születésű válaszadók voltak (19. ábra).

19. ábra: A felsőfokú tanulmányokat végzők nyelvtudása, 2016

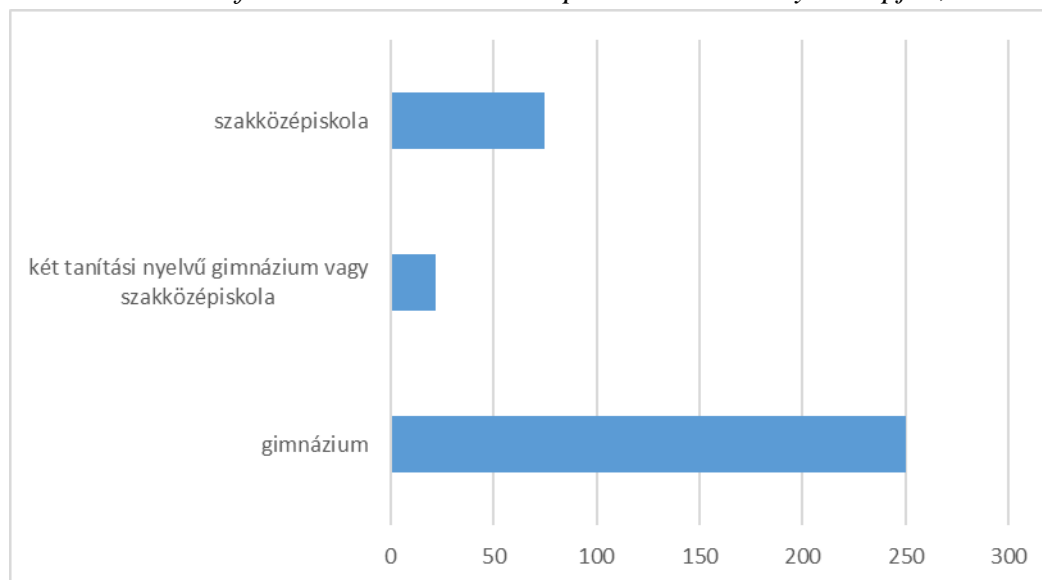

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók közül a legtöbben gimnáziumban tanultak középiskolai tanulmányaik során. A gimnáziumot a szakközépiskola, majd a két tanítási nyelvű iskola követi. Csupán 1 fő tanult technikus iskolában, 9 fő pedig nem válaszolt a kérdésre. A megkérdezettek korábbi középiskola típusa arra enged következtetni, hogy a legtöbben, akik felsőoktatási intézményben

tanulnak tovább gimnáziumban tanultak középiskola alatt. Jelentősen alacsonyabb a szakközépiskolákban tanulók aránya a gimnáziumban tanultakhoz képest. Véleményen szerint, szakiskolai, illetve szakmunkás iskola azért sem szerepel a válaszok között, hiszen ahhoz, hogy ezen diákok érettségi bizonyítványt szerezzenek nappalin vagy esti/levelező tagozaton egy szakközépiskolában vagy gimnáziumban kellett tanulniuk főiskolai tanulmányuk előtt (20. ábra).

20. ábra: A főiskolai válaszadók középiskolai tanulmányai alapján, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók közül 152 fő tervezi, hogy külföldön tanul, ez a válaszadók 42,6%-át jelenti. Ez jóval meghaladja a középiskolások 29%-át, akik kint szeretnének tanulni. Ennek egyik oka lehet, hogy a felsőoktatásban tanulónál sokkal több lehetőség van külföldi tanulmányútra a különböző ösztöndíj rendszereken (pl.: Erasmus) keresztül, továbbá esetükben a külföldi tanulmányokhoz – mivel már nagykorúak – nem kell külön szülői engedély. További indok lehet, hogy a felsőoktatásban tanulók kérhetnek egyéni tanrendet, a jelenlegi oktatási rendszerben pedig a passzíváltatási lehetőségnek és a kreditrendszernek köszönhetően nem jár szankciókkal, ha valaki megcsúszik esetleg egy félévet. Középiskola alatt, ha valaki nem tud félévi vagy év végi összevont vizsgát tenni, annak évet kell ismételnie. Egyéb ok lehet, hogy körükben jelentősen magas a diákmunkát vállalók aránya, akik emiatt nem szorulnak jelentős szülői anyagi támogatásra egy esetleges tanulmányút során. A felsőoktatásban tanulónál a magasabb diákmunka egyik oka a munkatörvénykönyve, mely szigorú szabályokhoz köti a 18 év alattiak foglalkoztatását, másik a szabadidő eltérő aránya.

A három megyében, ahol a legtöbb válaszadó tanul a külföldi tanulmányokat tervezők és nem tervezők aránya között jelentős eltérés tapasztalható. A Győr-Moson-Sopron megyében tanulók 52%-a, a Csongrád megyében tanulók 43%-a, míg a Pest megyében tanulók 39%-a tervezi, hogy külföldön tanulna. Ez jelentős eltérést mutat a középiskolások külföldi tanulmányokra vonatkozó adataitól, ott ugyanis pont a Pest megyében tanulók esetében haladta meg az 50%-ot azok aránya, akik külföldön kívánnak tanulni.

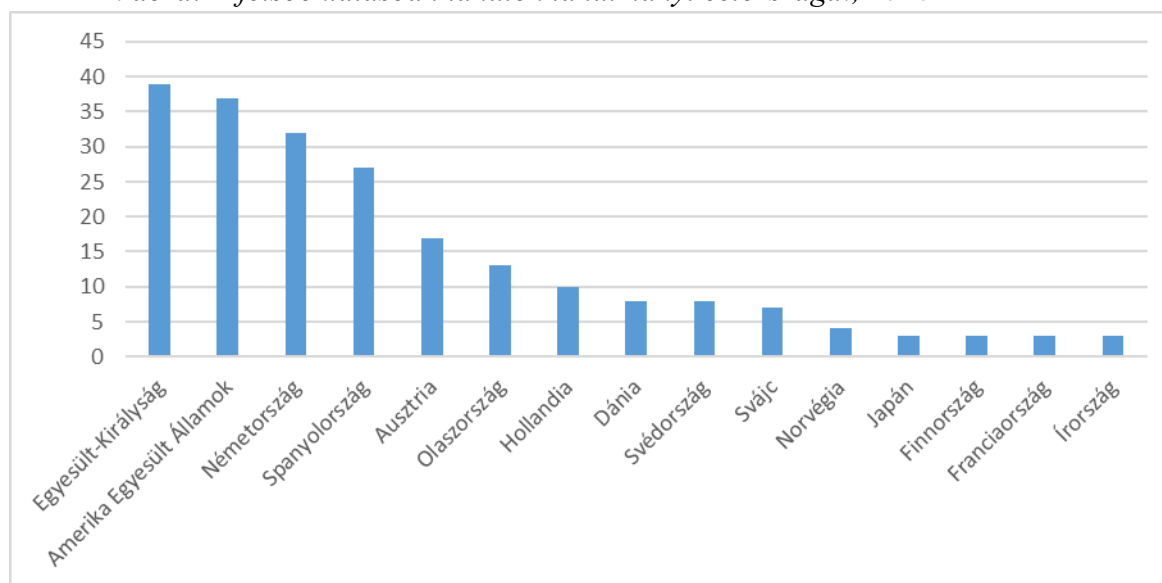
A külföldi tanulmány lehetősége a válaszadók 49%-ának még csak a gondolataiban merült fel, ugyanakkor 38% már utána érdeklődött a lehetőségeknek, 14% pedig már konkrét

lépéseket is tett a kiutazás érdekében. Ezen válaszadási arányokkal nem térnek el a középiskolában tanulóktól.

A tanulmányi kiutazási célországok megegyeznek a középiskolások válaszaival ugyanakkor a többi célország már nem. Míg a középiskolások körében az Egyesült Királyság kiemelkedően magasan vezetett a célországok között, addig a felsőoktatásban tanulóknál az első két helyezett között jelentős eltérés nem tapasztalható. A felsőoktatásban tanulóknál a második illetve a harmadik hely megcserélődött a középiskolásokhoz képest. Ugyanakkor, amíg a középiskolásoknál Spanyolország csupán a kilencedik volt a célországok között, addig a felsőoktatásban tanuló körében a harmadik helyen áll, megelőzve Ausztriát is. A többi célországból Olaszország, Dánia, és Svájc mind a két korosztálynál a középszintben végzett, addig Hollandia, ami a középiskolásoknál nem is szerepelt, a felsőoktatásban tanulóknál a hetedik helyen. További eltérés, hogy a felsőoktatásban tanulóknál sokkal kevesebben, összesen 7-en jelöltek meg ázsiai célországot, 3 fő Japánt, 2-2 fő Thaiföldet illetve Kínát jelöltek meg. A középiskolásokkal ellentétben arab országot senki sem jelölt meg. Ennek egyik oka lehet, hogy a felsőoktatásban tanulóknak számára az ösztöndíjprogramok segítségével az európai célországok könnyebben elérhetőek, illetve ők reálisabban látják a külföldi tanulmányok lehetőségét. További ok lehet, hogy a felsőoktatásban tanulóknak kevésbé beszélnek idegen nyelveket (21. ábra).

21. ábra: A felsőoktatásban tanulóknak tanulmányi célországai, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A válaszadók zöme neves, jó hírű egyetemet jelölt meg, míg egyesek kevésbé híres, de általában valamilyen speciális képzési területre (például: művészeti egyetem) specializálódott egyetemet jelöltek meg.

Arra a kérdésre, hogy miért kívánnak külföldön tanulni a válaszok öt fő csoportba oszthatók. A legtöbben nyelvtanulási szándék miatt, a már meglévő nyelvtudásuk fejlesztése, esetleg pont az adott nyelv ismerete miatt kívánnak külföldön tanulni. A másik fő ok volt, hogy sok válaszadó úgy látja, hogy külföldön magasabb az oktatás színvonala, illetve a hazaitól eltérő oktatási módszereket, technikákat használnak, ami számára jobban megfelel vagy hasznosabbnak találja. A harmadik fő csoport az a későbbi munkavállalásra, illetve külföldi életre vonatkozott.

Ezen válaszadók azért szeretnének kint tanulni, mert később kint szeretnének élni és dolgozni. Úgy látják, kint magasabbak a bérek, biztosabbak a munkahelyek, illetve nagyobb esélyük van karrier építésére. A negyedik csoportba azok tartoznak, akik a kultúra megismerése, illetve a másik ország kultúrája miatt kívánnak kimenni tanulni. Ők úgy látják, kint boldogabb élet vár rájuk, kint nyugodtabb a környezet. Az ötödik csoportba azon válaszadók tartoznak, akik fejlődési céllal, vagy tapasztalat szerzés miatt kívánnak kimenni tanulni.

A terrorveszély a válaszadók csupán 1/4-re volt hatással, amikor külföldi tanulmányokat, illetve külföldi munkavállalást terveznek. Ugyanakkor a válaszadók fele nem válaszolt a kérdésre. Ha a válaszadókon belül nézzük az arányt, mint azt a középiskolásoknál is tettük, akkor azt vehetjük észre, hogy a felsőoktatásban tanulóakra, akik erre a kérdésre válaszoltak, sokkal nagyobb hatással van a terrorveszély.

A külföldi tanulmányutat tervezők közül a legtöbben fél-egy évet kívánnak külföldön tölteni. Ennek oka lehet, hogy általában ilyen időszakra vonatkozóan lehet megpályázni az egyetemekenél a külföldi ösztöndíjprogramokat is. Ezt támasztja alá, hogy a második helyen azok állnak, akik fél évre tervezik a külföldi tanulmányútjukat. Érdekes ugyanakkor, hogy több válaszadó is 2-3 évre vagy akár több, mint 3 évre tervezi, hogy kimegy külföldre tanulni. Meglátásom szerint, ők vagy kint kívánják befejezni a tanulmányukat, vagy kint újabb tanulmányok megkezdését tervezik, esetleg kint kívánnak maradni dolgozni.

Azok, akik külföldön kívánnak tanulni 62%-uk a későbbiekben haza kíván térni, 26%-uk bár tervi, hogy hazatér, hogy befejezze az iskolát, de később mindenképpen ki kíván menni külföldre dolgozni. A kérdésre válaszadók 13%-a ugyanakkor nem akar a külföldi tanulmányok befejezése után hazatérni. Vélhetően ők azok, akik az előző kérdésre úgy válaszoltak, hogy 2-3 évet vagy 3 évnél többet kívánnak külföldön tanulni.

Azok, akik itthon szeretnének dolgozni elsősorban Budapesten, illetve Pest megyében kívánnak munkát vállalni. A válaszadók közül 97 fő jelölte meg a fővárost és 12 fő Pest megyét, mint ahol a jövőben dolgozni akar. A válaszadók jelentős része emellett a Nyugat-Dunántúlon szeretne dolgozni. Győr városát 26 válaszadó, Sopront 6 fő, továbbá valamelyik Nyugat-Dunántúli megyét további 17 fő jelölte meg. 15 fő válaszolta, hogy a jövőben Szegeden, 8 fő pedig, hogy a Balatonnál szeretne dolgozni. Baranya megyében 5 fő, míg Hajdú-Bihar megyében 6 fő szeretne dolgozni. A többi megyét, illetve megyeszékhelyeket csupán egy-két fő jelölte meg válaszában.

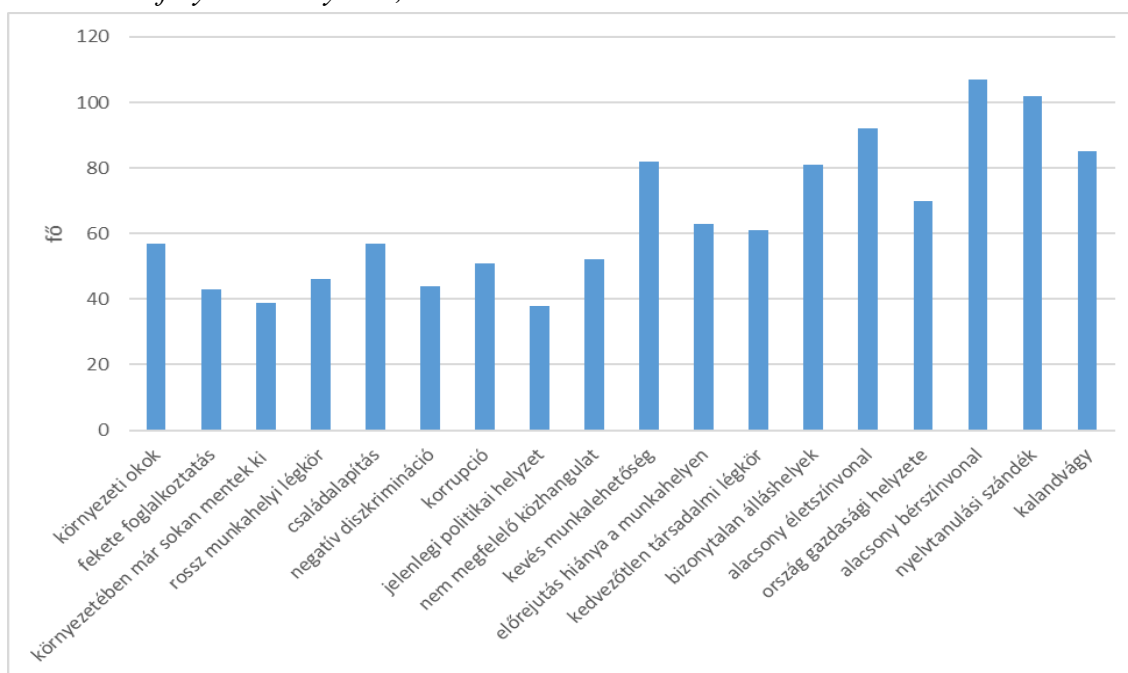
A válaszadók közül a jövőben 175 fő szeretne külföldön dolgozni és 126 fő nem kíván külföldön munkát vállalni.

A felsőoktatásban tanulók 58%-a kíván a későbbiekben külföldön dolgozni. Ez bár nem jelentősen, de alacsonyabb, mint a középiskolásoknál mért 64%-os külföldi munkavállalási szándék.

A felsőoktatásban tanulóknál a Cramer asszociációs vizsgálat és a szignifikancia szint alapján nem áll fenn kapcsolat a kivándorlási szándék és a nyelvtudás között, tehát a válaszadók a nyelvtudás szintjétől függetlenül kívánnak külföldön dolgozni majd a jövőben (5. melléklet).

A felsőoktatásban tanulóknál a külföldi munkavállalást leginkább a hazai alacsony bérszínvonal, a nyelvtanulási szándék és az alacsony életszínvonal befolyásolja. Az alacsony bér és életszínvonalat ők már saját maguk tapasztalatain, illetve családjuk tapasztalatain keresztül is megismerhették (22. ábra).

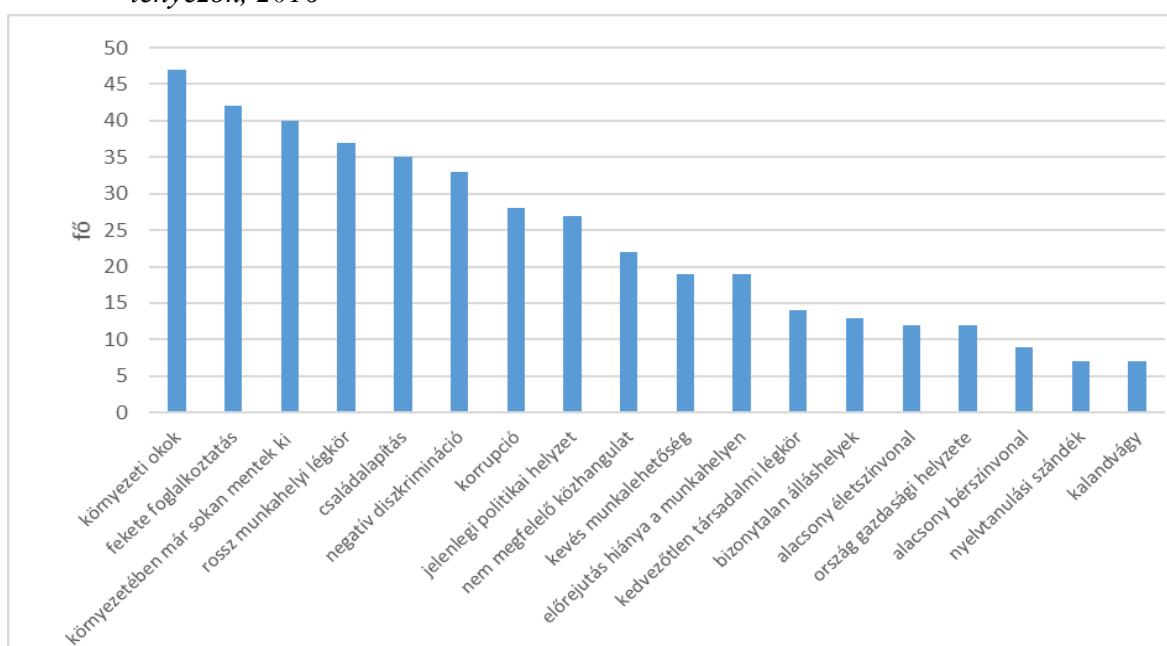
22. ábra: A felsőoktatásban tanulóknál a külföldi munkavállalást teljes mértékben befolyásoló tényezők, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A következő kérdésre, hogy mely tényezők azok, amik egyáltalán nem befolyásolják a kivándorlásukat első helyen a válaszadók a környezeti okokat, majd a fekete foglalkoztatást, harmadik helyen pedig azt jelölték meg, hogy környezetükben már sokan mentek ki külföldre. Ez alapján a külföldről jövő információk nincsenek hatással a fiatalokra, azok nem befolyásolják döntéseiket (23. ábra).

23. ábra: A felsőfokú hallgatók külföldi munkavállalási szándékát legkevésbé befolyásoló tényezők, 2016

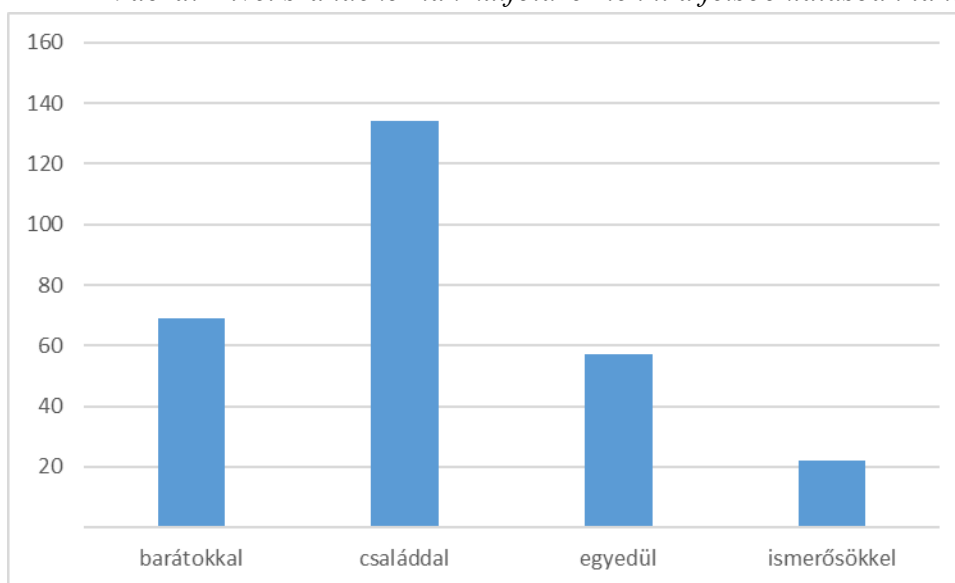

Forrás: 2016 évi felmérés

A felsőoktatásban tanuló válaszadók 42%-a csupán meghatározott időre menne ki külföldre dolgozni, míg 44%-a nem tudja még, hogy mennyi időre szándékozik kimenni. A válaszadók 14%-a ugyanakkor már most úgy nyilatkozott, hogy végleg ki kíván menni külföldre.

A válaszadók körében kimagasló azok aránya, akik családdal tehát a párjukkal, házastársukkal vagy már gyerekeikkel együtt mennének ki külföldre dolgozni. Őket a barátokkal külföldre menni szándékozók, akiket érdekes módon nem az ismerősökkel, hanem az egyedül külföldre távozni szándékozók követnek. Ez azt mutatja, hogy külföldre inkább azon személyekkel kívánnak kimenni az emberek, akikkel szorosabb ismeretségi viszonyba vannak. A lazább viszonyt feltételező ismerősök helyett akkor már inkább egyedül vág neki a külföldi munkának az egyén (24. ábra).

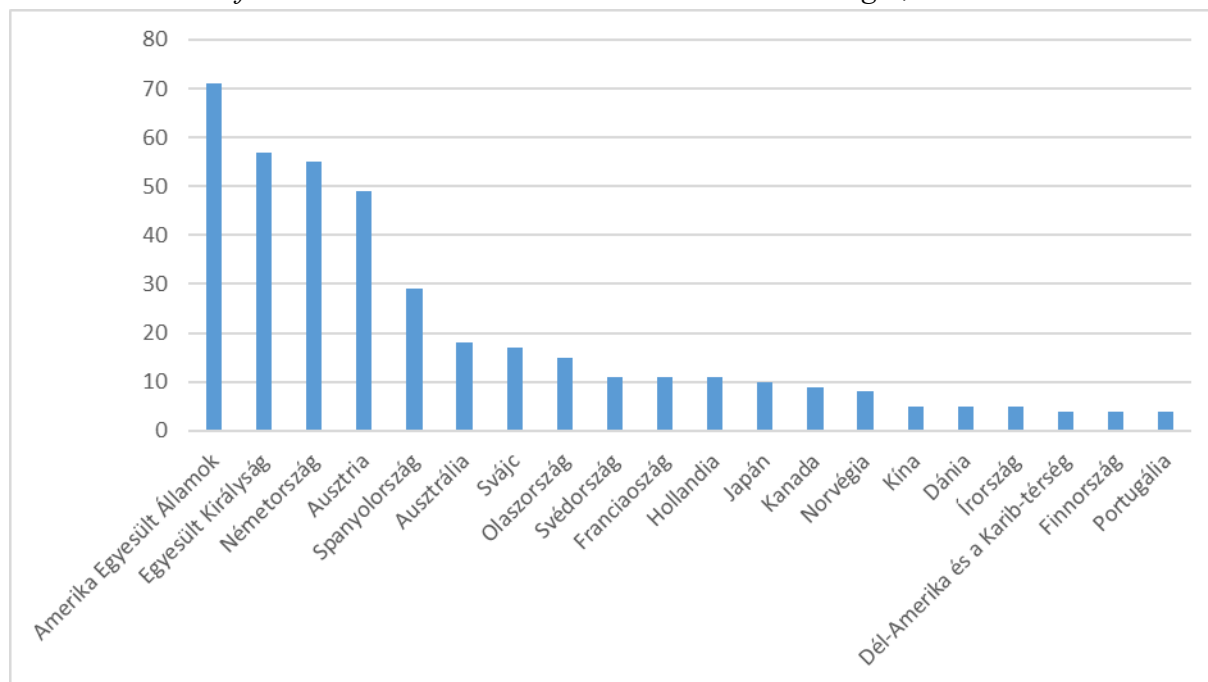
24. ábra: Kivel szándékoznak külföldre menni a felsőoktatásban tanulók, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A felsőoktatásban tanulók munkavállalási célországainak sorrendjében eltérés tapasztalható a középiskolások célországaival szemben. Eddig a válaszoknál az első célország az Egyesült Királyság volt, míg most az Amerika Egyesült Államok áll az első helyen, és ezt követi csupán az Egyesült Királyság. A harmadik helyen ugyanakkor Németország, a negyedik helyen pedig Ausztria áll továbbra is. A felsőoktatásban tanulók munkavállalási célországai között épp úgy, mint a tanulási célországok között Japánt és Kínát leszámítva távol-keleti célország csupán 3 esetben került megjelölésre (25. ábra).

25. ábra: A felsőoktatásban tanulók munkavállalási célországai, 2016

Forrás: 2016 évi felmérés

A következő kérdésre, hogy ki miért éppen az adott országot választaná a válaszok öt fő csoportba voltak sorolhatók. A válaszadók közül kiemelkedően sokan 61 fő válaszolt úgy, hogy a jobb életszínvonal és a magasabb bérezés miatt választaná az adott országot. Második helyen, 53 fő válaszadóval az adott ország kultúrája az ottani életmód, gasztronómia, társadalmi felfogás, az ország szépsége, és az infrastruktúra az oka, hogy az adott országba mennének ki dolgozni. Harmadik helyen 33 fő válaszadóval a nyelvtanulás és a nyelvismeret áll. Azért abba az országba mennének ki dolgozni, mert azt a nyelvet ismerik vagy azt a nyelvtudásukat szeretnék fejleszteni. Negyedik helyen 17-17 fő válaszával a több munkalehetőség állt a választás mögött, illetve, hogy az adott országban már él kint családtag, rokon vagy ismerős így könnyebb lenne az ottani életet elkezdni, illetve a családjához költözne már ki a válaszadó. Ötödik helyen 13 fő válaszadó megjelölésével az adott ország hozzánk való közelsége áll a választás indoka között. Ezen személyek valószínűleg azon válaszadók lehettek, akik Ausztriát jelölték meg, mint célországot, hiszen az az ország van hozzánk közel a megjelölt célországok közül. 7 fő kalandvágyból menne ki az adott országba. Az ország választásának megindokolásában egy-egy fő válaszában szerepelt még, hogy adott országban jobb az adózási morál, szakmai fejlődésre több lehetőség van, illetve stabilabbnak érzik azt az országot, és úgy vélik ott kisebb a korrupció.

6.4. A már dolgozó körében végzett empirikus kutatás tapasztalatai

A dolgozók körében 180 fő töltötte ki a kérdőívet melyből 175 volt a kutatáshoz feldolgozható. Mivel a kérdéskörök egyik csoportja jövedelem és költségadatokat is tartalmazott emiatt a már dolgozók körében igen alacsony volt a válaszadási hajlandóság.

A dolgozók átlagos életkora 36 év. A válaszadók közül 56 fő férfi és 119 fő nő válaszolt a kérdésekre. Lakó- és tanulmányi hely alapján a válaszadók az ország különböző területeiről származnak (23. táblázat).

23. táblázat: A már dolgozó válaszadók lakóhely szerint, 2015

Lakóhely	fő
Baranya	5
Bács-Kiskun	4
Borsod-Abaúj-Zemplén	2
Csongrád	0
Fejér	25
Győr-Moson-Sopron	22
Hajdu-Bihar	2
Heves	1
Jász-Nagykun-Szolnok	2
Komárom-Esztergom	9
Nógrád	4
Pest, Budapest	81
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1
Tolna	3
Vas	2
Veszprém	10
Zala	2
Összesen	175

Forrás: 2015 évi felmérés

A válaszadók közül a legtöbben egyetemi, illetve főiskolai végzettséggel rendelkeznek. A harmadik helyen az OKJ-s, azaz az Országos Képzési Jegyzékben szereplő alap, közép vagy felsőfokú végzettségek állnak. A válaszokból ugyanakkor nem derül ki, hogy a válaszadók OKJ képesítése közép- vagy felsőfokú képesítést jelent (24. táblázat).

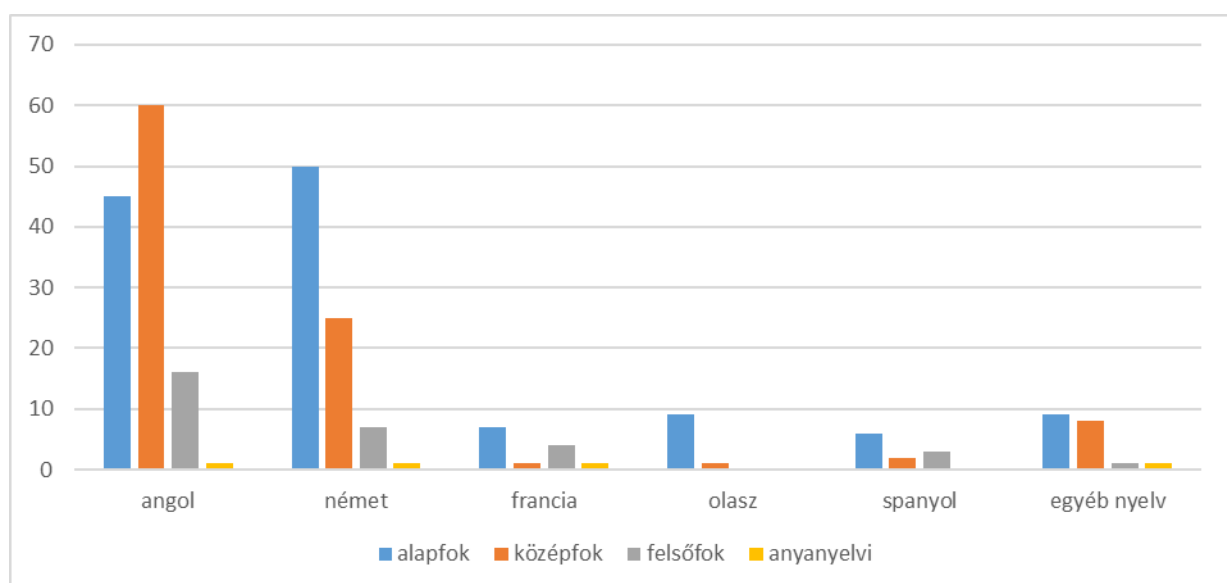
24. táblázat: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége, 2015

Legmagasabb iskolai végzettség	fő
doktori	4
egyetem	51
főiskola	47
gimnázium	17
Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképesítések (OKJ)	33
szakközépiskola	11
szakmunkásképző	8
technikus	4
Összesen	175

Forrás: 2015 évi felmérés

A felmérésben résztvevők elsősorban az angol nyelvet beszélik, nyelvtudásukat középszintűnek ítélik meg. A második helyen a német nyelv ismerete áll, amit alacsonyabb szinten beszélnek, mint az angol nyelvet. A felsőfokú nyelvtudás aránya igen alacsony, a legtöbb pedig angol nyelven beszélnek felsőfokon. A dolgozók körében a harmadik helyen az egyéb nyelv használata áll közép- és alapszinten is. Ez az egyéb nyelv az orosz, melynek oka meglátásom szerint, hogy a rendszerváltásig az angol helyett ez volt a kötelezően oktatandó nyelv. 57 fő idősebb 40 évnél, ők középiskolába még a szocialista időszakban jártak, amikor az orosz volt a kötelező nyelv. Mint a későbbiekben látni fogjuk a válaszadók körében igen magas a külföldi munkavállalási szándék. Ugyanakkor igen alacsony azok aránya, akik felsőfokon vagy anyanyelvi szinten beszélik bármelyik idegen nyelvet (26. ábra).

26. ábra: A dolgozók idegen nyelv és nyelvtudás mértéke szerint, 2015

Forrás: 2015 évi felmérés

A válaszadók közül 24 fő dolgozott már külföldön, közülük 4 fő ingázóként járt ki külföldre dolgozni. Közülük 5 fő 1-3 év között, 2 fő 4-6 év között, 17 fő pedig kevesebb, mint 1 évig dolgozott kint külföldön. Azok közül, akik ingázóként dolgoztak külföldön 2 fő Budapesten, míg 1-1 fő Fejér és Győr-Moson-Sopron megyében lakott.

Azok közül, akik kint vállaltak munkát 10 fő Budapesten lakik, míg további 2 fő Pest megyében. 1-1 fő lakik Bács-Kiskun, Baranya, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Vas megyében. 4 fő pedig Fejér megyében lakik. Ezen adatokból az látszik, hogy akik külföldön vállaltak munkát vagy ingázóként dolgoztak kint Budapesten, vagy az ország valamelyik nyugati megyéjében laknak, 1 fő kivételével.

Az ingázók közül 1 fő egyetemi, 1 fő gimnáziumi végzettséggel rendelkezik, míg 2 főnek okj-s képesítése van. Azok, akik már dolgoztak külföldön 16 fő egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik, míg 1 főnek doktori fokozata van. 1 fő gimnáziumi, 1 fő szakközépiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik, és 2 főnek van okj-s bizonyítványa. A válaszadók közül külföldi munkát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők vállaltak.

Jelenleg a válaszadók 73%-a tervez külföldi munkavállalást a jövőben. Az iskolai végzettség és a külföldi munkavállaláson gondolkodók keresztábrája azt mutatja, hogy jelentős azon főiskolai, egyetemi végzettségűek aránya, akik külföldi munkavállaláson gondolkodnak, ugyanakkor az okj-s végzettséggel rendelkezők és a szakközépiskolát végzetek körében is igen magas ez az arány. Azok közül, akik külföldre kívánnak menni 3 fő doktori, 16 fő egyetemi, 14 fő főiskolai, 8 fő gimnáziumi, 10 fő okj-s végzettséggel rendelkezik, 5 fő szakközépiskolát végzett és 3 fő szakmunkás vagy technikus bizonyítvánnyal rendelkezik.

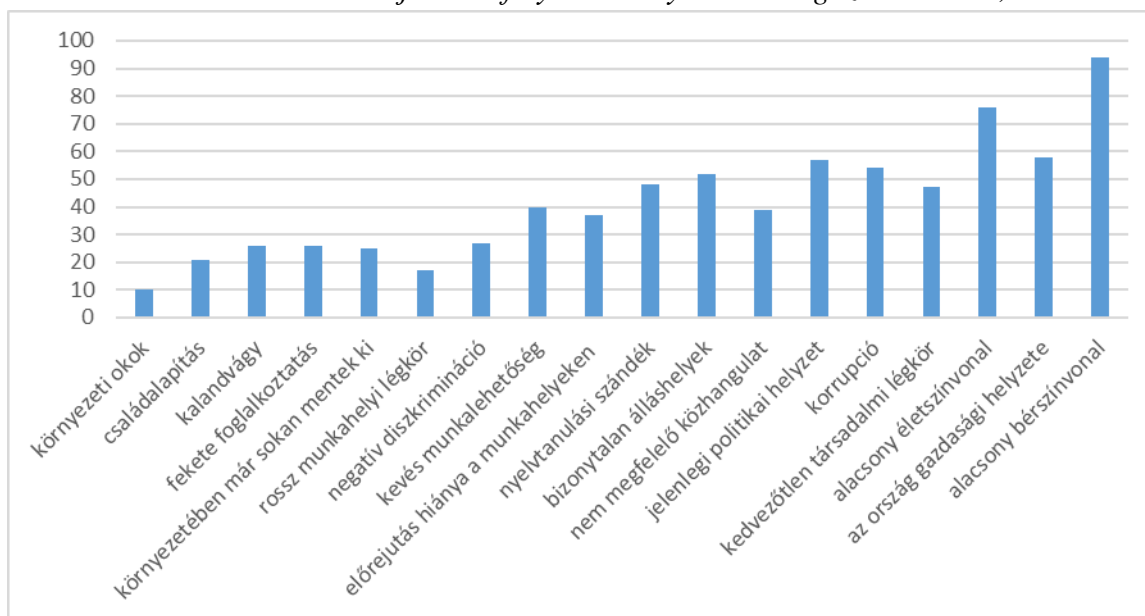
A dolgozók esetében a Cramer asszociációs vizsgálat és a szignifikancia szint alapján nem áll fenn kapcsolat a kivándorlási szándék és a nyelvtudás között, tehát a válaszadók a nyelvtudás szintjétől függetlenül kívánnak külföldön dolgozni (6. melléklet).

A már dolgozók körében 18 fő már konkrét lépéseket tett meg a kiutazásért, tehát ők már szinte biztos, hogy elhagyják hazánkat. További 42 fő már utána érdeklődött a külföldi munkavállalás lehetőségeinek, 70 főnek viszont még csak a gondolataiban merült fel a külföldi munkavállalás. Náluk, egyelőre csak gyenge migrációs szándékról beszélhetünk.

A már dolgozók körében a kivándorlásra a gazdasági-társadalmi alapú motiváció jellemző. A kiutazás oka a magasabb bérszínvonal és magasabb életszínvonal elérése. Ugyanakkor a kivándorlást befolyásoló tényezőként sokan jelölték még meg az ország gazdasági helyzetét, a jelenlegi politikai helyzetet, a korrupciót és a bizonytalan álláshelyeket (27. ábra).

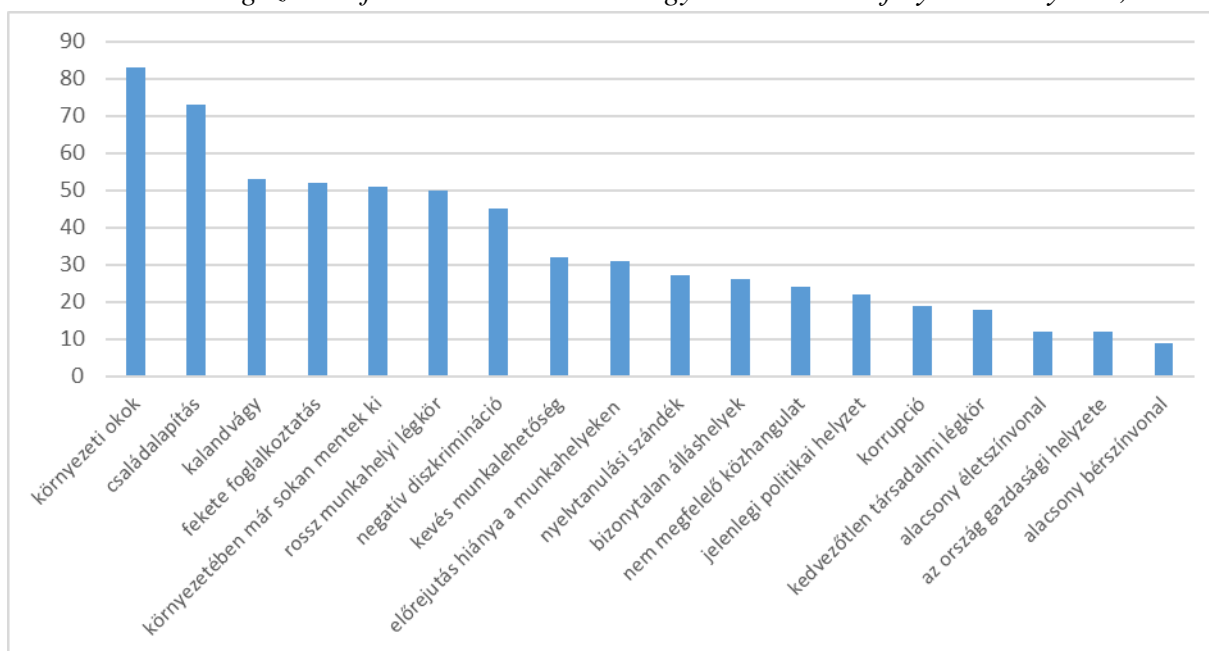
27. ábra: A kivándorlást teljesen befolyásoló tényezők a dolgozók körében, 2015

Forrás: 2015 évi felmérés

A már dolgozók külföldre távozási szándékát egyáltalán nem befolyásolja a környezeti okok vagy a családalapítási szándék. A kalandvágy, a fekete foglalkoztatás, az hogy a környezetükben már sokan mentek ki külföldre, vagy a munkahelyi légkör szintén egyáltalán nem befolyásolja sok válaszadó emigrációs szándékát (28. ábra)

28. ábra: A dolgozók külföldi munkavállalását egyáltalán nem befolyásoló tényezők, 2015

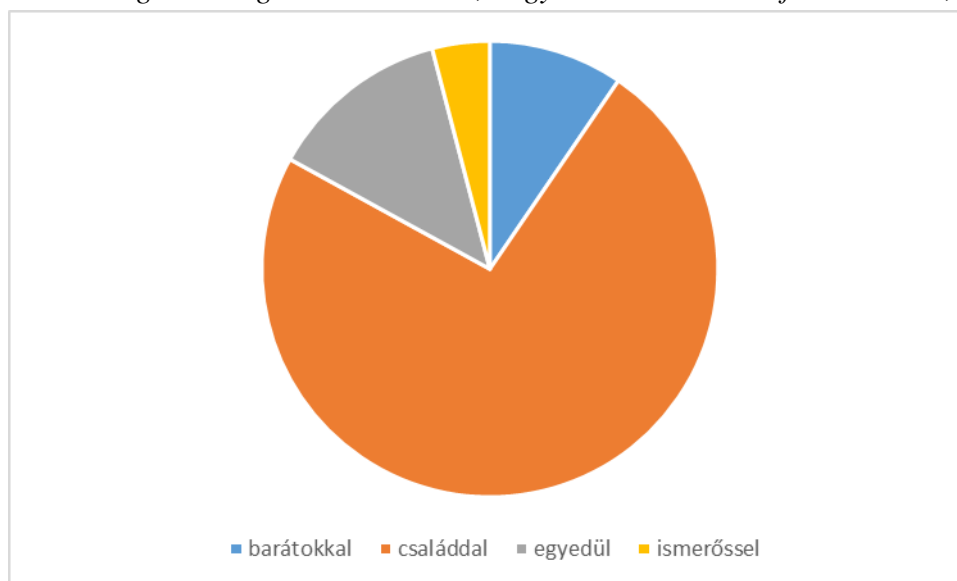
Forrás: 2015 évi felmérés

Ezen válaszok alapján a dolgozók körében – ellentétben a másik két korosztállyal – a külföldre irányuló migrációt csak is gazdasági tényezők motiválják. A kalandvágy vagy a nyelvtanulás egyáltalán nincs jelentős hatással az emigráció szándékukra.

A válaszadók 43%-a még nem tudja pontosan, hogy mennyi időre menne ki külföldre, míg 41%-uk csak meghatározott időre menne ki, addig 17%-a a válaszadóknak végleg ki kíván menni külföldre dolgozni.

A már dolgozó válaszadók körében kiemelkedően magas azoknak az aránya, akik családdal együtt kívánnak külföldre menni. Ez jelentősen eltér a másik két korosztály választási arányától. Ennek oka lehet, hogy a már dolgozó válaszadók ténylegesen saját családdal rendelkeznek, házastársuk, gyermekük/gyermekük vannak, akiktől nem kívánnak elszakadni (29. ábra).

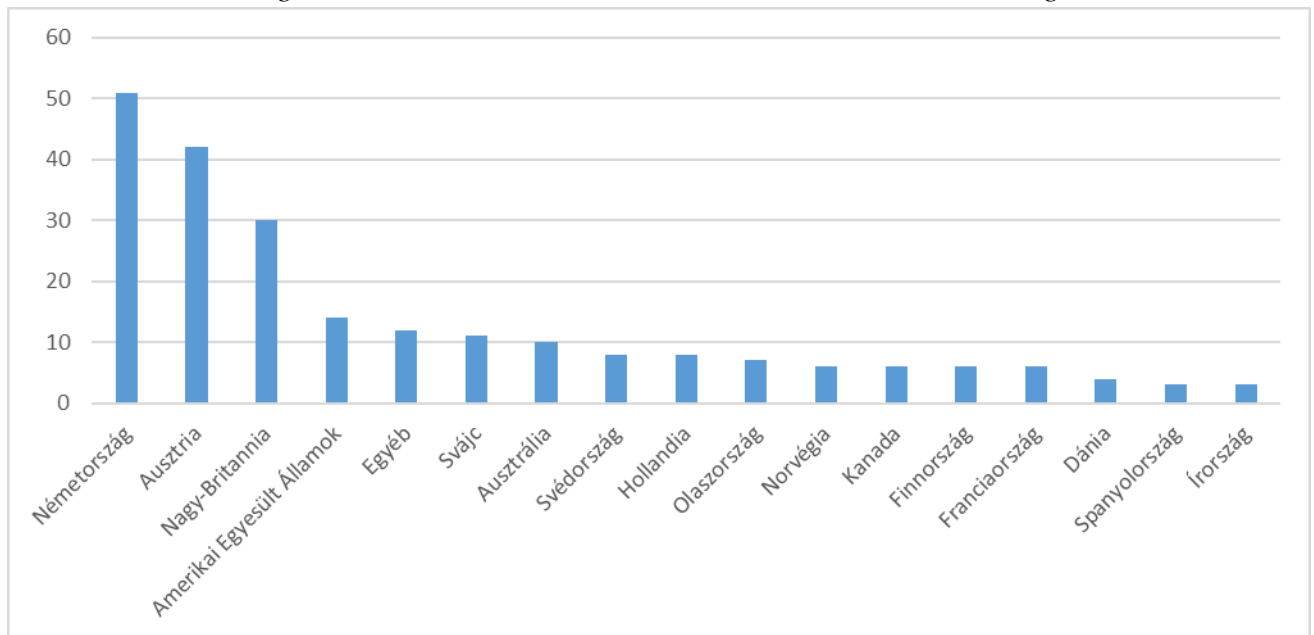
29. ábra: A dolgozók megoszlása aszerint, hogy kivel akarnak külföldre menni, 2015

Forrás: 2015 évi felmérés

A már dolgozóknál a kiutazási célországok között jelentős eltérés tapasztalható a másik két korosztályhoz képest. Az első helyen 51 fővel Németország áll, míg második helyen Ausztria következik. Nagy-Britannia a dolgozóknál csak a harmadik helyen található. Ennek oka lehet, hogy Németország és főleg Ausztria közelebb van Magyarországhoz, továbbá, hogy német nyelvtudással alap és a középszinten a dolgozók körében többen rendelkeznek, mint angol nyelvtudással. A már dolgozók esetében az Amerikai Egyesült Államokat leszámítva Európán kívüli célország nem igazán található a válaszok között (30. ábra).

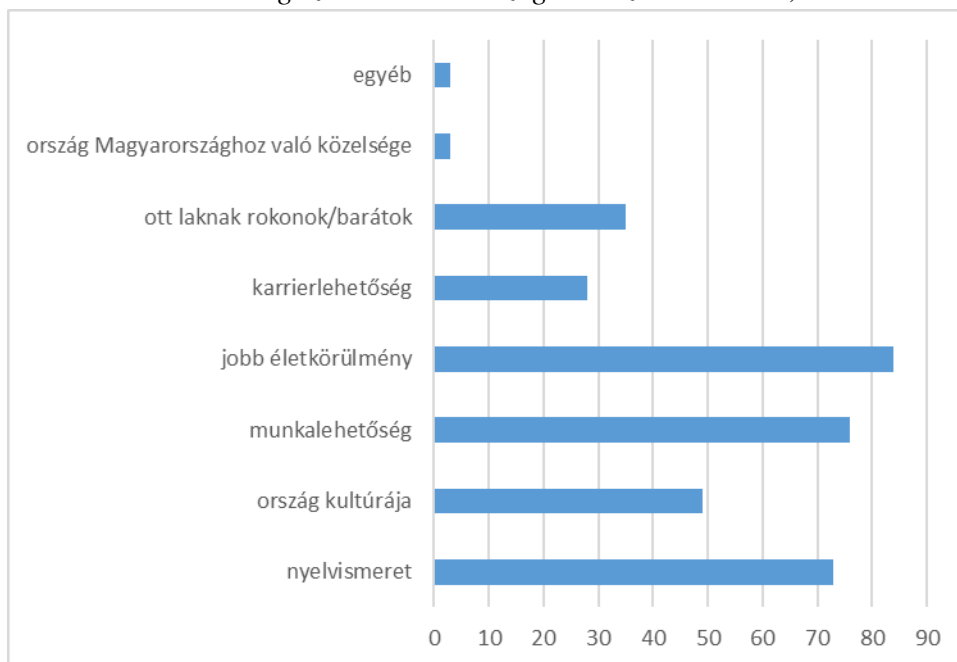
30. ábra: A dolgozók körében a munkavállalási szándékú kiutazás célországai, 2015

Forrás: 2015 évi felmérés

Az utolsó kérdésre, hogy miért pont az előbb felsorolt célországokba mennének ki a válaszadók szintén több választ is bejelölhettek. A megkérdezettek többsége a jobb életkörülmények miatt választaná az adott célországot. A választás okaként második helyen a munkalehetőség, harmadik helyen a nyelvismeret áll (31. ábra).

31. ábra: A dolgozóknál a célország választásának oka, 2015

Forrás: 2015 évi felmérés

6.5. A kivándorláshoz kapcsolódó oktatási költség meghatározása, a kivándorlás humán erőforrásra gyakorolt hatása

Egy gyermek felnevelése mind a társadalom, mind pedig a család számára többletkiadásokkal jár. A gyermek ezen kiadásokat munkavállalása során fizeti vissza a család és a társadalom számára a befizetett adók és járulékok képében, a család számára pedig támogatás formájában. A jövedelmek újraelosztásával a társadalom a korábban a gyermek nevelésébe, oktatásába, egészségügyi ellátásába fektetett jövedelmét visszakapja, amikor a gyermek munkavállalóvá válik, jövedelme után adót fizet, amiből a korábbi nemzedék nyugdíját fizetik, illetve a teljes társadalom egészségügyi, szociális és egyéb kiadásait finanszírozza az állam. A gyermek felnevelésének és oktatásának természetesen a társadalom irányába egyéb externális hozadéka is vannak. Amennyiben egy gyermek középiskolai vagy felsőfokú tanulmányai után külföldre megy és nem tér haza akkor a társadalom számára nem fizeti vissza a befektetett tőkét. Ugyanakkor, ha hazatér a társadalom számára hasznos többlettudással is visszatérhet, ezzel növelve a társadalom számára hasznos externáliákat.

Vizsgálatom során az állam oktatásba befektetett tőkéjét vizsgálom, amikor az oktatási költséget kívánom meghatározni. Kutatásom során nem vizsgálom az államnak az egyénre fordított egyéb kiadásait, és a családnak nyújtott, a gyermek után járó támogatásait sem. A számítások során a családnak az egyénre fordított kiadásai tisztán az iskolával kapcsolatos kiadásokat tartalmazzák, mint az utazási költségek, kollégiumi és egyéb lakhatási költségek, különfoglalkozások árai. Kutatásom nem vizsgálja a felneveléshez kapcsolódó fogyasztási kiadásokat, a szülők gyermeknevelés miatti humán tőke – jövedelem veszteségét, és az egyén gyermekneveléshez kapcsolódó kiadásokat. Bár ezen költségek és használdozati árak sem kerülnek megtérülésre amennyiben a gyermek külföldre megy és nem tér haza, nehéz mérhetősége miatt nem tartalmazza a kutatás részét. Ezen adatokra vonatkozóan ugyanakkor a TÁRKI 2007-ben készített egy vizsgálatot, mely 2003-ban egy gyermek nevelésére fordított fogyasztási és háztartási munkából származó éves költségeket tartalmazta családtípusonként (25. táblázat). Ezen kutatás a jövőre nézve alapul szolgálhat egy sokkal részletesebb költségvizsgálathoz is. Ezen táblázat adatai bár 13 év elteltével elévültek, de a költségek magas arányát igen jól mutatják.

25. táblázat: Háztartási munka költsége családtípusonként, 2003

Megnevezés	Fogyasztási költség gyermekenként (éves, eFt)	Háztartási munkaköltség gyermekenként (éves nettó, eFt)	A két költségtípus együtt	Az adott családtípus gyermeknevelésre fordított teljes költségének aránya az átlag %-ban
Pár 1 gyermekkel	377	1 663	2 040	162
Pár 2 gyermekkel	363	822	1 185	94
Pár 3+gyermekkel	282	835	1 117	89
Egy szülő 1 gyermekkel	417	960	1 377	109
Egy szülő 2 gyermekkel	337	504	842	67
Más család 1 gyermekkel	288	1 180	1 469	117
Más család 2+ gyermekkel	259	680	939	75
Összesen	327	931	1 258	100

Forrás: Gabos-Gál-Keller, 2007

Fontos hangsúlyozni, hogy a jövedelmek hazautalása miatt, továbbá a kivándorlás okozta vélhető munkanélküliség csökkenése miatt a külföldre irányuló migráció okozta társadalmi hatások nem tekinthetők önmagukban feketének vagy fehérnek. A migrációnak pozitív és negatív hatásai egyaránt vannak.

A nem végleges emigráció akár növelheti is az emberi tőke értékét ezáltal a kivándorlás pozitív haszonnal is járhat a társadalom számára. Ugyanakkor ezen tényezők mérése igen bonyolult és összetett hosszú távú vizsgálatot igényelne, melyre a mostani kutatás nem ad lehetőséget.

6.5.1. A kivándorlás várható állami-társadalmi költségei:

Mint láttuk a válaszadók között jelentős azok aránya, akik a jövőben külföldön kívánnak munkát vállalni. Alacsony viszont azok aránya mind a három korosztályban, akik már most úgy tervezik, hogy végleg külföldön kívánnak letelepedni, ugyanakkor magas azon válaszadók aránya, akik még nem döntöttek el, hogy a jövőben haza kívánnak e térni.

Ahhoz, hogy megértsük, hogy ez miért jelenthet gondot ma Magyarország számára egy előregedő társadalomban, ahol alacsony az aktív és azon belül is a dolgozó lakosság aránya, fontos, hogy lássuk Magyarország számára mit jelent egy fiatal oktatása általános iskolai,

középiskolai és felsőoktatási szinten. Hogy ezen képzések mennyi idő alatt térülnek meg a társadalom számára abban az esetben, ha valaki itthon dolgozik.

A családok oktatáshoz kapcsolódó kiadásai is bemutatásra kerülnek, de ezen költségek az egyéni hazautalások és a külföldi jövedelmek révén meglátásom szerint megtérülnek az egyén számára, így vizsgálatomban elsősorban a társadalmi megtérülés bemutatására teszek kísérletet.

A számítások csupán becsléseket tartalmaznak, mivel a pontos számítás elvégzéséhez nem áll rendelkezésemre elegendő adat, mint például a 2014-2016 közötti egy tanulóra jutó költségvetési kiadások, az oktatáshoz kapcsolódó egyéb kiadások, állami támogatások mértéke, vagy pontosan a családoknak az oktatásra fordított magánkiadásai stb.. A cél egy az oktatáshoz illetve áttételesen a külföldre irányuló migrációhoz kapcsolódó költségszámítás bemutatása.

A társadalmi költségek esetében a Központi Statisztikai Hivatal adatait használom fel. Ilyen adat az egy főre jutó költségvetési kiadások éves mértéke forintban, továbbá a minimálbérre, a garantált bérminimumra és az éves átlagkeresetre vonatkozó adatok.

A megtérülési idő kiszámításához a belső megtérülési ráta számítás rövidített módszerét, a nettó jelenérték számítás módszerét és a megtérülési idő számítás módszerét kívánom felhasználni.

A számítások nettó, bruttó és bruttó munkáltatói járulékokkal terhelt jövedelem alapján is kiszámításra kerültek. A számítások közfoglalkoztatási átlagkeresetre, minimálbérre, garantált bérminimumra, a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (továbbiakban: NFSZ) által meghatározott 8 általános iskolai végzettséggel, érettségivel, főiskolával, egyetemi végzettséggel megszerezhető átlagkeresetekre kerültek kiszámításra (26. táblázat).

26. táblázat: A számítások során figyelembe vett bérek

Megnevezés	nettó (Ft)	bruttó (Ft)	munkáltatói járulékokkal (22%) növelt bruttó (Ft)
közfoglalkoztatott minimálbér 2016	54.000	80.000	97.600
minimálbér 2016	74.900	111.000	135.400
8 általános átlagkereset NFSZ 2015	104.000	154.000	187.900
garantált bérminimum 2016	87.000	129.000	157.400
Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	151.200	224.000	273.300
Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	241.000	357.000	435.500
Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	328.100	486.000	593.000

Az átlagkeresetek a közfoglalkoztatottak nélküli átlagkeresetek.
Az összegek száz Forintra kerekítve kerültek megadásra.

Forrás:

http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=afsz_stat_egyeni_berek_2015

Az eltérő bérek befolyásolják a megtérülési idő hosszát. A nettó bérrel való számítás oka, hogy a számítások elméleténél a szerzők a nettó jövedelemmel való számolást javasolják, ugyanakkor, ha az állam számára kieső jövedelmet vizsgáljuk, akkor az oktatás megtérülése szempontjából a járulékokat is figyelembe kell venni. Ilyen esetben számolhatunk a bruttó bérrel vagy a munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bérrel, hiszen nem csak a munkavállaló béréből levont járulékokat veszíti el az állam kivándorlásnál, hanem a munkáltató által befizetett járulékokat is.

A számításokhoz az alábbi további adatok kerültek figyelembevételre (27. táblázat).

27. táblázat: A számításokhoz figyelembe vett alapadatok

Iskola típus	iskolaévek száma (év)	munkával töltött idő 65 éves nyugdíjkorhatár betöltéséig (év)	beruházás az oktatásba (Oktatási Hivatal adatai alapján) (Ft/év)	Iskolába való beruházás összesen (iskolaévek *beruházás) (Ft)	Iskola elvégzéséig befektetett teljes összeg (Ft)
8 általános	8	49	600.000	4.800.000	4.800.000
érettségi	4	47	440.000	1.760.000	6.560.000
főiskola	3	44	885.000	2.655.000	9.215.000
egyetem	2	42	885.000	1.770.000	10.985.000

Forrás: Saját számítás

A számítások elvégzéséhez nem csak a jelenlegi jövedelmet, de a nyugdíjkorhatár eléréséig megszerezhető jövedelemre vonatkozó adatok is szükségesek. Fontos hangsúlyozni, hogy ezen táblázat nem számol a bérek semmilyen szintű növekedésével az idő előrehaladtával, tehát azt feltételezi, hogy a bérek változatlanok lesznek az idő előrehaladtával is.

A számítások közül a nettó jelenérték számítás és a megtérülési idő számítás ugyanakkor lehetővé teszi növekvő bérrel való számítás elvégzését is (28. táblázat).

28. táblázat: Adott kereset mellett elérhető jövedelem a nyugdíj eléréséig

Megnevezés	nettó bér (Ft)	Nettó bér összesen a 65 éves nyugdíjkorhatár eléréséig (Ft)	bruttó bér (Ft)	Bruttó bér összesen a 65 éves nyugdíjkorhatár eléréséig (Ft)	munkáltatói járulékokkal (22%) növelt bruttó bér (Ft)	Munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér összesen a 65 éves nyugdíjkorhatár eléréséig (Ft)
közfoglalkoztatott minimálbér 2016	54.000	31.281.600	80.000	47.040.000	97.600	59.740.800
minimálbér 2016	74.900	43.403.220	111.000	65.268.000	135.400	82.890.360
8 általános átlagkereset NFSZ 2015	104.000	62.954.220	154.000	94.668.000	187.900	120.228.360
garantált bérminimum 2016	87.000	48.382.740	129.000	72.756.000	157.400	92.40.120
Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	151.200	85.888.740	224.000	129.156.000	273.300	164.028.120
Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	241.000	155.546.160	357.000	233.904.000	435.500	297.058.080
Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	328.100.	202.771.800	486.000	304.920.000	593.000	387.248.400

Forrás: Saját szerkesztés

A belső megtérülési ráta rövidített módszere:

A belső megtérülési ráta számításának a rendelkezésre álló adatok alapján a részletes módszer számításához nem áll rendelkezésemre elegendő adat, ezért a belső megtérülési ráta rövidített módszerét használok a számítások elvégzéséhez.

A belső megtérülési ráta rövidített számítási módszer használatánál a rendelkezésre álló adatok alapján több számítást is végezhetünk. A különböző bérek, illetve az, hogy nettó, bruttó vagy munkáltatói járulékokkal növelt bérral számolunk eltérő megtérülési rátát eredményez (29. táblázat).

29. táblázat: Megtérülési ráta számítás

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	0,14	0,20	0,24
	minimálbér 2016	0,03	0,03	0,03
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	0,03	0,03	0,04
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	-0,03	-0,03	-0,03
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	0,13	0,14	0,15
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	0,13	0,15	0,16
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	0,14	0,15	0,15

Forrás: Saját szerkesztés (4. egyenlet alapján végzett számítások)

A számítások során a korábbi bér, mindig az előző sor bére, tehát amennyiben a minimálbért az új bér, a korábbi iskolai végzettséghez tartozó bér a közfoglalkoztatott minimálbér. A közfoglalkoztatott minimálbérnél a korábbi bér értéke nulla emiatt magas a megtérülési ráta értéke (29. táblázat).

A belső megtérülési ráta rövidített módszere alapján a legnagyobb megtérülési rátával mind a három jövedelemnél a főiskola és azt követően az egyetem rendelkezik. A közfoglalkoztatott minimálbérnél ahol a korábbi jövedelem értéke nulla, ott szintén magas a megtérülési ráta, de ha őszinték akarunk lenni, a való életben mindig van az egyénnek valamilyen korábbi jövedelme.

Megtérülések száma:

30. táblázat: Megtérülések száma

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	6,62	9,8	11,96
	minimálbér 2016	9,18	13,6	16,59
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	12,74	18,87	23,02
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	7,48	11,09	13,53
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	13	19,26	23,5
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	13,81	20,46	24,95
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	15,05	22,3	27,21

Forrás: Saját szerkesztés (7. egyenlet alapján végzett számítások)

A megtérülések száma számítás során a legnagyobb megtérülési számmal egyértelműen az egyetemi iskolai végzettség rendelkezik, amit a főiskola követ (30. táblázat).

Ezen megtérülések száma számítási módszer és a megtérülési ráta számítási módszer alapján is az állam számára a legnagyobb mértékben a felsőoktatás térül meg.

Mindegyik számítási módszer hátránya, hogy nem veszi figyelembe a jövedelem növekedés mértékét.

A megtérülések száma számítás módszerének több hátránya is van.

1. az egyén egész életére vonatkozóan egy jövedelemmel számol, nem veszi figyelembe a jövedelem növekedését
2. a számítási módszer nem veszi figyelembe a kieső időket (azaz a munkanélküliség és az inaktív időszakokat sem)
3. a módszer nem veszi figyelembe az iskolai év ismétléseket
4. számításom során a ráfordításoknál csak az állam egy főre jutó oktatási költségeit vettem figyelembe, azaz számításom során csak a közvetlen költségekkel számolok, a közvetett költségeket nem vettem figyelembe az adatok hiányossága miatt
5. számításom során eltérő éves adatokat használtam. A jövedelmi adatok 2015. évre, az oktatási költségek 1 főre jutó kiadása pedig a 2013/2014. évi Oktatási Évkönyv adatai alapján, a 2013. évi adatok alapján határoztam meg.

Megtérülési idő:

31. táblázat: *Megtérülési idő jövedelemnövekedés nélkül*

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	7,41	5	4,1
	minimálbér 2016	5,34	3,6	2,95
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	3,85	2,6	2,13
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	6,28	4,24	3,47
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	3,62	2,44	2
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	3,19	2,15	1,76
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	2,79	1,88	1,54

Forrás: Saját szerkesztés (8. egyenlet alapján végzett számítások)

A megtérülési idő számítás módszer alapján, amennyiben a jövedelem növekedés lehetőségét nem vesszük figyelembe, tehát minden évre a most meghatározott jövedelemmel számolunk, akkor a legrövidebb megtérülési idővel az egyetem rendelkezik, amit a főiskola követ. Ezen eredmény megegyezik a korábbi két számítás eredményével (31. táblázat).

32. táblázat: Megtérülési idő évi 120.000 Ft-os bérnövekedésnél

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	1,36	1,25	1,18
	minimálbér 2016	1,27	1,14	1,07
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	1,16	1,02	0,93
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	1,72	1,52	1,41
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	1,43	1,2	1,09
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	1,68	1,34	1,18
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	1,72	1,32	1,15

Forrás: Saját szerkesztés (8. egyenlet alapján végzett számítások)

Amennyiben a megtérülési idő számítás során évi 120.000Ft-os folyamatos növekedéssel számolunk, akkor a számítások alapján a megtérülési idők között jelentős eltérés nem tapasztalható. A legrövidebb megtérülési idővel az általános iskola rendelkezik. Ezen számítás hátránya, hogy fixen évi 120.000 Ft-os növekedéssel számol minden iskolai végzettségnél, tehát nem tesz különbséget a bérnövekedésnél a különböző iskolai végzettségek között (32. táblázat).

Nettó jelenérték számítás:

A nettó jelenérték számítás során először fix jövedelemmel (33. táblázat), másodsor viszont szintén éves 120.000 Ft bruttó jövedelem növekedéssel (34. táblázat) számoltam az adatok összehasonlíthatósága végett. A kamatláb (r) mértékét 5 %-ban határoztam meg.

33. táblázat: Nettó jelenérték számítás fix jövedelem mellett

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	4	3	3
	minimálbér 2016	3	3	3
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	4	3	3
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2

Forrás: Saját szerkesztés (6. egyenlet alapján végzett számítások)

A fix jövedelem mellett elvégzett nettó jelenérték számításnál az oktatásba befektetett állami kiadások átlagosan a 3. évben térülnek meg. A megtérülési idők között jelentős eltérés nem tapasztalható.

34. táblázat: Nettó jelenérték évi 120.000 Ft-os bérnövekedésnél

Iskolai végzettség	Bér típus	nettó bér	bruttó bér	munkáltatói járulékokkal növelt bruttó bér
általános iskolai végzettség	közfoglalkoztatott minimálbér 2016	4	3	3
	minimálbér 2016	3	3	3
	8 általános átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Érettségi, középfokú képesítés	garantált bérminimum 2016	4	3	3
	Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Főiskola	Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	3	2	2
Egyetem	Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	2	2	2

Forrás: Saját szerkesztés (6. egyenlet alapján végzett számítások)

Amennyiben évi 120.000 Ft bérnövekedéssel számolunk minden iskolai végzettségénél, akkor mind a három jövedelemnél a legrövidebb megtérüléssel az egyetem rendelkezett, ekkor mind a három jövedelemnél a 2. évben térült meg az oktatásra fordított kiadás. Ugyanakkor a fix összegű jövedelemmel történt számításhoz hasonlóan itt is átlagosan a 3. évben térül meg az állami oktatási kiadás. Ezen számítás során sem tapasztalható jelentős eltérés a megtérülések között.

A számítási módszerek összehasonlítása alapján a legnagyobb megtérülési rátával az főiskolai végzettség, a legnagyobb megtérülési számmal az egyetemi végzettség, a legrövidebb megtérülési idővel fix jövedelem mellett az egyetemi iskolai végzettség, a nettó jelenérték számítás alapján amennyiben jövedelem növekedéssel számolunk a legrövidebb megtérüléssel az egyetemi végzettség rendelkezik. A megtérülési idő számításnál 120.000 Ft-os éves növekedésnél és a nettó jelenérték számításnál jövedelem növekedés nélkül elvégzett számításoknál jelentős eltérés nem tapasztalható a megtérülések között. A számítások alapján általánosságban elmondható, hogy a felsőfokú végzettség a legjövedelmezőbb a magyar állam számára, emiatt a kivándorlás és a végleges kint maradásnál ezen iskolai végzettséggel rendelkezők elvesztése okozza a legnagyobb veszteséget Magyarország számára. Ugyanakkor láthatjuk, hogy a megtérülési idő igen rövid, tehát a magyar állam által befektetett oktatási költség igen hamar megtérül a magyar állam számára, ha az egyén itthon dolgozik. Amennyiben iskola elvégzése után rögtön kimegy és sosem tér haza, és dolgozik Magyarországon akkor ez az összeg sem térül meg.

Ugyanakkor a kivándorlással nem csak az oktatási kiadás egy része vagy egésze nem térül meg a magyar állam számára, de a kieső jövedelmek miatt jelentős bevételkiesésre is számíthat (35. táblázat).

35. táblázat: Kieső adó és járulékok fix jövedelem mellett

Bér típusa	Bruttó kereset (Ft)	munkaidő nyugdíjkorhatár (év)	éves kereset (Ft)	munkával szerezhető összes jövedelem (Ft)	Nyugdíj járulék (10%) (Ft)	Egészség - biztosítási járulék összesen (7%) (Ft)	Személyi jövedelem adó (15%) (Ft)	Munkaerőpiaci járulék (1,5%) (Ft)	Munkáltató által fizetett adó (22%) (Ft)	Összes adó és járulék (Ft)
közfoglalkoztatott minimálbér 2016	80 000	49	960 000	47 040 000	4 704 000	3 292 800	7 056 000	705 600	10 348 800	26 107 200
minimálbér 2016	111 000	49	1 332 000	65 268 000	6 526 800	4 568 760	9 790 200	979 020	14 358 960	36 223 740
8 általános átlagkereset NFSZ 2015	154 000	49	1 848 000	90 552 000	9 055 200	6 338 640	13 582 800	1 358 280	19 921 440	50 256 360
garantált bérminimum 2016	129 000	47	1 548 000	72 756 000	7 275 600	5 092 920	10 913 400	1 091 340	16 006 320	40 379 580
Érettségi (gimnázium) átlagkereset NFSZ 2015	224 000	47	2 688 000	126 336 000	12 633 600	8 843 520	18 950 400	1 895 040	27 793 920	70 116 480
Főiskola átlagkereset NFSZ 2015	357 000	44	4 284 000	188 496 000	18 849 600	13 194 720	28 274 400	2 827 440	41 469 120	104 615 280
Egyetem átlagkereset NFSZ 2015	486 000	42	5 832 000	244 944 000	24 494 400	17 146 080	36 741 600	3 674 160	53 887 680	135 943 920

Forrás: Saját szerkesztés

A kivándorlás az állam adó- és járulékbefvételeire is jelentős hatás gyakorolhat, hiszen a táblázatból látszik, hogy egy egyetemmel rendelkező személy kivándorlása – bérnövekedéssel nem is számolva – 135 millió Ft adó- és járulékbefvétel kiesést eredményez a jelenleg 65 éves nyugdíjkorhatár eléréséig, ha egyáltalán nem dolgozik itthon. Ezen szám is csupán alulbecslés, hiszen nem számol a bérek növekedésével, sem semmilyen egyéb tényező változásával sem.

Az előbb megbecsültem, hogy napjainkban körülbelül mennyit költ az állam egy középiskolás és egy főiskolás illetve egy egyetemista oktatására. Ha a kérdőíves felmérés tapasztalatit vesszük, akkor látjuk, hogy emellett hány középiskolás válaszolt úgy, hogy a jövőben kint kíván dolgozni, illetve hány főiskolás úgy, hogy itthon befejezi a tanulmányait, de a jövőben ki akar menni külföldre munkát vállalni.

Amennyiben ezen válaszadók úgy döntenek, hogy kimennek, de nem térnek haza a befektetett jövedelem – számításomban csupán a közvetlen költségeket veszi figyelembe – nem térül meg, így veszteséget jelent az állam számára. Ugyanakkor a visszatérők esetében az akár kint megszerzett iskolai végzettség, szaktudás vagy nyelvismeret többletjövedelmet jelenthet a jövőben, így nagyobb megtérülési rátát, megtérülési számot hozhat, mint amit az előbb az iskolai végzettség esetén számoltunk, így ez többletbevételt jelenthet az állam számára. Másrésztől a hazautalt összegek nagyságáról sem szabad megfeledkeznünk. Tény, hogy ezen összegek mértéke, illetve hazautalási időszaka nem meghatározható. Ha az egyén családjával, gyerekeivel együtt költözik ki, és a szülők önellátóak vagy meghaltak a hazautalás nem indokolt, a hazautalás mértéke csökken. Ennek esélye pedig jelentős, hiszen a válaszokból is láttuk, hogy a válaszadók jelentős része családdal együtt kíván kimenni külföldre.

6.5.2. A kivándorláshoz kapcsolódó egyéni költségek

A család által az oktatásra költött összegek, mint az önköltséges képzések fizetése, a különfoglalkozások árai, vagy az egyéb oktatáshoz kapcsolódó költségek, mint a kulturális és könyvkiadások, kollégiumi és albérlet költségek stb. kivándorlás esetén is megtérülnek a család számára a hazautalások és a kint megszerzett jövedelem révén. Ugyanakkor ezen költségeket is érdemes számba venni. Hiszen az ezen költségekkel megszerzett többlettudás szintén elhagyja az országot egy külföldi munkavállalás során, és végleges kint maradásnál a befogadó ország számára hoz hasznot.

Középiskolások egyéni oktatási kiadásai:

A középiskolában tanulóknál a család iskolához kapcsolódó költségeit a különfoglalkozások és az egyéb oktatáshoz kapcsolódó közvetlen költségei jelentik.

A kérdőív alapján a középiskolások körében az egy főre jutó havi átlagos közvetlen költségek:

Átlagos utazási költség:	4.259 Ft/hó/fő
Átlagos kollégiumi költség:	14.589 Ft/hó/fő
Átlagos ruházati költség:	8.699 Ft/hó/fő
Átlagos könyv és kulturális költség:	4.959 Ft/hó/fő
Átlagos egyéb költség:	7.941 Ft/hó/fő

Összes havi átlagos oktatással összefüggő költségek: 40.447 Ft/ hó/fő

Egy tanuló iskolában szeptembertől júniusig jár, így évente 10 hónapot kell a családnak az oktatással kapcsolatos kiadásokra fordítani.

Ezen összegek alapján 4 évre becsülve átlagosan egy család (4 év*10 hónap*40.447 Ft/hó) 1.617.880 Ft-ot költ egy gyermek középiskolai oktatására a különfoglalkozások nélkül.

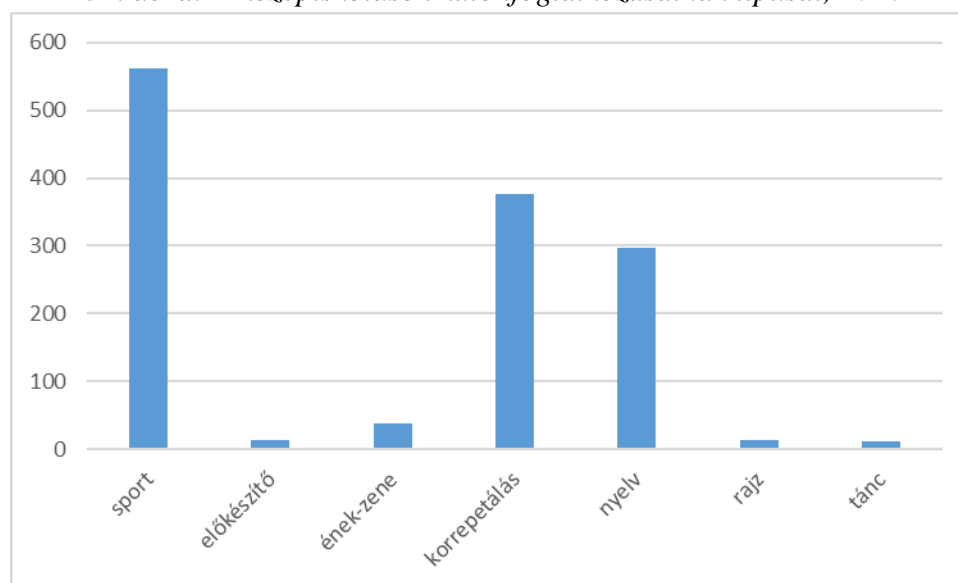
Amennyiben az általános iskolára is ezen költségeket vetítjük le – kivéve a kollégiumi költséget ami esetükben nem lehetséges – abban az esetben az általános iskolára fordított költség: $8 \text{ év} * 10 \text{ hónap} * (4245 \text{ Ft/hó} + 8699 \text{ Ft/hó} + 4959 \text{ Ft/hó} + 7941 \text{ Ft/hó}) = 2.067.520 \text{ Ft}$. Kérdés ugyanakkor, hogy ezen költségek mértéke mennyivel tér el egy középiskolában tanuló költségeitől. Mivel a kutatás külön nem tért ki az általános iskolai költségekre, a válaszadóktól egy becsült értéket kért, ezért ezen adat csupán a rendelkezésre álló válaszok alapján került meghatározásra.

Középiskola végére a középiskolások válaszai alapján az oktatásukra fordított családi kiadások összesen: $1.617.880 \text{ Ft} + 2.067.520 \text{ Ft} = 3.685.400 \text{ Ft/fő}$.

A család oktatáshoz kapcsolódó további költségei a különfoglalkozások.

A középiskolás válaszadók elsősorban sport, korrepetálás és nyelvi különfoglalkozásokra járnak (32. ábra).

32. ábra: A középiskolások különfoglalkozásainak típusai, 2016

Forrás: 2016. évi felmérés

A különfoglalkozások ára a középiskolások válaszai alapján kerül meghatározásra, ahogy az átlagos különfoglalkozásokkal töltött idő is.

1 óra sport különfoglalkozás átlagos ára:	2.099 Ft/alkalom
1 óra korrepetálás különfoglalkozás átlagos ára:	2.181 Ft/alkalom
1 óra egyéb különfoglalkozás átlagos ára:	2.214 Ft/alkalom
1 óra nyelv különfoglalkozás átlagos ára:	2.436 Ft/alkalom

A válaszadó középiskolában tanulók átlagosan egész életükben az alábbi időt töltötték el különfoglalkozásokkal:

Átlagos sport különfoglalkozással töltött idő:	6,3 év 75 hónap
Átlagos korrepetálás különfoglalkozással töltött idő:	2,7 év 31 hónap
Átlagos nyelv különfoglalkozással töltött idő:	2,4 év 28 hónap
Átlagos egyéb különfoglalkozással töltött idő:	4,9 év 59 hónap

1 fő átlagosan különfoglalkozásokra költött kiadása középiskola végéig:

Ezen adatok minden eddigi különfoglalkozással töltött időt tartalmazzák – nem csak a középiskola idejére vonatkozik - ugyanakkor az összegek a jelenkori különfoglalkozásokra vonatkoznak, – az 1 óra/Ft összeg a válaszadók különfoglalkozásra fordított Ft/óra költségének átlaga alapján került meghatározásra, azaz a válaszadók válaszai alapján megbecsült átlagos óradíjak mutatja (Ft/óra) - a megadott érték, tehát csupán egy becsült érték lesz. A számításoknál 1 különfoglalkozás/hónap alapján kerültek kiszámításra az összeg, mivel a különfoglalkozások havi óraszámja igen nagy szórást mutat a személyes kérdőív kitöltés tapasztalatai alapján.

1 fő átlagos sport különfoglalkozásának ára:	2099 Ft*75 hónap = 157.425 Ft
1 fő átlagos korrepetálás különfoglalkozásának ára:	2181 Ft*31 hónap = 67.611 Ft
1 fő átlagos nyelv különfoglalkozásának ára:	2436 Ft*28 hónap = 68.208 Ft
1 fő átlagos egyéb különfoglalkozásának ára:	2214 Ft*59 hónap = 130.626 Ft

Amennyiben egy fiatal középiskolai tanulmányai után külföldre megy és soha nem tér haza, az állami kiadások mellett ezen egyéni és családi befektetések is egy másik ország számára fog hasznot termelni.

Főiskolások egyéni oktatási kiadásai:

A kérdőív alapján a felsőoktatásban tanulók körében az egy főre jutó havi átlagos költségek:

Átlagos utazási költség:	9.977 Ft/hó/fő
Átlagos kollégiumi költség:	16.667 Ft/hó/fő
Átlagos ruházati költség:	10.302 Ft/hó/fő
Átlagos könyv és kulturális költség:	6.516 Ft/hó/fő
Átlagos egyéb költség:	22.513 Ft/hó/fő
Összes havi átlagos oktatással összefüggő költségek:	65.975 Ft/ hó/fő

Egy tanuló iskolában akárcsak a középiskolások szeptembertől júniusig jár, így évente 10 hónapot kell a családnak az oktatással kapcsolatos kiadásokra fordítani.

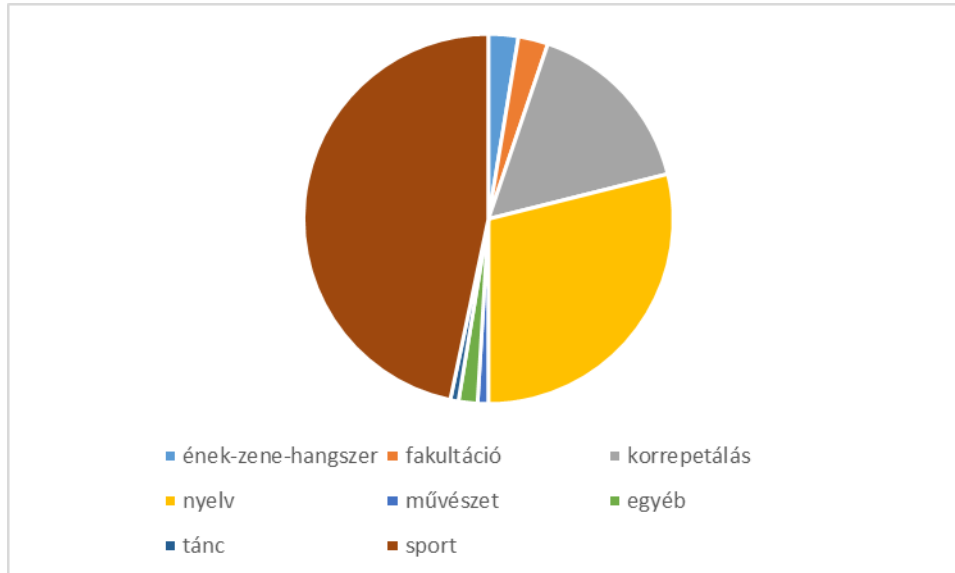
Ezen összegek alapján 3 évre becsülve átlagosan egy család (3 év*10 hónap*65.975 Ft/hó) 1.979.250 Ft-ot költ egy gyermek felsőfokú oktatására a különfoglalkozások nélkül.

Amennyiben a számítás során a középiskolások válaszai alapján már meghatározott oktatási kiadásokhoz, azaz a 3.685.400 Ft/fő hozzáadjuk az előbbi felsőoktatáshoz kapcsolódó további 1.979.251 Ft-ot, akkor arra jutunk a válaszok alapján, hogy egy fő közvetlen oktatási kiadása a főiskola végéig 5.664.650 Ft.

A főiskolás válaszadók 77%-a járt valamilyen különfoglalkozásra középiskolás tanulmányai alatt. Ezen válaszadási arány megegyezik a most középiskolába járók válaszaival (33. ábra).

33. ábra: A felsőoktatásban tanulók középiskolai különfoglalkozásai, 2016

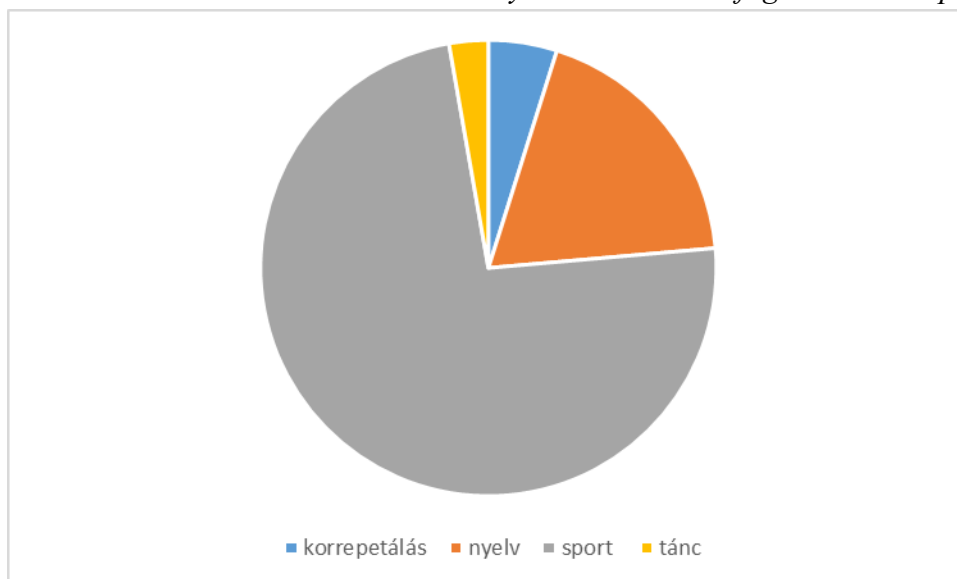
Forrás: 2016. évi felmérés

A jelenleg középiskolában tanulókhöz hasonlóan a felsőoktatásban tanulók közül is középiskolás éveik alatt a legtöbben sport, nyelv és korrepetálás különfoglalkozásokra jártak.

A főiskolán tanulók 40 %-a jár már csak felsőoktatási tanulmányai mellett különfoglalkozásra. Középiskolai tanulmányok befejezése után a válaszadók abbahagyták az éneke-zene, a művészeti, a fakultációs és az egyéb különfoglalkozásokat.

A felsőoktatási intézményben tanulók több, mint kétharmada sport különfoglalkozásokra jár. A megkérdezettek kevesebb, mint egyharmada jár nyelvi különfoglalkozásokra. Csupán 7 fő jár már korrepetálásra, ugyanakkor középiskola alatt még 77 fő járt valamilyen tárgyból korrepetálásra (34. ábra). Ennek egyik oka lehet, hogy a főiskolai vagy egyetemi tárgyakból már nincs lehetőség korrepetálásra járni, hiszen a főiskolákon már nem általános műveltségi, hanem szakma specifikus tárgyakat oktatnak. A másik ok lehet, hogy a válaszadók már nem érzik szükségességét, hiszen míg középiskola alatt mindenkinek közös volt minden tantárgy tanulása, addig a felsőoktatási intézményekben a különböző karokon már nem kell mindenre kiterjedően tanulni. Például a közgazdászok, matematikusok, informatikusok stb. nem tanulnak főiskolán nyelvtant, vagy irodalmat, ahogy egy bölcsész hallgató sem tanul matematikát, fizikát vagy kémiát. Emiatt mivel főiskolán, illetve egyetemen már mindenki a hozzá közel álló szakon tanul, a számára nehézséget okozó tárgyak, tárgykörök vélhetően már nem szerepelnek a tantárgyaik között. További ok lehet még, hogy a felsőoktatásban tanuló válaszadók közül többen levelezős oktatásban tanulnak, tanulmányaikkal párhuzamban dolgoznak, így ők már nem járnak különfoglalkozásokra.

34. ábra: Felsőoktatási tanulmányok melletti különfoglalkozások típusai, 2016

Forrás: 2016. évi felmérés

Felsőfokú tanulmányaik mellett a legtöbb válaszadó sport különfoglalkozásokra jár. A korrepetálásra járók aránya jelentősen lecsökkent.

A válaszadó felsőoktatásban tanulók átlagosan egész életükben az alábbi időt töltötték el különfoglalkozásokkal:

Átlagos sport különfoglalkozással töltött idő:	9,5 év	114 hónap
Átlagos korrepetálás különfoglalkozással töltött idő:	4 év	48 hónap
Átlagos nyelv különfoglalkozással töltött idő:	3,8 év	45 hónap
Átlagos egyéb különfoglalkozással töltött idő:	2 év	24 hónap

A felsőoktatásban tanulók jelenleg különfoglalkozásra járók átlagos költsége:

Az 1 óra/Ft összeg a válaszadók különfoglalkozásra fordított Ft/óra költségének átlaga alapján került meghatározásra, azaz a válaszadók válaszai alapján megbecsült átlagos óradíjak mutatja (Ft/óra). A számításoknál 1 különfoglalkozás/hónap alapján kerültek kiszámításra az összeg, mivel a különfoglalkozások havi óraszámja igen nagy szórást mutat a személyes kérdőív kitöltés tapasztalatai alapján.

1 fő átlagos sport különfoglalkozásának ára:	$2000 \text{ Ft} \cdot 114 \text{ hónap} = 228.000 \text{ Ft}$
1 fő átlagos korrepetálás különfoglalkozásának ára:	$2455 \text{ Ft} \cdot 48 \text{ hónap} = 117.840 \text{ Ft}$
1 fő átlagos nyelv különfoglalkozásának ára:	$2635 \text{ Ft} \cdot 45 \text{ hónap} = 118.575 \text{ Ft}$
1 fő átlagos egyéb különfoglalkozásának ára:	$2387 \text{ Ft} \cdot 24 \text{ hónap} = 57.288 \text{ Ft}$

A válaszadók közül, mint láttuk sokan jártak korábban különfoglalkozásokra. Ezen különfoglalkozások átlagos ideje az alábbiak szerint alakult:

Átlagos sport különfoglalkozással töltött idő:	8,5 év	102 hónap
Átlagos korrepetálás különfoglalkozással töltött idő:	2,6 év	31 hónap
Átlagos nyelv különfoglalkozással töltött idő:	2,8 év	34 hónap

Átlagos egyéb különfoglalkozással töltött idő: 5 év 60 hónap

Ezen időhossz alapján, és a megadott költségek alapján a különfoglalkozásokra költött korábbi költségek:

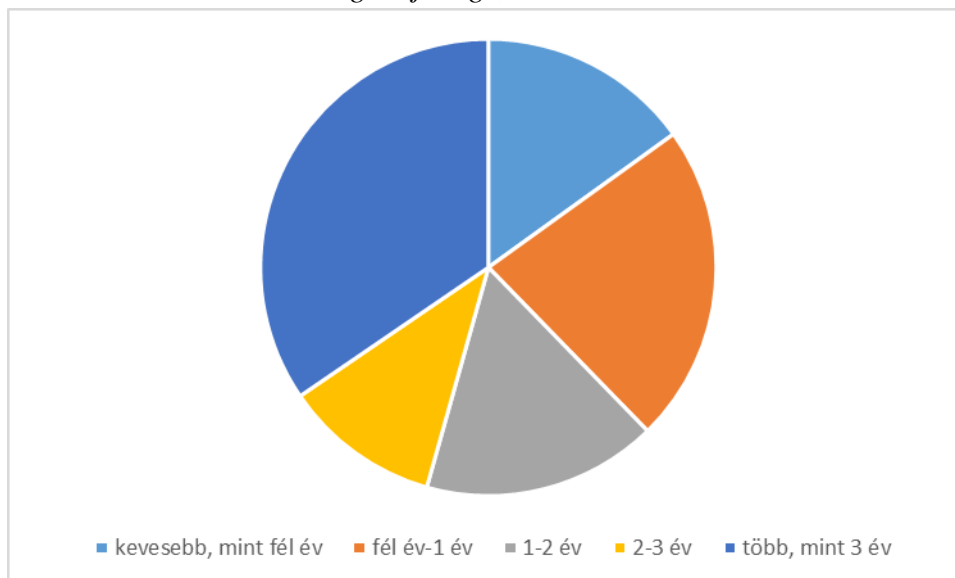
1 fő átlagos sport különfoglalkozásának ára: 2000 Ft*102 hónap= 204.000 Ft
 1 fő átlagos korrepetálás különfoglalkozásának ára: 2455 Ft* 31 hónap = 76.105 Ft
 1 fő átlagos nyelv különfoglalkozásának ára: 2635 Ft* 34 hónap = 89.590 Ft
 1 fő átlagos egyéb különfoglalkozásának ára: 2387 Ft* 60 hónap = 143.220 Ft

A felsőfokú tanulmányokat folytatók esetében további költségek is felmerülhetnek. Ilyen költség lehet a megkezdett, de be nem fejezett tanulmányokra költött összeg. A felsőoktatásban tanuló válaszadók közül 59 fő vett részt olyan képzésben, amit elkezdett, de nem fejezett be. Az ilyen képzések ára a válaszadók bevallása szerint 25.000 Ft és 2.000.000 Ft között mozgott, és átlagosan 321 355,93 Ft/fő-be került.

A felsőfokú tanulmányokra fordított kiadások mértékét csökkenti a tanulmányok melletti munkavégzésből származó jövedelem mértéke. A válaszadók 72%-a végzett valamilyen munkát tanulmányai mellett. A válaszadók közül 85 fő alkalmi munkát végzett, 81 fő részmunkaidőben, 87 fő pedig teljes munkaidőben dolgozik (35. ábra).

A teljes munkaidőben dolgozók száma megegyezik a 3 évnél hosszabb ideig dolgozók válaszával. Ők azok, akik levelezős hallgatóként tanulnak, tehát mellette főállásban végeznek munkát.

35. ábra: A munkavégzés jellege, 2016

Forrás: 2016. évi felmérés

Az átlagos munkában töltött idő minden választ figyelembe véve a válaszadók körében 2,34 év. Az átlagos bruttó kereset 41.550 Ft/hó volt, a többitől jelentősen kiugró értékek (1-1 fő 800.000 Ft/hó illetve 700.000 Ft/hó 3fő 500.000Ft/hó bruttó keresete) levonásával ez az összeg 26.723 Ft-ra csökkent. Ezek alapján a kiugró értékek levonása nélkül egy felsőoktatásban tanuló átlagosan 1.166.724 Ft bruttó összjövedelmet keres tanulmányai mellett, míg a kiugró értékek levonásával ez az összeg 750.381 Ft bruttó összjövedelemre csökken.

Ezen munkából származó jövedelem csökkenti az állami kiadások – végleges kivándorlás miatti a veszteség – mértékét.

Amennyiben egy fiatal egyetemi vagy főiskola tanulmányai után megy ki külföldre, és nem tér haza, ezen állami és családi kiadások tovább terhelik hazánk gazdaságát.

Amennyiben itthon dolgozott vagy a jövőben itthon fog dolgozni az csökkenti az állami kiadások negatív alakulását esetleg pozitív irányba vált át azáltal, hogy teljes mértékben befizeti az állam számára oktatási költségét – adó és egyéb gazdasági tevékenységek formájában – továbbá a jövőben is itthon él és adózik ezáltal többlet befizetővé válik olyan értelemben, hogy többlet fizet be, mint amit az állam addig ráköltött.

Már dolgozók oktatási kiadásai és jövedelem kiesése külföldi munkavállalásnál:

A már dolgozóknál az oktatási költség meghatározásra, illetve annak megtérülésére külön nem kívánok kitérni. Ennek egyik oka, hogy ilyen számításhoz a kérdőíves vizsgálat alapján nem áll rendelkezésre elegendő információ továbbá egy ilyen vizsgálat önálló kutatást kíván. Az oktatás társadalmi megtérülésének vizsgálatához szükséges egy főre jutó oktatási kiadások sem állnak rendelkezésre 1990-et megelőzően. Azon személyeknél, akik ekkor tanultak csupán a korábbi kutatások (Polónyi, Baranyai, T.Kiss kutatása) alapján lehetne becslést tenni. Emiatt a már dolgozók esetében csak a saját válaszaik alapján készült egyéni és családi költségeket és a munkában eltöltött idejüket, jelenlegi jövedelmüket mutatom be.

A dolgozóknál a korábbi különfoglalkozásokra költött kiadásokat nem vizsgáltam kutatásom során, mivel azok az elemzéshez nem releváns adatokat adtak volna. A válaszadók jelentős része ilyen költségeire már nem emlékszik, illetve annak mértékét nem tudja megbecsülni.

Az oktatáshoz kapcsolódó egyik többletkiadási oldal a megkezdett, de be nem fejezett tanulmányok teszik ki. A már dolgozók körében a válaszadók 25%-ának volt olyan tanulmánya, amit megkezdett, de nem fejezett be. A válaszadók átlagosan 16 évet töltöttek iskolában. 130 fő ugyanakkor már munkavégzés mellett tanult valamilyen iskolában.

A válaszadók becslése szerint az összes válasz átlagában a családok átlagosan 414.212 Ft-ot költöttek oktatásra. A családok oktatási kiadása a válaszaik alapján 0 Ft és 4.000.000 Ft között mozgott. A válaszadók válaszaik alapján átlagosan 337.825 Ft-ot költöttek saját maguk az oktatásukra. Az egyéni oktatási kiadások 0 Ft és 4.000.000 Ft között mozogtak.

A válaszadók becslése szerint munkáltatójuk összesen átlagosan 284.516 Ft-ot költött oktatásukra. A vállalati oktatási kiadás a válaszok alapján 0 Ft és 8.000.000 Ft között mozgott. A válaszadók közül összesen 4 főnek költöttek 1.000.000 Ft-nál többet az oktatására. Ha ezt a 4 fő 1.000.000 Ft feletti összeget nem vesszük figyelembe akkor átlagosan 1 főre a munkáltatók 178.175 Ft-ot költöttek.

A válaszadók átlagosan 14 év munkaviszonnal rendelkeznek. A válaszadók 94%-a jelenleg dolgozik, 4%-a munkanélküli, 2%-a pedig nyugdíjas. Átlagos havi bruttó jövedelmük pedig 203.892 Ft.

A dolgozók körében a véglegesen kint maradni szándékozók átlag életkora 35 év.

Az alábbi keresztábra azt mutatja, hogy melyik kategóriába esik azon válaszadók bruttó bére, akik már konkrét lépéseket tettek a külföldi munkavállalás irányába és azoké, akik elgondolkodtak a külföldi munkavállaláson (36. táblázat).

Ezen válaszok alapján meghatározható, hogy ha ezek az emberek nem itthon dolgoznának, és ezáltal nem itthon fizetnének adót és járulékot, az mekkora kiesést jelentene a magyar állam számára havi, illetve évi bontásba.

36. táblázat: A dolgozók körében a kivándorlási szándék mértéke, és a jelenlegi jövedelem keresztábrája, 2015

Havi bruttó kereset	Amennyiben már gondolkodott rajta, milyen szintig jutott el a tervezésben?		
	konkrét lépéseket tettem a kiutazásért	már utána érdeklődtem egy-két dolognak	merült fel, lépéseket még nem tettem
0-100.000 Ft	4	6	14
100.001 Ft-200.000 Ft	8	19	21
200.001 Ft-300.000 Ft	1	8	24
300.001 Ft-400.000 Ft	2	6	6
400.001 Ft-500.000 Ft	0	2	2
500.001 Ft-600.000 Ft	1	0	0
600.001 Ft-700.000 Ft	0	0	1
Összesen	17	42	70

Forrás: 2015. évi felmérés

A bruttó átlagos jövedelme 181.250 Ft annak, akik már konkrét lépéseket tettek a kiutazás érdekében. Ugyanakkor, akik már utána érdeklődtek a külföldi munkavállalás lehetőségnek 198.780 Ft bruttó átlagos jövedelemmel rendelkeznek, és 129.589 Ft bruttó jövedelemmel azok, akiknek még csak a gondolataiban merült fel.

Azoknak, akik nem gondolkodnak külföldi munkavállaláson átlagosan 208.510 Ft a havi bruttó jövedelmük, vagyis a legmagasabb. Ezek alapján a kivándorlásnál fontos döntési tényező a jövedelem hazai mértéke.

Ezek alapján a közepes jövedelműek gondolkodnak leginkább a külföldi munkavállalás lehetőségén. Az alacsony jövedelműeknek valószínűleg nincs meg a kiutazáshoz szükséges alaptőkéje, míg a magas jövedelműek számára az itthoni munkával szerzett jövedelem is kielégítő.

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy adott jövedelmi szint mellett mekkora bevételkiesést jelent az állam számára, ha a távozni szándékozók elhagynák az országot. A táblázat külön bontva tartalmazza a munkáltató által befizetendő és a munkavállalótól levont járulékokat is (37. táblázat).

37. táblázat: A már dolgozók válasza alapján kivándorlásukból eredő egy évre jutó járulékok kiesése, 2015

Kb. melyik kategóriába esik az Ön bruttó jövedelme?	mértani közép	konkrét lépéseket tevő fő száma	mértani közép és lépéseket tevő fő száma	munkaadói járulékok	munkavállalói járulékok	már utána érdeklődtem egy-két	mértani közép és érdeklődő fő száma	munkaadói járulékok	munkavállalói járulékok	még csak a gondolataimban merült fel, lépéseket	mértani közép és gondolkodó fő száma	munkaadói járulékok	munkavállalói járulékok
0-100.000 Ft	50 000 Ft	4	200 000 Ft	54 000 Ft	69 000 Ft	6	300 000 Ft	81 000 Ft	103 500 Ft	14	700 000 Ft	189 000 Ft	241 500 Ft
100.001 Ft-200.000 Ft	150 000 Ft	8	1 200 000 Ft	324 000 Ft	414 000 Ft	19	2 850 000 Ft	769 500 Ft	983 250 Ft	21	3 150 000 Ft	850 500 Ft	1 086 750 Ft
200.001 Ft-300.000 Ft	250 000 Ft	1	250 000 Ft	67 500 Ft	86 250 Ft	8	2 000 000 Ft	540 000 Ft	690 000 Ft	24	6 000 000 Ft	1 620 000 Ft	2 070 000 Ft
300.001 Ft-400.000 Ft	350 000 Ft	2	700 000 Ft	189 000 Ft	241 500 Ft	6	2 100 000 Ft	567 000 Ft	724 500 Ft	6	2 100 000 Ft	567 000 Ft	724 500 Ft
400.001 Ft-500.000 Ft	450 000 Ft	0	- Ft	- Ft	- Ft	2	900 000 Ft	243 000 Ft	310 500 Ft	2	900 000 Ft	243 000 Ft	310 500 Ft
500.001 Ft-600.000 Ft	550 000 Ft	1	550 000 Ft	148 500 Ft	189 750 Ft	0	- Ft	- Ft	- Ft	0	- Ft	- Ft	- Ft
600.001 Ft-700.000 Ft	650 000 Ft	0	- Ft	- Ft	- Ft	0	- Ft	- Ft	- Ft	1	650 000 Ft	175 500 Ft	224 250 Ft
Total		16	2 900 000 Ft	783 000 Ft	1 000 500 Ft	41	8 150 000 Ft	2 200 500 Ft	2 811 750 Ft	68	13 500 000 Ft	3 645 000 Ft	4 657 500 Ft

Forrás: 2015. évi felmérés alapján saját számítás

2015-ben a munkáltatót terhelő járulék mértéke 27%, míg a munkavállalót terhelő járulékok összesen 34,5 % (18,5%- nyugdíj és egészségbiztosítási járulék illetve munkavállalói járulék és 16% személyi jövedelemadó).

Ez alapján jól látszik, hogy azok esetében, akik már lépéseket is tettek a külföldi munkavállalás irányába a bruttó jövedelem összesen 2.900.000.-Ft/hó 16 fő esetében. A bérük után fizetendő munkáltatói járulék összesen 783.000 Ft/hó kiesés lenne, míg a munkavállaló béréből levont járulék összege 1.000.500.-Ft/hó. Ezen összegek a havi járulékokat mutatják. Éves szinten ez a válaszadó és jövedelemszintet megjelölő 16 fő esetében 21.402.000.-Ft/év járulék kiesést okozna a magyar államnak.

Azok esetében, akik még csak utána érdeklődtek a külföldi munkavállalás iránt a bruttó jövedelem összesen 8.150.000.-Ft/hó. A munkáltató által befizetett járulék 2.200.500.-Ft/hó, míg a munkavállalói járulék mértéke 2.811.750.-Ft/hó. Egy évre átszámolva a 41 fő válaszadó és jövedelemszintet megjelölő esetében 60.147.000.-Ft/év kiesést jelentene.

A további 68 fő esetében, akik gondolkodnak még csupán a külföldi munkavállaláson és válaszájuk során jelölt meg jövedelemszintet is érdemes ezt a számítást elvégezni. Esetükben a bruttó jövedelem összesen 13.500.000.-Ft/hó. A munkáltató által fizetett járulék mértéke 3.645.000.-Ft/hó, míg a munkavállalói járulék összege 4.657.500.-Ft/hó. Ez alapján, ha ők is elhagynák az országot az évi befizetett járulék kiesés 99.630.000.-Ft/év-et jelentene az államnak.

Ezen számítások csak azt határozzák meg, hogy a válaszadók külföldi munkavállalási szándékának megvalósulása esetén mekkora bevételkiesést okozna ez a magyar állam számára, ugyanakkor még nem tartalmazza az államnak az oktatásukba való befektetésük meg nem térült részének költségét. Ahogy a kifizetett egyéb juttatások, támogatásokat, és segélyek mértékét sem.

7. Főbb következtetések, új és újszerű eredmények

A hazánkból külföldre irányuló migráció sokféle következménnyel jár. Magyarország gazdaságára, társadalmára és munkaerőpiacára a kivándorlás napjainkban is kézzelfogható hatást gyakorol. A kivándorlás kihat a népesség kor és nem szerinti összetételére, a gazdaságilag aktív személyek számára, a munkaerőpiac szerkezetére, ez pedig közvetve az ország gazdaságára és a vállalatok teljesítőképességére is. A kivándorlás hatásai közül számos már ma is érezhető, míg több csak a jövőben válik láthatóvá.

A kivándorlás pozitív és negatív hatásai közül ez egyik a munkaerőpiacra gyakorolt hatás. Nevezetesen, hogy a munkanélküliek száma folyamatosan csökken. Magyarországon az álláskeresők gyorsabban találnak maguknak munkát, ugyanakkor a hiányszakmák száma folyamatosan nő, továbbá jelentős a betöltetlen állások száma is. Ennek egyik oka, hogy a vállalatok nem találnak az elvárásaiknak megfelelő munkaerőt vagy egyáltalán nincs jelentkező az általuk meghirdetett munkakörre, mert vagy túl alacsony a munkabér, vagy, mert a hiányszakmák valamelyikében keresnek munkavállalót. A kivándorlás hatásai között van azonban olyan, ami csak hosszútávon fog majd jelentkezni, mint például az elöregedő társadalmi hatás és a fiatalok kivándorlása által együttesen okozott szociális ellátórendszer fenntarthatatlansága. A külföldre irányuló migráció következtében csökkenhet az ország termelékenysége, ami miatt csökkenhet a GDP növekedése is. Hosszú távon pedig mindezek a foglalkoztatottak és az eltartottak arányára (Czibik és társai 2014) is kedvezőtlenül hathatnak, ami az állami költségvetést is érintheti, hiszen az eltartottak számának növekedése növeli a kiadásokat, a foglalkoztatottak számának csökkenése viszont a bevételi oldalra gyakorol negatív hatást.

A szakemberek kivándorlása okozta munkaerőhiánynak bérfelhajtó hatása van a munkaerőpiacon. Ezen hatás miatt nőhetnek a vállalatok kiadásai és csökkenthetnek a verseny lehetőségei a kisvállalkozások számára (Bodnár-Szabó 2014).

A külföldre irányuló migráció hatással van a társadalomra és az ország demográfiai összetételére is. A szülőképes korú és a családos lakosság kivándorlása miatt felerősödik az országra már most is erősen jellemző elöregedés. Az öregedési index 2005-ben még csupán 99,9 volt, addig ez a szám 2016-ra 126,1-ra növekedett. Az öregedési index az időskorú népességnek (65 év feletti) a gyermekkorú népességhez (0–14 éves) viszonyított arányát fejezi ki (www.ksh.hu).

A korábbi kutatások azt mutatják, hogy a kivándorlók többsége a fiatal és szakképzett munkaerőből kerül ki, és a hazatérési szándékuk bizonytalan. A fiatalokra fordított oktatási kiadás a legnagyobb állami kiadások egyike a fiatalok esetében. Kivándorlásukkal ezen kiadások nem térülnek meg az állam számára. Az empirikus kutatás során ezen kiadásokat vizsgáltam három korcsoportra vonatkozóan – középiskolások, felsőoktatásban tanulók és a már dolgozók – és a külföldre irányuló migrációs szándékaikkal összefüggésben. Arra kerestem a választ, hogy mivel jár a magyar állam és a társadalom számára, ha a három korcsoport valamelyik tagja külföldre megy, ennek milyen pozitív és negatív következményei lehetnek.

7.1.Főbb következtetések, új és újszerű eredmények

A három korcsoport körében végzett kutatás alapján arra következtethetünk, hogy a végleges kivándorlás mind anyagi, mind tudásbeli veszteséget jelent hazánk számára. A rövid, illetve pár évig tartó külföldi munkavállalás, a hazautalások és a kint megszerzett többlettudás, legyen az nyelvtudásbeli, oktatás során vagy munkavégzés közben szerzett szakmai tudás, valamint az egyéb tapasztalatok hazatéréskor itthon térülhetnek meg, akár a munkavégzés során, a többlettudással szerzett többletjövedelem, továbbá kutatás és fejlesztések révén. Ez hazánkra nézve pozitív hatást eredményez az emigráción keresztül. A humán erőforrás alakulására gyakorolt negatív hatás, ha a reprodukciós folyamatok kint mennek végbe, tehát a szülőképes korú nőknek kint születik gyermekük és azok kint nőnek fel, a család nem tér haza. Hasonló veszteséget okoz, ha a már dolgozók családjukkal együtt mennek ki külföldre végleg. Ugyanakkor, ha a család hazatér, hazatéréskor már ezen gyermekek is többlettudással, különleges tapasztalatokkal és sok esetben egyéni szemlélettel térnek haza, ami pozitív hatást jelenthet hazánk gazdaságára és a társadalomra is. A különböző korosztályok válaszai alapján a végleges kivándorlás tervezése a dolgozók körében a legmagasabb. Így ők a leginkább veszélyeztetett korosztály, továbbá mivel jelentős részük családdal együtt menne ki, a népességre gyakorolt hatás tekintetében a kivándorlásuk igen jelentős veszteséget okozna (38. táblázat).

38. táblázat: A kivándorlást tervezésének mértéke a három korosztálynál, 2015-2016

Vizsgált korcsoport	Külföldi munkavállalást tervezők (%)	Végleges kint tartózkodást tervezők (%)	Csak meghatározott időre kimenők (%)	Még nem tudják, mennyi időre mennek ki (%)
Középiskolások	64	16	33	51
Felsőfokú oktatásban tanulók	58	14	42	44
Már dolgozók	73	17	41	43

Forrás: Saját szerkesztés

A Cramer-féle asszociációs vizsgálat és a szignifikancia szint alapján nem áll fenn kapcsolat a korosztály és a kivándorlás tervezett ideje között, ugyanakkor elmondható, hogy a középiskolások inkább nem tudják, hogy mennyi időre mennének ki, mint hogy ideiglenesen kívánnak kimenni (7. melléklet). A Cramer-féle asszociációs vizsgálat célja, hogy meghatározza, hogy két ismerv között milyen kapcsolat áll fenn. A két ismerv független egymástól, ha a khi négyzet 0, ha az érték 1 akkor az egyik ismerv szerinti hovatartozásból egyértelműen következik a másik ismerv hovatartozása, tehát kapcsolat áll fenn (Hunyadi-Mundruczó-Vita 1997). (A Cramer fél asszociációs vizsgálat és a szignifikancia szint SPSS statisztikai programmal került kiszámításra.)

A válaszok alapján a legtöbben a már dolgozók körében tervezik azt, hogy kimennek külföldre dolgozni. Habár, mind a három korcsoportban magas a munkavállalási célú migrációt tervezők aránya. Nem jelentős különbséggel ugyan, de szintén a dolgozóknál a legmagasabb

azok aránya, akik végleg kint kívánnak maradni külföldön. A legnagyobb bizonytalanság a külföldi munkavállalás idejében a középiskolások körében van. Ez nem meglepő, hiszen ők állnak a legmesszebb a tényleges kivándorlás választásának lehetőségétől.

A külföldi munkavállalásnál hátrányt jelenthet a kivándorlók számára, hogy mind a három korosztálynál alacsony a nyelvtudás mértéke, ami munkavállalásnál akadályozhatja a végzettségüknek megfelelő munkakörben való elhelyezkedést. Ezért nagy valószínűséggel a végzettségüknél alacsonyabb munkakörben tudnak majd csak külföldön elhelyezkedni. Ennek ellenére ez veszteséget jelent hazánk, de az egyén számára is. A legtöbben angolul és németül beszélnek. Egyéb nyelv ismerete a felsőoktatásban tanulóknál magas, de náluk többen is külföldi születésűek és a születési hely szerinti nyelvet beszélik. Angol nyelvet általában középszinten beszéli mind a három korosztály, míg németül csak alapfokon. Felsőfokon a legtöbben mind a három korosztályban angolul beszélnek, de arányuk elenyészőnek tekinthető. A nyelvtudás és a kivándorlási célországok között, akár tanulmányi akár munkavállalási célországról beszélünk kapcsolat fedezhető fel, hiszen a célországok Egyesült Királyság, Amerika Egyesült Államok, Németország és Ausztria vagyis olyan országok ahol, a két leginkább beszélt nyelv az anyanyelv.

A tanulmányi célú migráció a középiskolások és a felsőoktatásban tanulóknál jelentős eltérést mutat (39. táblázat).

39. táblázat: A tanulmányi célú migráció a középiskolában és a felsőoktatásban tanulók körében, 2016

Megnevezés	külföldi tanulmányokat tervezők (%)	konkrét lépéseket tett (%)	már utána érdeklődött a lehetőségeknek (%)	még csak a gondolataiban merült fel (%)
középiskolások	29	16	35	49
felsőoktatásban tanulók	43	14	37	49

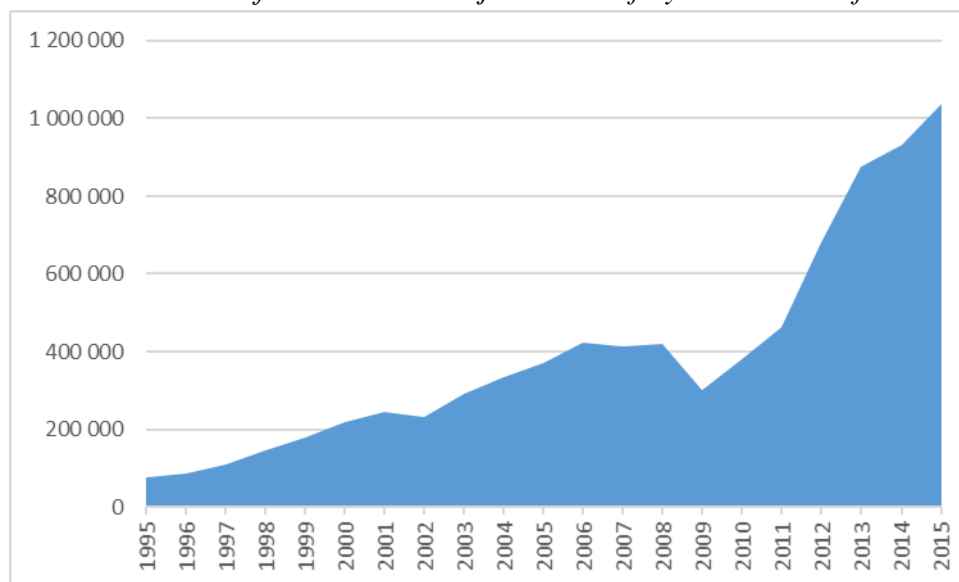
Forrás: 2016 évi felmérés

A felsőoktatásban tanulók körében magasabb a külföldi tanulmányokat tervezők aránya. Ennek oka lehet, hogy náluk sokkal több lehetőség van a különböző ösztöndíjprogramoknak köszönhetően a külföldi tanulmányokra, mint a középiskolásoknak. Bár nem jelentős eltéréssel, de a középiskolában tanulóknál magasabb azok aránya, akik konkrét lépéseket tettek már a külföldi tanulmányút felé. Ők azok, akik továbbtanulásukat külföldön tervezik. Azoknak, akik utána érdeklődtek a külföldi munkavállalás lehetőségének a felsőoktatásban tanulók körében magasabb az aránya. A válaszadók 49%-ának mind a két korosztályban még csak gondolkodik a külföldi tanulmányok lehetőségén. Amennyiben tanulmányaik után a fiatalok hazatérnek többlettudással térnek haza, ami a munkaerőpiacon előnyt jelenthet számukra, bizonyára jobb nyelvtudással rendelkeznek, továbbá egy a miénktől különbözőbb kultúrát, oktatási rendszert is megismertek. Amennyiben tanulmányaik mellett dolgoztak akkor még munkatapasztalatot is szereztek. Ezen többlettudás Magyarország számára többletet jelent, hiszen növeli a humán erőforrás értékét. Ugyanakkor a felsőoktatásban tanulók közül, akik külföldön akarnak tanulni 13% nem kíván hazatérni, 26%-uk pedig a tanulmányok befejezése után ki akar menni külföldre dolgozni. A külföldön tanulni akarók csupán 62%-a kíván Magyarországon maradni.

A már dolgozók körében a külföldre irányuló migrációs szándék a középkeresetűeknél és a legmagasabb iskolai végzettségűek körében a legnagyobb. A dolgozók átlag 14 évet dolgoztak már Magyarországon így vélhetően az ő oktatási költségük jelentősebb része már megtérült, emiatt ebből a szempontból az ő távozásuk jelentené a legkisebb anyagi veszteséget. Ugyanakkor, ők a munkaerőpiac számára nélkülözhetetlen munkatapasztalattal, és egyéb tapasztalattal, informális tudással rendelkeznek, továbbá jövedelmüket itthon költik el, abból itthon fizetnek adót és járulékot, ami távozásnál anyagi veszteséget okozna. Ezen felül, mint már említettem ők családdal együtt kívánnak külföldre menni, és körükben a legmagasabb a végleges külföldi kint maradási tervezők aránya. Emiatt az ő távozásuk oktatási költség tekintetében jelentős veszteséget már nem okozna a megtérülés miatt, de jelentős adó- és járulék bevételi, munkaerő-piaci és társadalmi-demográfiai veszteséget jelentene. Az oktatásukra fordított költségek megtérülése – mivel itthon dolgoztak már – az ő esetükben a legmagasabb, mivel az ő oktatásukra költött kiadások egy része vagy egésze már megtérült a magyar állam számára. Ugyanakkor gyermekeik oktatása – amennyiben a kivándorolni szándékozónak már iskoláskorú gyermekeik vannak - még semmilyen téren sem térült meg, ami szintén meg nem térült kiadásként jelentkezik a magyar állam számára végleges kivándorlás során.

A külföldi munkavállalásnak a hazatérők többszöri tudása mellett már a kinn tartózkodás során is keletkezik pozitív vonzata hazánkra nézve. Ezen pozitív hatás a kint dolgozók hazautalásai. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 2015-ben a hazautalt jövedelmek mértéke meghaladta a GDP 3%-át (36. ábra). Ezen összeg hatalmas támogatás Magyarország számára.

36. ábra: Külföldről hazautalt jövedelmek folyó áron millió forintban, 1995-2015

Forrás: www.ksh.hu

Ezen összeg ugyanakkor nem tartalmazza a külföldről kapott tulajdonosi jövedelmeket, csak a tiszta munkajövedelem hazautalást takarja.

Ezen hazautalások vagy itthoni megtakarítási számlára kerülnek vagy a külföldön dolgozó itthon élő családja kapja, s ez utóbbi esetben ez a jövedelem a magyar gazdaságba forog vissza a vásárlások révén.

Érdekes ugyanakkor, hogy ha csak az aktuális adatokat nézzük, akkor a hazautalások mértéke 2015-ben a GDP 3%-át tették ki, míg az oktatásra fordított kiadások 2013-ban 3,9%-ot. Ez a két adat korábbi időszakokra vonatkozó adatok ismerete nélkül azt a feltételezést engedik sejtetni, hogy a külföldi munkavállalók hazautalásának mértéke lefedi közel a magyar állam teljes oktatási kiadását, de a két adat közötti viszony feltárásához szükséges az adatok hosszabb időtávon való vizsgálata is. Az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában mérve csak 2011-2013 között mozgott 4 % körül, előtte mindig 5 % körüli vagy azt meghaladó mértékű volt. A hazautalások mértéke a GDP százalékában mérve a 2013-as évet megelőzően mindig 1-2 % között mozgott. (2014-ben a hazautalások mértéke már 2,88%, 2015-ben 3,05% volt). Bár a hazautalások mértéke 2011 és 2013 között növekedett, de nem éri el az államnak az oktatásra fordított kiadásainak GDP-hez viszonyított mértékét. Az állam a teljes lakosságra vetítve költötte el a GDP 3,9 %-át 2013-ban. A kivándorlók 3 %-os hazautalása a GDP százalékában ilyen szemszögből vizsgálva bőven lefedi az ő oktatásukra fordított kiadásokat. Ugyanakkor a 3 %-os hazautalásnak, ha az államnak a kivándorlás miatti veszteségeit nézzük, akkor a befizetett adó és járulék kieséseket is fedeznie kellene, továbbá a kivándorlásból fakadó többi negatív gazdasági, munkaerő-piaci és demográfiai hatás okozta károkat is. A kiesett jövedelem mértékének vizsgálata a kivándorlás szempontjából ugyanakkor nem képezte dolgozatom kutatásának tárgyát, így, azt hogy minden jelentősebb állami kiadást és bevétel kiesést lefednének-e a hazautalások nem állt módomban meghatározni, hiszen az maga külön kutatás tárgyát képezné.

Mindezek ellenére továbbra is nehéz megállapítani, hogy a három korosztály közül melyik kivándorlása okozná a legnagyobb veszteséget. Mind a három korosztály kivándorlásánál megvannak a sajátos, egyedi hatásai.

7.2. Új és újszerű eredmények

Dolgozatom több új és újszerű eredménnyel rendelkezik.

1. Dolgozatom újszerű abban, hogy az oktatás megtérülésére vonatkozó kutatások és a migrációs kutatások összekapcsolására törekszik. Az egyén és a társadalom oktatási kiadásokra fordított költségeinek megtérülését és a külföldre irányuló migráció várható jövőbeli alakulását is már többen vizsgálták, de a kettő együtt eddig kevés figyelmet kapott, amit a szakirodalom vizsgálata is alátámasztott.
2. A jelenlegi kutatások jelentős része a már kivándorolt személyekre koncentrált. Dolgozatomban viszont a jövőre is fókuszálok, és részletesen vizsgálom a még jelenleg középiskolában, illetve felsőoktatásban tanulók és a jelenleg itthon dolgozók jövőre vonatkozó emigrációs szándékát, annak okát, desztinációját. A tanulók körében külön vizsgálom a tanulmányi szándékú és a munkavállalás motiválta migráció mértékét illetve annak okait.
3. Az állami oktatási kiadások adatai alapján különböző statisztikai és matematikai módszerek segítségével meghatároztam az állami oktatási kiadások megtérülésének idejét.
4. Az empirikus kutatás eredményei alapján nem csak az állami, de az egyéni és családi oktatási kiadások mértékének meghatározására is elvégeztem.

5. Az empirikus kutatás eredményei és a rendelkezésre álló kereseti adatok alapján kitekintést adtam a jövőre vonatkozóan az emigrációnak az állami költségvetésre gyakorolt hatásairól az adó- és járulékbevétel kiesés feltárásán keresztül.
6. Az oktatási kiadások eredményeinek és az empirikus kutatás migrációra vonatkozó eredményeinek összekapcsolásával igyekeztem a jövőre vonatkozóan a migráció várható demográfiai, társadalmi, gazdasági és munkaerő-piaci hatásait is feltárni az empirikus kutatás eredményei alapján feltételezve, hogy a kivándorlás mértéke nem csökken.

7.3.A kivándorlás várható hatásai

A fiatalok végleges kivándorlásával és a már dolgozók családdal együtt való végleges kivándorlásával épp úgy gazdasági, mint társadalmi veszteség keletkezik, a kieső jövedelmek, illetve a humán erőforrás veszteség révén. Rövid távú vagy csak pár évre vonatkozó emigráció ugyanakkor jelentős többlettudást és a hazautalások révén bevételt jelenthet hazánk számára. Emiatt a hatások vizsgálatakor különbséget kell tenni az időszakos (1 évnél rövidebb vagy pár évre szóló emigráció), és a végleges emigráció hatásai között. A végleges emigrációnak sokkal több negatív hatása van egy adott országra, mint az időszakos emigrációnak. Ezt azért fontos külön kiemelni, mert a válaszadók között voltak olyanok, akik végleges emigrációt terveztek, míg mások csak bizonyos időre kívántak kimenni.

Az időszakos emigrációnál is fontos annak meghatározása, hogy milyen időtávótól válik az emigráció a végleges kivándorláshoz hasonlóan többszörösen veszteséggé a kibocsátó országra nézve. Biztos veszteségnek tekinthető, ha valaki az oktatási költségeit sem törleszti le a küldő országnak vagy csak nyugdíjas korában tér haza, tehát nem az adott országban fizetett adót és járulékot, de annak szociális ellátásait (pl.: egészségügyi) veszi igénybe. Akkor is jelentős veszteséget okoz, ha kint születtek gyermekei, akik kint tanultak, és bár ő hazatér, de a gyermekeik kint maradnak. Ez az ország számára demográfiai és társadalom-összetételi veszteséget generál. A következő táblázat során az 5 évnél rövidebb ideig tartó emigrációt tekintem időszakos emigrációnak (40. táblázat).

Az időszakos és a végleges emigrációnak egyaránt több negatív hatása van, mint pozitív, ugyanakkor a végleges emigrációnak az időszakos emigrációhoz képest is kiemelkedően több negatív hatása van. A negatív hatások elsősorban a társadalomra gyakorolnak számottevő hatást. Az időszakos és a végleges emigrációnak a munkaerőpiacra és a gazdaságra gyakorolt hatásai nagyjából azonosak, míg a társadalomra gyakorolt hatásai hosszútávon eltérnek. A végleges kivándorlással a társadalomban népességcsökkenés következik be, ami kihat hosszútávon a gazdaságra is. A népesség csökkenése miatt csökkennek az állami bevételek, ami miatt csökken az állam jelenlegi fenntarthatósági rendszere, azaz a végleges kivándorlás hatással van a hazai szociális- és nyugdíjrendszerre is.

40. táblázat: Az időszakos és végleges emigráció hatásai a kibocsátó országra nézve

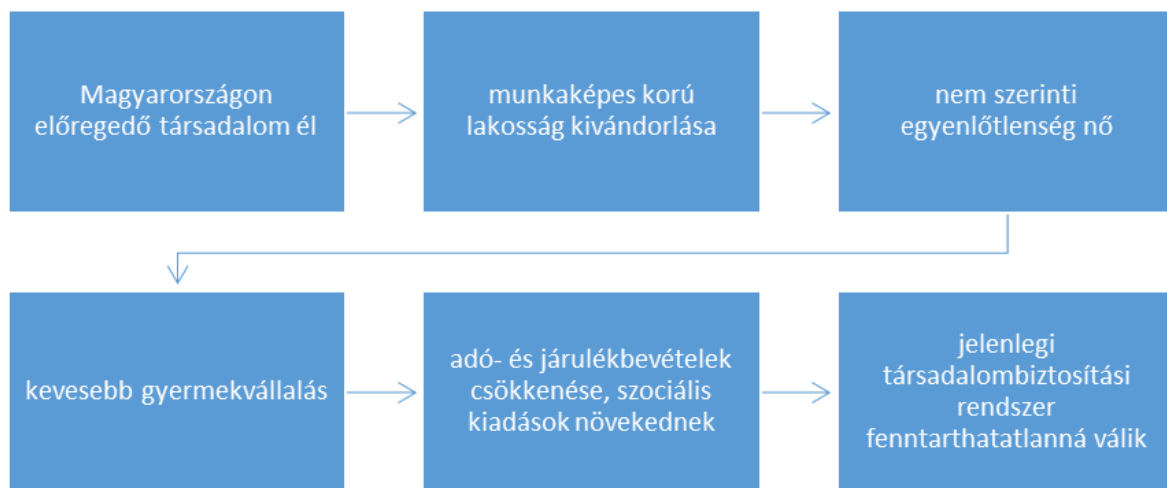
hatások	időszakos emigráció		végleges emigráció	
	pozitív	negatív	pozitív	negatív
gazdasági	kevesebb kifizetett szociális juttatás	adó- és járulékbevétel csökkenése	kevesebb kifizetett szociális juttatás	adó- és járulékbevétel csökkenése
	hazautalások		hazautalások	oktatási költség nem térül meg
	kevesebb munkavállaló miatt bérnövelő hatás a munkaerőpiacon		kevesebb munkavállaló miatt bérnövelő hatás a munkaerőpiacon	népességcsökkenés hatására hosszútávon csökken a gazdaságilag aktív népesség, ami a társadalom eltartó képességére negatív hatás gyakorol
munkaerő-piaci	munkanélküliség csökkenése	szakképzett munkavállalók elvesztése	munkanélküliség csökkenése	szakképzett munkavállalók elvesztése
	hazatérés esetében többlettudás, nyelvismeret			
	több munkahely az itthon maradóknak		több munkahely az itthon maradóknak	
szociológiai	új kulturális és társadalmi nézetekkel való hazatérés	társadalmi kapcsolatok széthullása		társadalmi kapcsolatok széthullása
társadalmi és demográfiai		szülőképes korú lakosság elvesztése		szülőképes korú lakosság elvesztése
				népességcsökkenés
				öregedő társadalmi hatás felerősödése
	szellemi tőke fejlődése hazatéréssel	szellemi tőke elvesztése		szellemi tőke elvesztése

Forrás: saját szerkesztés

Az hogy hányan térnek haza egyelőre nehezen meghatározható, pontos adatok nincsenek (Gödri 2015). Az pedig, hogy ők kint milyen többlettudást szereztek, milyen jövedelemre tettek szert, amit majd esetleg itthon költenek el (pl.: lakásvásárlás stb.) még ismeretlen.

A migráció hatásának felmérésére szolgáló másik módszer lehet, ha nem időtávra, hanem egyes területekre vizsgáljuk meg a migráció hatásait. A kivándorlásnak és a visszatérésnek is elsősorban gazdasági, társadalmi és demográfiai, továbbá szociológiai hatásai vannak. A kivándorlás hatásai és az előbb felsorolt területek között ugyanakkor kapcsolat áll fenn, melyről nem szabad megfeledkezni. A következőkben ezen területekre és területi kapcsolódásokra gyakorolt hatásokat vizsgálom. Egy ilyen szoros, több területre is kiterjedő kapcsolatot mutat be a következő folyamatábra is (37. ábra).

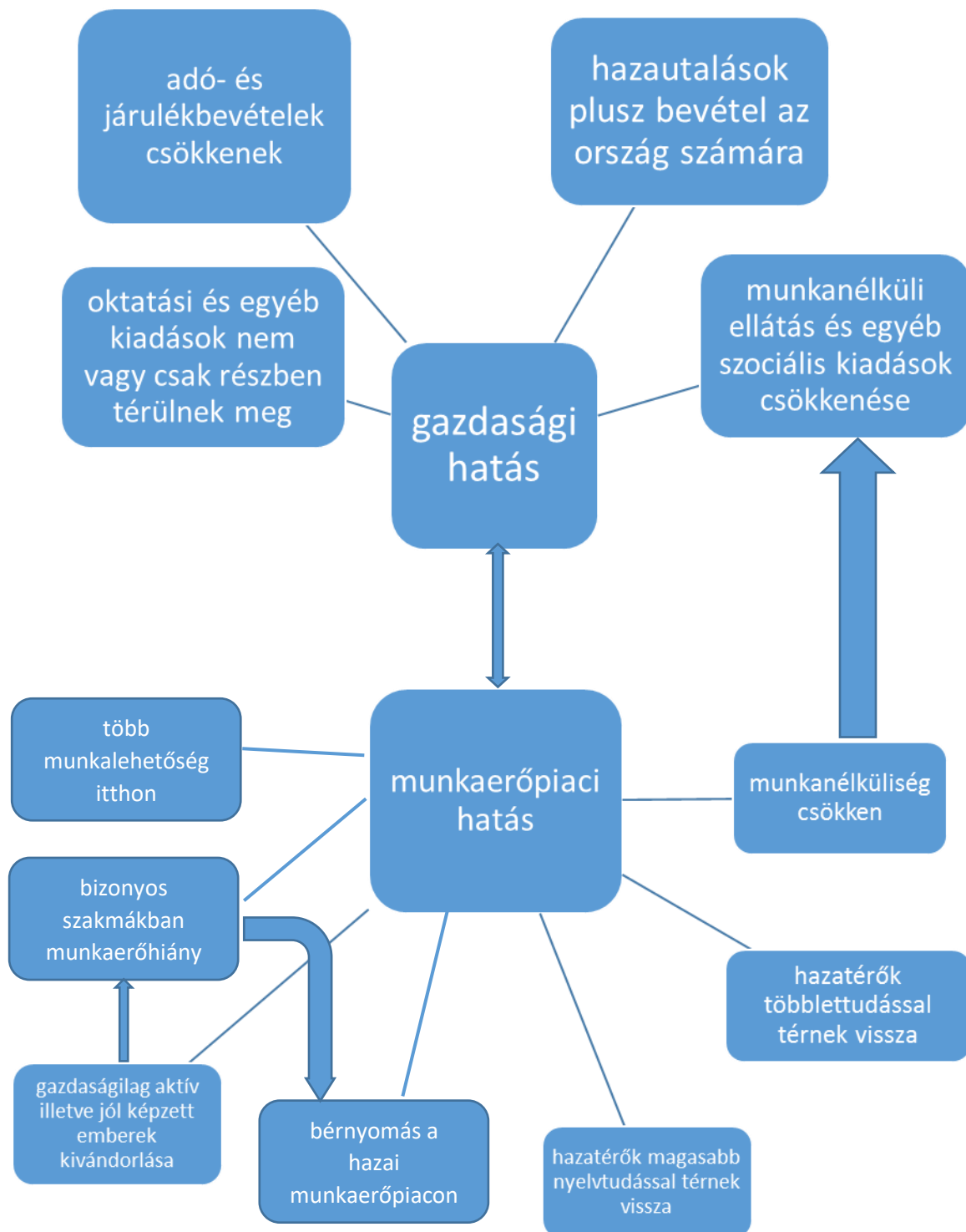
37. ábra: A kivándorlás okozta gazdasági és társadalmi hatás

Forrás: saját szerkesztés

Természetesen a külföldre irányuló migrációnak további gazdasági hatásai is vannak, melyek sok esetben munkaerő-piaci hatásokkal is szoros kapcsolatban állnak. A kivándorlás során elsősorban a gazdaságilag aktív egyének mennek ki, akik itthon adót és járulékot fizetnek be a magyar államkasszába. Ugyanakkor a kivándorlók közül sokan a munkalehetőség miatt vagy a munkanélküliség elől menekülve mennek ki, így a munkanélküliek száma is csökken, amivel csökken a részükre kifizetett munkanélküli járadék és egyéb szociális ellátások mértéke (38. ábra).

38. ábra: A külföldre irányuló migráció okozta gazdasági és munka-erőpiaci hatások

Forrás: saját szerkesztés

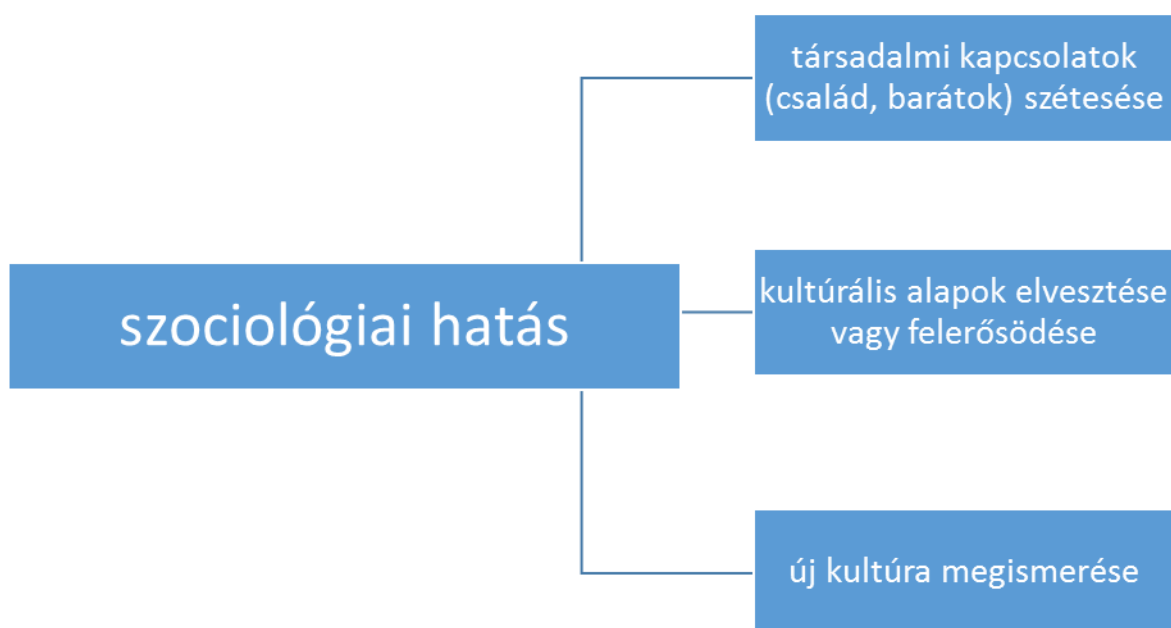
A külföldre irányuló migráció munkaerőpiacra és gazdaságra gyakorolt hatásai között szoros összefüggés van, nem csak a munkanélküliség csökkenése és az a miatt kevesebb segély fizetése között áll fenn ilyen kapcsolat. A szakemberek kivándorlása munkaerőhiányt okoz, aminek bérfelhajtó hatása van a munkaerőpiacon. A hazautalások a gazdaságon keresztül hathatnak a munkaerőpiacra, hiszen könnyen előfordulhat, hogy a hazautalások miatt az itthon

maradt családtagok nem mennek el dolgozni vagy csak részmunkaidőben, ami miatt a gazdaságilag aktív dolgozó személyek száma csökkenhet. A hazatérések szintén hatással lehetnek a hazai bérszínvonalra. Egy jól képzett, már jó nyelvtudással rendelkező, kinti bérekhez szokott szakember várhatóan magasabb bérért hajlandó csak itthon elhelyezkedni. Amennyiben ezt a bért a hazai munkaerőpiacon nem kapja meg, könnyen lehet, hogy újra kivándorol.

A kivándorlásnak szociológiai szempontból is vannak pozitív és negatív hatásai. A hazai kultúrától való elszakadás vagy a hazai, ismert kultúra teljes elvesztése, kiszakadás a megszokott közegből kedvezőtlenül hathat az egyénre, ugyanakkor a kivándorlás során új kultúra és társadalom ismerhető meg, melyek pozitív tapasztalatot, tudást és emocionális hatásokat jelentenek az egyén számára. Másrészt a kivándorlás hatására felerősödhet a hazai kultúrához való kötődés (39. ábra).

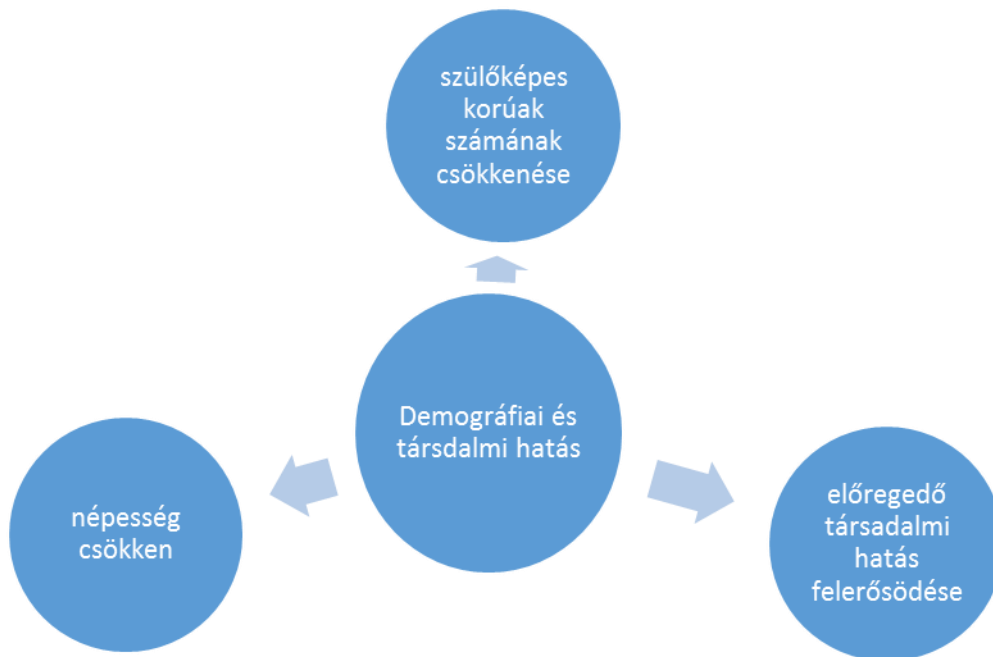
39. ábra: A külföldre irányuló migráció okozta szociológiai hatások

Forrás: saját szerkesztés

A külföldre irányuló migráció hatással van a társadalomra és az ország demográfiai folyamataira is. A kivándorlás hatására csökken a szülőképes korú lakosság, hiszen a válaszadók többsége a fiatal korosztályból kíván kimenni külföldre. A családdal együtt való kivándorlás miatt pedig a gyermekek számának csökkenéséhez vezet. A szülőképes korú és a családos lakosság kivándorlásának hatására felerősödik az országra már most is erősen jellemző előregedő társadalmi kihatás (40. ábra).

40. ábra: A külföldre irányuló migráció társadalmi és demográfiai hatása

Forrás: saját szerkesztés

A kutatásom célja volt annak meghatározása, hogy a vizsgált három korosztály körében mekkora az emigrációs szándék, ami a kutatásokról levont következtetések alapján igen magasnak tekinthető. A kutatás másik célja az volt, hogy a válaszadók válaszai és a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján az oktatásuk átlagos költségeinek megállapítása. A költség számítás célja volt, hogy számokban is látható legyen, hogy egy fiatal vagy egy dolgozó kivándorlása mekkora anyagi veszteséget okoz vagy okozna az ország számára. Az oktatási költség számítás csak a közvetlen költségeket méri fel a közvetett költségeket nem, így még ezen megtérülési idők és költségek is csupán alulbecslésnek tekinthetők. Feltártam a külföldre irányuló migrációnak az országra vonatkozó negatív és pozitív hatásait is. Megállapítható, hogy az emigrációnak pozitív és negatív hatásai egyaránt vannak, ugyanakkor az országra nézve a legnagyobb veszteséggel mind a három korosztálynál a végleges külföldre irányuló migráció tekinthető.

7.4. További kutatási lehetőségek

A kutatást a jövőben több irányba is célszerű folytatni. Érdekes lenne annak felmérése, hogy körülbelül öt, illetve tíz év múlva hogyan változik az akkor középiskolában, felsőoktatásban, vagy a már dolgozók körében a kivándorlási hajlandóság, a kivándorlás oka, és annak célországai. Fontos lenne vizsgálni a visszatérők számát, valamint az általuk hazahozott többlettudás fajtáját és mértékének meghatározását, továbbá visszatérésük okait is érdekes lenne megnézni. További kutatási lehetőség a kivándorláshoz kapcsolódó pontos költségek és végleges kivándorlásnál a végső veszteség meghatározása. Hosszú távú kutatás lehet az emigrációnak a társadalomra, munkaerőpiacra és gazdaságra gyakorolt hatásainak vizsgálata, vagy a már

kivándoroltak külföldi életének nyomon követése, hogy ott milyen szakmában tudnak elhelyezkedni, az itthoni társadalmi és gazdasági helyzetükhöz képest, hogyan alakul kint az életük.

Az oktatáskutató szakemberek számára a kutatás eredménye fontos lehet olyan nézőpontból, hogy kutatásom során kevés olyan korábbi kutatást találtam – és jelenkorit egyáltalán nem – ami a jelenkori oktatási költség egyéni és társadalmi kiadásait vizsgálja tételesen, illetve ami az oktatási kiadás egyéni és társadalmi megtérülését kutatja. A jövőben érdemes lenne ezen adatok részletes és tételes vizsgálata is.

Fontos lenne továbbá annak a kiderítése is, hogy a kérdőívet kitöltők körében a jövőben hányan fognak ténylegesen kimenni külföldre dolgozni és, hogy az ő kivándorlásuk milyen időtávra fog megvalósulni, hányan maradnak kint külföldön, vagy hányan térnek haza közülük.

8. Összegzés

A migráció fogalma és folyamata igen összetett. Mint a fogalmak meghatározásakor és a fajták és modellek felsorolásakor láthattuk, hogy a migráció nem tekinthető egy egyszerűen meghatározható folyamatnak, ahogy okai sem vizsgálhatók egymástól elkülönülten. A migráció fogalma véleményem szerint, egy olyan folyamat, amely adott ország lakosságának térbeli mozgását írja le, s amely a történelem során folyamatosan jelen volt és napjainkban is jelen van. Lehet egyéni és csoportos döntés eredménye, szólhat rövid, illetve hosszú távra, de akár örökre is. A migráció továbbá lehet egy egyszeri, de ismétlődő cselekvés eredménye is. Nemzetközi migrációról pedig akkor beszélhetünk, amikor az egyén egy adott országban lévő állandó tartózkodási helyét egy másik országban lévő tartózkodási helyre cseréli le hosszabb távra, minimum egy évre. Okait vizsgálva megállapítható, hogy nem lehet a migráció oka csupán egyetlen jelenség. Okai között megjelennek a küldő országban fellépő gazdasági, társadalmi, szociális, és akár háborús problémák is, míg a befogadó ország részéről a migrációra kiható vonzó tényezők is, mint a munkalehetőség, jobb élet reménye, biztonságosabb életkörülmények. A modellek mindegyike a migrációt a piac makro vagy mikro szintű változásával kapcsolja össze. Mindegyik vizsgált elmélet szerint a tőke, a termelés és a munkaerő áramlása között kapcsolat található. A klasszikus modell szerint az egyén abba az irányba vándorol el, ahol a tőke található, míg a duális modell szerint a munkaerő mindenhol korlátlanul áll rendelkezésre, és az egyén mozgását a termelés szerkezeti és kereseti eltérései motiválják.

Az emberiségre történelme során a folyamatos népességmozgás volt a jellemző. Magyarország lakossága is a történelem során folyamatosan vándorolt, hol az országon belül, hol más országokba vagy más kontinensekre. A technika fejlődésének, jobbágyi röghöz kötés megszűnésének és népesség 19. századbeli robbanásszerű növekedésének hatására egész Európán belül hatalmas mozgás indult be, melynek iránya elsősorban az Amerikai kontinens volt. A népességmozgás a 20. században sem szűnt meg, bár ekkor a mozgás okai nem gazdasági sokkal inkább háborús kényszertényezők voltak. Magyarországon a többi közép- és kelet-közép európai országhoz hasonlóan a szocialista időszakban a külföldre való utazást korlátozták. 1989 után a külföldre irányuló migrációs hajlandóság a magyar lakosság körében egészen 2008-ig nem növekedett meg jelentősen. A 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozás, a munkavállalási korlátok folyamatos megszűnése és a 2008-as gazdasági világválság azonban a kivándorlás jelentős felerősödését okozta.

Kutatásomat azzal a céllal készítettem el három korcsoportban is, hogy meghatározzam a jövőben várható külföldre irányuló migráció mértékét és annak oktatási költségvonzatát. Mind a három korosztálynál magas az emigrációs szándék, a külföldre irányuló migráció oka pedig a kinti jobb bér- és életszínvonal. A kivándorlás fő célországai az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és Németország. A kivándorlásnak ugyanakkor jelentős hatása van a hazai gazdaságra. Kutatásom egyik célja volt az oktatáson keresztül a külföldre irányuló migráció költségének a bemutatása. A végleges kivándorlás során az államnak a fiatalokba befektetett oktatási költségei minden más költsége mellett nem térülnek meg, ha az egyén külföldre megy dolgozni és nem tér haza. Annak céljából, hogy meghatározzam, hogy a fiatalok kivándorlása mennyi időtől tekinthető veszteségesnek az oktatási költségek számítása során több módszert is

felhasználtam. Természetesen az állam az oktatáson kívül egyéb költségeket is investál egy gyermek felnevelésébe, mint a családi pótlék, adókedvezmények stb. emiatt a megtérülési számítás csupán alulbecslés, hiszen csak az oktatási kiadásokat veszi figyelembe. A kérdőívet kitöltők válaszai alapján magas a külföldi munkát tervezők aránya, de alacsony azok aránya, akik már most végleg ki kívánnak külföldre menni, ugyanakkor magas azok aránya, akik még bizonytalanok abban, hogy hazatérnek e majd. Megállapítható, hogy az emigrációnak pozitív és negatív hatásai egyaránt vannak hazánkra nézve, akár gazdasági, munkaerő-piaci, szociológia vagy egyéb hatásokat vizsgálunk. Az is megállapítható, hogy amíg a rövid távú, vagy csupán pár évre szóló emigrációnak több pozitív hatásai is vannak, addig a végleges emigrációnak elsősorban hosszú távon jelentősebb negatív hatásai lehetnek Magyarországra nézve.

Dolgozatom elején az alábbi öt hipotézist állítottam fel:

- Hipotézis1: A kivándorlás fő okai mind a három vizsgált korosztályban elsősorban gazdasági természetűek.
- Hipotézis2: A külföldi munkavállalási szándék mind a három vizsgált korosztályban magas, de vélhetőleg a felsőoktatásban tanulók körében a legmagasabb.
- Hipotézis3: A fiatalok kivándorlása az oktatási költségek és kieső jövedelmek miatt jelentős anyagi veszteséget jelent Magyarország számára.
- Hipotézis4: A legnagyobb megtérüléssel a számítások alapján az egyetemi iskolai végzettségek rendelkeznek.
- Hipotézis5: A magas migrációs szándék továbbá a magas oktatási költség miatt az egyetemmel és főiskolával rendelkezők tartós vagy hosszú időre szóló kivándorlása okozza a legnagyobb veszteséget.

Az öt hipotézis közül az első hipotézist teljesen alátámasztja a kutatásom, bár fontos hangsúlyozni, hogy mind a három korosztálynál a külföldre irányuló migrációt befolyásoló tényezők között kiemelkedőek a gazdasági tényezők, ugyanakkor a középiskolások körében a nyelvtanulási szándék és a kalandvágy is kiemelkedő ok. A felsőoktatásban tanulóknál szintén fontos befolyásoló tényező volt a gazdasági okok mellett a nyelvtanulási szándék is.

A második hipotézisnél, azt vártam a kutatás elején, hogy a felsőoktatásban tanulóknál lesz a legmagasabb a kivándorlási szándék, mivel ők magas iskolai végzettséggel rendelkeznek, ugyanakkor mivel még nincs saját családjuk, mint a dolgozóknak kevésbé kötöttek a család részéről, tehát önállóbbak. A kutatások alapján a felsőoktatásban tanulóknál volt a legalacsonyabb a külföldi munkavállalást tervezők aránya, de magasabb a középiskolásokhoz képest a külföldi tanulmányokat tervezők aránya.

A harmadik hipotézisnél azt feltételeztem, hogy a fiatalok kivándorlása az oktatási költségek és kieső jövedelmek miatt jelentős anyagi veszteséget jelent Magyarország számára. Ezen hipotézist az empirikus kutatás és a számítások teljes mértékben alátámasztják, bár az is tény, hogy a kieső jövedelmek miatt a dolgozók kivándorlása is anyagi veszteséget okoz.

A negyedik hipotézist a kutatások részben támasztják alá. Az egyetemi és a főiskolai végzettséggel rendelkezők körében volt a legmagasabb a megtérülési ráta. Az nem jelenthető ki egyértelműen, hogy az egyetemi iskolai végzettség rendelkezik a legnagyobb megtérüléssel, de az igen, hogy a felsőfokú oktatás megtérülése a legjelentősebb.

Az empirikus kutatás és a számítások teljes mértékben alátámasztották az ötödik hipotézist, hiszen az egyetemistáknak és főiskolásoknak a legnagyobb az oktatási költsége, és ők

rendelkeznek majd vélhetően a legnagyobb jövedelemmel, így az ő távozásuk jelentős veszteséggel járna hazánk számára.

A jövőben Magyarország számára az lenne a fontos, hogy a kivándorlók hazatérjenek és a kint megszerzett többlettudással a magyar gazdaságot és társadalmat gazdagítsák, továbbá tekintettel arra, hogy Magyarország társadalma öregedő társadalom, fontos lenne, hogy a kivándorlóknak itthon szülessen gyermeke vagy majd a jövőben családjukkal együtt hazatérjenek és itthon dolgozzanak, itthon fizessenek adót és járulékokat, és gyermekeik is itthon maradjanak.

A jövőben a kivándorlásra jelentős befolyásoló tényezőként hathat a brexit. A kivándorlók elsődleges célországának számító Egyesült Királyság a brexit után várhatóan szabályozást vezet be a szigetországba bevándorlókra vonatkozóan, mely hatással lehet a magyarországi kivándorlókra, hiszen már nem lesz olyan könnyű a munkavállalás ott, mint az Európai Unióban volt. A kérdés az, hogy a brexit csökkenti-e a magyar kivándorlók számát, vagy csupán a desztinációban várható átalakulás.

9. SUMMARY

The concept and the process of migration is very complex. As we could see on the occasion of defining the concepts and listing the types and models, migration cannot be considered a process that may be simply defined, and its reasons may not be examined separately from each other either. The concept of migration, according to my opinion, is a process that describes the movement of the population of a country in space, and it has been continuously present throughout the history of mankind, and it is present today as well. It may be the result of individual or group decisions, it may cover a short time or a long time, or it may last even forever. And migration may be the result of a one-time activity or the result of a repeated activity. We may talk about international migration, when the individual changes his/her place of permanent residence located in a given country to a permanent residence that is located in another country for a longer term, minimum for one year. Examining the reasons of migration, it may be concluded that the reason of migration may not be traced back to only one single phenomenon. Its reasons include the economic, societal, social and even war related problems occurring in the sending country, while on the side of the receiving country there may be factors that attract immigration, e.g. work opportunities, the hope for better life, safer living circumstances. Each model connects migration with the macro or micro level changes of the market. According to each examined theory there is a relationship between capital, production and the flow of workforce. According to the classical model the individual migrates in the direction, where there is the capital, while according to the dual model the workforce is available in an unlimited manner everywhere, and the movement of the individual is motivated by the structural and earning option differences of production.

Mass population migration was characteristic during the history of mankind. The population of Hungary also migrated throughout the history, sometimes within the country, and sometimes to other countries or to other continents. As a result of the development of technology, the termination of serfdom, and the explosion-like increasing of the population in the 19th century a huge movement started throughout Europe, the direction of which was primarily the American continent. The movement of the population did not stop in the 20th century either, although at this time the reasons of migration were not economic but rather war triggered forces. Travelling abroad was limited in Hungary during the socialist era, similarly to the other central and east-central European countries. The Hungarian population's intention to migrate abroad did not increase significantly after 1989 up to 2008. However, joining the European Union in 2004, the gradual elimination of the employment restrictions, and the economic world crisis of 2008 led to the significant intensification of emigration.

I carried out my research for three age groups in order to define the extent of the expectable emigration and its education cost related impact. In the case of each of the three age groups the intention to emigrate was high, and the reasons of emigration include better salary and living standards available abroad. The primary target countries of emigration are the United Kingdom, the United States of America and Germany. At the same time, emigration exerts a significant impact on the domestic economy. One of the targets of my research was to introduce the costs of emigration, through education. The education costs that the state invested into the

young people, together with its other costs are not refunded in the case of permanent emigration, if the person goes abroad to work and he/she does not return to Hungary. I used several methods for defining from what time on the emigration of the youngsters may be considered to be producing a loss, when I calculated the costs of education. Naturally, the state also invests other costs into raising a child in addition to the costs of education, as e.g. the family allowance, the tax allowances, etc. Due to this, the refunding calculation I made is an underestimation, since it takes into consideration only the education expenditures. Based on the answers of those, who filled in the questionnaire, it can be seen that the ratio of those wishing to work abroad is high, however, the ratio of those, who already now wish to emigrate permanently abroad is low, while the ratio of those, who are uncertain about returning home is high. It can be concluded that emigration has both positive and negative impacts on Hungary, in respect of its economic, workforce market related and other impacts. It can be also established that while short term emigration and emigration lasting for only a couple of years have more positive impacts, permanent emigration may have more significant negative impacts primarily in the long term as regards Hungary.

In the beginning of my dissertation I defined the following five hypotheses:

- Hypothesis 1: The main reasons of emigration in all the three examined age groups were primarily economic in nature.
- Hypothesis 2: The intention to work abroad is high in each of the three examined age groups, but assumably it is the highest among the students, who attend high education.
- Hypothesis 3: The emigration of the young people causes significant financial loss for Hungary, because of the education costs and the lost incomes.
- Hypothesis 4: The highest refunding is provided by university educations, based on the calculations.
- Hypothesis 5: The biggest loss is caused by the permanent or long-term emigration of those people, who have university or college education, due to their high migration intentions and high education costs.

The first hypothesis of these five hypotheses is fully supported by my research, although it is important to emphasise that in the case of each of the three age groups from among the factors that influence emigration the economic factors are outstanding, while in the case of the secondary school students the intention to learn languages and adventurousness are also important reasons. The intention to learn languages was also an important influencing factor in the case of high education students, in addition to the economic reasons.

In the case of the second hypothesis I expected at the beginning of my research that the emigration intention will be the highest in the case of the high education students, because they have high education, and at the same time they do not have a family yet, like the workers, therefore they are less tied by the family, that is, they are more independent. Based on the research, the ratio of those, who planned to work abroad was the lowest in the case of the high education students, however, the ratio of those who planned to study abroad was higher in their case than in the case of the secondary school students.

In the case of the third hypothesis I assumed that the emigration of the young people will cause a significant financial loss for Hungary due to the education costs and the lost incomes. This hypothesis was fully supported by the empirical research and the calculations conducted,

although it is a fact that the emigration of the workers also causes a financial loss due to the lost incomes.

The fourth hypothesis is supported only partially by the research. The refunding rate was the highest in the case of people, who have university or college education. Although it cannot be declared that the highest refunding occurs in the case of university education, but it can be said that the refunding of high education is the highest.

Empirical research and the calculations fully supported the fifth hypothesis, since the education cost is the highest in the case of university and college students, and they will have most probably the highest income, therefore their leaving would mean a significant loss for our country.

As regards the future, the returning of the emigrants and their enriching the Hungarian economy and society with their additional knowledge acquired abroad would be important for Hungary. Moreover, in view of the aging society of Hungary. it would be also important that the children of the emigrants would be born in Hungary or they would return to Hungary in the future together with their families. and they would work in Hungary, they would pay tax and contributions in Hungary and their children would also remain in Hungary.

Brexit may function as a factor that will significantly influences emigration. It is expected that United Kingdom - that is considered to be the primary target country of the emigrants - will introduce regulations in respect of the immigrants of the island country, which may influence the emigrants of Hungary, since it will not be so easy to get a job there in the future as it is while the United Kingdom is a member of the European Union. The question is whether Brexit will reduce the number of emigrants, or only a shift may be expected as regards the destination of the emigrants.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A SEEMIG – Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga KSH Népeségtudományi Intézet p24. Központi Statisztikai Hivatal (2014)
2. Artuc E., Docquier F., Özden C., Parsons C. (2015): A Global Assessment of Human Capital Mobility: The Role of Non-OECD Destinations World Development Vol. 65.pp.6-26 Published by Elsevier Ltd.
3. Bába Sz. (2015): Magyar identitás a tengeren túli diaszpórában Doktori (PhD) értekezés Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola p.383
4. Back A., Göbölös M., Hárs Á., Kováts A., Nyíri P., Pauker Cs., Sik E., Tóth J., Tóth P. P. (1999): Átmenetek MTA Politikai Tudományok Intézete Budapest p.183
5. Baranyai I. (1992): Korspecifikus fogyasztás, jövedelem, háztartási tevékenység. MTA KTI, Műhelytanulmányok. 1. sz. p.117
6. Becker G.S. (1964): Human Capital A theoretical and empirical analysis, with special reference to education National Bureau of Economic Research New York p.187
7. Beer J. de, Raymer J., Erf R. van der, Wissen L. van (2010): Overcoming the Problems of Inconsistent International Migration data: A New Method Applied to Flows in Europe, Eur J Population Vol. 26. pp.459-481 Spinger
8. Bijak J., Kupiszewska D., Kupiszewski M. (2008): Replacement Migration Revisited: Simulations of the Effects of Selected Population and Labor Market Strategies for the Aging Europe, 2002-2052., Springer Science+Business Media B.V. Popul Res Policy Rev Vol.27 pp.321-342.
9. Blaskó Zs., Gödri I. (2014): Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében Demográfia 57 évf. 4 szám. pp. 271-307
10. Bódi F. (2008): A helyi szociális ellátórendszer: Tanulmánygyűjtemény: Migrációs folyamatok az újkori Magyarországon p.384 pp.321-332. MTA Politikai Tudományok Intézete
11. Bodnár K., Szabó L. T. (2014): A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra MNB-tanulmányok 114. Magyar Nemzeti Bank p.32
12. Brealey A.R. – Myers C.S. (2005): Modern vállalati pénzügyek Panem Könyvkiadó p.1175
13. Carr S.C., Inkson K., Thorn K. (2005): From global careers to talent flow: Reinterpreting 'brain drain' Journal of World Business 40, 386-398. p. Elsevier Inc.
14. Castles S., Miller M.J. (2003): The age of migration International Population Movements in the Modern World Third Edition Palgrave MacMillian Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York p.338.
15. Ciarniene R., Kumpikaite V. (2011): International Labour Migration: Students Viewpoint Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics Vol. 22(5), pp.527-533.
16. Croix D. de la, Docquier F. (2011): Do brain drain and poverty result from coordination failures? Springer Science+Business Media Vol. 17 pp 1-26

17. Czibik Á., Hajdu M., Németh N., Nyíró Zs., Tóth I. J., Türei G. (2014): A migráció és a magyar migránsok jellemzői 1999-2011 Tendenciák és a migránsok profilja a KSH Munkaerő-felmérés adatai alapján Műhelytanulmány MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet MT-DP – 2014/4. Budapest p.76
18. Csécsiné Máriás E., Hagymásy T., Könyvesi T. összeállította (2015): Statisztikai tájékoztató oktatási évkönyv 2013/2014 Készült: Emberi Erőforrások Minisztériuma, Köznevelésért Felelős Felsőoktatásért Felelős Államtitkárságán Budapest p.197
19. Cseresnyés F. (1996): Migrációs potenciálok és trendek Európában Regio Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz pp. 19-46.
20. Cseresnyés F. (2005): Migráció az ezredfordulón A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs p.233
21. Csuka I., Somogyi F. (2003): A felsőoktatás szerepe az emberitőke-állomány fejlesztésében In.: A magyar felsőoktatás és humán erőforrás fejlesztés tanulmánykötet Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár p.143 pp.107-118
22. Csuka J. (1995): A délvidéki magyarság története 1918-1944. Püski Könyvesház Budapest p.499
23. Davies N. (2001): Európa Története Osiris Kiadó Budapest 2001. p.1326
24. Demográfiai Évkönyvek Központi Statisztikai Hivatal
25. Erdei N. – Tuka Á. (2011): Az Európai Unió migrációs politikája napjainkban In: Új népvándorlás Migráció a 21. században Afrika és Európa között Szerkesztette: Tarrósy I. – Glied V. – Keserű D., IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs p.294 pp.243-258.
26. Fan X., Yakita A. (2011): Brain drain and technological relationship between skilled and unskilled labor: brain gain or brain loss? J Popul Econ Vol. 24 pp. 1359-1368 Springer-Verlag
27. Fóti K.-Németh M. (2002): Magyar állampolgárok munkavállalása az Európai Unió tagállamaiban, az 1990-es években In: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 71. Migráció és statisztika Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet Budapest p.246. pp.135-154.
28. Friedman M. (1996): Kapitalizmus és szabadság Akadémia Kiadó Budapest – MET Publishing Corp. Florida-Budapest p. 219
29. Gábos A. – Gál R. I. – Keller T. (2007): A gyermeknevelés költsége és a társadalmi kompenzáció TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. 2007. február Budapest p.26
30. Gächter A. (2006): Migration and the Austrian Labour Market in an Enlarging European Union In: A Regional Approach to Free Movement of Workers: Labour Migration Between Hungary and its Neighbouring Countries Klebelsberg Kuno University Press p.157 pp.50-74
31. Gagnon A. J., Dougherty G., Wahoush O., Saucier J-F., Dennis C-L., Stanger E., Palmer B., Merry L., Stewart D.E. (2013): International migration to Canada: The post-birth health of mother and infants by immigration class Social & Medicine Vol. 76 pp.197-207.
32. Galgóczi B.- Leschke J, Watt A. (2009): Intra- EU Labour Migration – Flows and Policy Responses In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320. pp.1-28.
33. Gellérné Lukács É. (2004): Munkavállalás az Európai Unióban KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest p.301.

34. Geréb L. (2008): A regionális migráció hatása a humántőke-beruházásra és megtérülésére Tér és Társadalom XXII. 2. évfolyam pp.169-228.
35. Gödri I. (2010): A vándorlási veszteség Magyarországon az elmúlt évtizedben – avagy hányan is vagyunk valójában? KorFa Népesedési Hírlevél KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kiadványa 2010/3.
36. Gödri I. (2015): Nemzetközi vándorlás In.: Demográfiai portré 2015 pp: 187-211
37. Gyeney L. (2013): Legális migráció az Európai Unióba In.: Uniós szakpolitikák szerk.: Szabó M., Lángos P. L., Gyeney L. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója Budapest p.224 pp.176-208.
38. Györgyi Z. (2014): Az oktatás eredményei, haszna, megtérülése In.: szerk.: Széll Krisztián Az OECD az oktatásról - adatok, elemzések, értelmezések Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Budapest p.92 pp.29-40
39. Halász G. (2001): Az oktatási rendszer Műszaki Könyvkiadó, Budapest p.216
40. Hárs Á. (2008): Csatlakozás és csatlakozás – a magyar munkaerőpiac és a migráció In: Kolosi T., Tóth I. Gy. szerk.: Társadalmi riport 2008, TÁRKI Budapest p.523 pp.108-128.
41. Hárs Á. (2009): Dimensions and Effect of Labour Migration to EU Countries: The case of Hungary In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320. pp.229-252.
42. Hárs Á.- Simonovits B.- Sik E. (2005): Magyar migrációs potenciál. Hazai adatok, nyugati becslések. In: Tamás P.- Erőss G.- Tibori T.: Nemzetfelfogások Kisebbség –többség Új Mandátum Könyvkiadó Budapest p.340 pp.294-307.
43. Horváth m. T., Düll A., László J. (2006): A helyvesztesség vizsgálata migrációban lévő magyar fiatalok körében Kutatási beszámoló Magyar Pszichológiai Szemle 2006. évi 61.1. pp.133-153.
44. Hunter L. M. (2005): Migration and Environmental Hazards Institute of Behavioral Science, Program on Environment and Behavior, Department of Sociology, University of Colorado at Boulder Springer Science+Business Media Population and Environment Vol. 26. No.4, pp.273-302.
45. Hunyadi L., Mundriczó Gy., Vita L. (1997): Statisztika II. hibajegyzékkel kiegészített kiadás Aula Kiadó Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
46. Illés S.- Lukács É. (2002/1): A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata In: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 71. Migráció és statisztika Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet Budapest p.246 pp.13-32.
47. Illés S.- Oláh Sz.L. (2011): A magyarok munkavállalásának jellemzői a legnagyobb fogadó államban, Svédországban – makro perspektíva In: Magyarok munkavállalása Skandináviában Tullius Kiadó p.206 pp. 29-43
48. Ingázás a határ mentén 2015. június p.27. Központi Statisztikai Hivatal
49. International Migration Outlook 2011. SOPEMI OECD Publishing p.451 OECD (2011)
50. Jones and Wild, Hull (1992): Western Germany's 'Third Wave' of Migrants: the Arrival of the Aussiedler, GeoForum, Vol. 23, No. 1. pp. 1-11, Elsevier
51. Kaczmarczyk P., Tyrowicz J., (2007): Współczesne migracje Polaków Biuletyn nr 1 listopad 2007, Warszawa Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych p.15.
52. Kiss É. (2005): Külső (nemzetközi) és belső migráció In.: Kiss É. Az Európai Unió a XXI. század elején Akadémiai Kiadó, Budapest p.462 pp.215-224.

53. Kiss É. (1992): Migráció a Közép-Tiszavidéken Statisztikai szemle 1992. március pp. 242-255.
54. Klos B. (2006): Migracje zarobkowe Polaków do krajów Unii Europejskiej Infos Biuro Analiz Sejnowych 2006.10.23. No2. ISSN: 1896-6659 p.4.
55. Kovács A . (2016): Néhány általános adat az '56-os magyar menekültekről In: Hová megyünk, bajtársak? – Világnak. Szlovénia és az '56-os magyar menekültek p.122. pp. 18-22.
56. KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról In: Valuch Tibor (2004): Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig Argumentum és Osiris Kiadó p.1101 pp. 166-199.
57. Lien D., Wang Y. (2005): Brain drain or brain gain: A revisit Journal of Population Economics Vol. 18 pp:153-163 Springer-Verlag
58. Lundborg P. (2009): The Dimensions and Effect of EU Labour Migration in Sweden In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320. pp.69-86.
59. Machlup F. (1966): Az oktatás teljes költsége In: Illés Lajosné (szerk): Az oktatás gazdaságossága, Tankönyvkiadó Budapest p.95 pp.57-78.
60. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal (1918): A magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899-1913. Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt. p.256
61. Magyarország 2015 felelős kiadó: Dr. Vukovich Gabriella Budapest p.184. Központi Statisztikai Hivatal (2016)
62. Massey D.S., Arango J, Hugo G., Kouaouci A., Pelligrino A, Taylor J.E. (2001): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés In: A migráció szociológiája Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest p.263 pp.9-40.
63. McKay S. (2009): The Dimensions and Effects of EU Labour Migration in the UK In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320 pp.29-50.
64. Melegh A. (2002/1): Magyarország és Németország közötti vándorlás az 1990-es években In: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 71. Migráció és statisztika Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet Budapest p.246 pp.53-68.
65. Mikó I. (1941): Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. „Studium” Kiadó Budapest p.326
66. Mitchell B.R. (2003): International Historical Statistics: Europe 1750-2000 Fifth Edition Palgrave Macmillan Hampshire, New York p.1068
67. Nagy K. (2001): Érvek a magyar munkaerő szabad mozgása mellett – a kibővülő Európai Unióban In: Migráció és Európai Unió Szociális és Családügyi Minisztérium Budapest p.477 pp.351-362.
68. Nagy K. (2014): A gazdasági migráció és a munkaerő-piaci igények összeegyeztetése Az Európai Bizottság és az OECD közös jelentése Munkaügyi Szemle: Az emberi erőforrással foglalkozók digitális szakfolyóirata LVIII. évfolyam 2014/. 6 szám. p.105-107.
69. Niederhauser E. (1999): Jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában. - História, 21 3. sz. pp. 20-23.
70. Pándi L. (1995): Köztes-Európa 1763-1993 Térképgyűjtemény Osiris- Századvég Kiadó Budapest p.798

71. Paróczai P. (2003): Pénzügyi ismeretek mérlegképes könyvelői és okleveles könyvvizsgálói vizsgára készülők számára UNIÓ Kiadó, Budapest p.589
72. Petővári B. (2010): Európai Erőd – Az Európai Unió migrációs politikájának biztonsági dimenziói Európai Tükör 2010. 3. szám p.114 pp.26-39.
73. Póczik Sz. – Dunavölgyi Sz. (2008): Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok Budapest HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. p.486
74. Polónyi I. (1985): Az oktatás gazdasági hatékonysága Magyarországon. MKKE Oktatásgazdaságtani füzetek. 7. sz. p.70
75. Polónyi I. (2002): Az oktatás gazdaságtana Osiris Kiadó Budapest p. 425
76. Polónyi I. (2004): A felnőttképzés megtérülési mutatói Felsőoktatási kutatóintézet Budapest p.32.
77. Poulain M. (2008): European migration statistics: Definitions, data and challenges In.: Barni, M.&Extra, G.(eds) Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts pp.43-66. Berlin/New York: Moun-ton de Gruyter
78. Pucsek J. (2013): Pénzügyi és számviteli kontrolling Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest (Digitális Tankönyvtár)
79. Puskás J. (1974): Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt Történelmi szemle, 1974. (17. évf.) 1-2. sz. pp. 32.-68.
80. Puskás J. (1982): Kivándorló magyarok az Egyesült Államokba 1880-1940 Akadémiai Kiadó, Budapest p.638.
81. Puskás J. (1991): Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században Regio: kisebbség, politika, társadalom, 1991. (2. évf.) 4. sz. pp. 226-228.
82. Puskás J. (2009): Kivándorlók 1880–1914 Közös múlt – különböző látószögekből In: História 1984. 6 évf. 3 szám. pp.24-26
83. Qin F. (2015): Global talent, local careers: Circular migration of top Indian engineers and professionals Research Polity Vol. 44 pp.405-420 Elsevier B.V.
84. Rédei M. (2002/1): A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok In: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 71. Migráció és statisztika Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet Budapest p.246 pp.113-133.
85. Rédei M. (2005): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása Statisztikai Szemle 83. évfolyam 7. szám pp.662-680.
86. Rédei M. (2007): Mozgásban a világ A nemzetközi migráció földrajza ELTE Eötvös Kiadó p.566
87. Schultz T.W. (1983): Beruházás az emberi tőkébe Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest p.300
88. Semyonov M.- Gorodzeisky A. (2008): Labor Migration, Remittances and Economic Well-being of Households in the Philippines Springer Science+Business Media B.V. 2008 Popul Res Policy Rev Vol. 27 pp.619-637.
89. Smith A. (1992): Nemzetek gazdagsága E gazdagság természetének és okainak vizsgálata Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest p.372.
90. Somogyi F. – Somogyi K. – Józsa L. (2011): A magyar emberitőke-állomány állapota L'Harmattan Kiadó Budapest p.306.
91. Statisztikai tükör 2015/23. Népmozgalom, 2014. 2015. március 27.p.8. Központi Statisztikai Hivatal

92. Statisztikai tükör Népmozgalom, 2015. 2016. április 01. p.9. Központi Statisztikai Hivatal
93. Steinhardt M.F. (2009): The Dimensions and Effect of EU Labour Migration in Germany In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320 pp.101-126.
94. Szabó P. (1998): A napi ingázás kérdésköre a kilencvenes években Magyarországon Tér és Társadalom XII. 4. évfolyam pp.69-89.
95. Szántó R. (2006): A pestis Európában In.: Középkori egyetemes történelem szerk.: Szántó R. Szeged-Miskolc Bölcsész Konzorcium p.373 pp.20-21.
96. Szászi F. (2004): Adatok a magyar kivándorlás történetéhez 1945-1989 In: Valuch Tibor (2004): Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig Argumentum és Osiris Kiadó p.1101. pp. 145-154.
97. Tóth Á. (2004): A II. világháborút követő magyarországi telepítések gazdasági, társadalmi hatásának áttekintése In: Valuch Tibor (2004): Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig Argumentum és Osiris Kiadó p.1101 pp. 345-348.
98. Tóth L. (2011): Az emberi tőke elmélet és alkalmazásának néhány területe Periodica Oeconomica IV. évfolyam 2011. szeptember pp.158-174.
99. Tóth P. P. (2001): Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században In.: Migráció és Európai Unió Szociális és Családügyi Minisztérium Budapest p.477 pp.19-42.
100. Tóth P. P. (2002/1): Magyar migránsok Európában In: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 71. Migráció és statisztika Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet Budapest p.246 pp.33-51.
101. Várallyay Gy. (2006): Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után Occidental Press Budapest 2. kiadás p. 341
102. Varga J. (1995): Az oktatás megtérülési rátái Magyarországon. Közgazdasági Szemle, XLII. évf., június pp.583-605
103. Varga J. (1998): Oktatás-gazdaságtan Közgazdasági Szemle Alapítvány Budapest p.162
104. Vékás I. (1996): Finanszírozás-gazdaságtana (Befektetési és finanszírozási döntések) Aula Kiadó Budapest p.388
105. Walterskirchen E. (2009): The Dimensions and Effect of EU Labour Migration in Austria In: EU Labour Migration since Enlargement Trends, Impacts and Policies TJ International Ltd. Padstow, Cornwall p.320. pp.149-170.

Internetes hivatkozások:

1. <http://www.econom.hu/megterulesi-ido/> letöltve: 2016. október 21.
2. <http://www.econom.hu/netto-jelenertek/> letöltve: 2016. október 21.
3. <http://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/ingc.html> letöltve: 2015. november 11.
4. <http://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/ingc.html> letöltve: 2015. november 11.
5. <http://www.nytimes.com/1995/11/24/world/resetting-refugees-un-facing-new-burden.html> letöltve: 2015. május 05.
6. http://www.uti.bme.hu/tantargyak?p_p_id=TantargyLista_WAR_bmeuti&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_resource_id=download&p_p_cacheability=cacheLevelPage&_TantargyLista_WAR_bmeuti_id=7994 letöltve: 2016. október 30.
7. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qsf001.html letöltve: 2015. november 11.

8. Karoliny E. - Mohay Á.- A (nemzetközi) migráció fogalma <http://www.itvagyunk.eu/htmls/cikkek.html?articleID=28> letöltve: 2014. október 13.
9. Központi Statisztikai Hivatal: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt004a.html letöltve: 2016.11.24.
10. Németh Gy.- Hegyi W. Gy. (2011): Görög-római történelem Osiris Kiadó www.tankonyvtar.hu letöltve: 2016. december 20. p. 900
11. Sík E.: Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya TÁRKI Zrt. http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html letöltve: 2015. február 10.
12. www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf letöltve:2015. augusztus 18.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET

Középiskolások körében végzett empirikus kutatás kérdőíve.

Tisztelt Válaszadó!

Mikó Eszter a Nyugat-magyarországi Egyetem doktorandusz hallgatója vagyok. A kötelezően elkészítendő dolgozatomhoz kérném a segítségét. Az alábbi kérdések megválaszolásával legyen szíves segíteni a munkámat. A kérdőív kitöltése körülbelül 5 percet vesz igénybe.

1. Neme:
  - nő
  - férfi
2. Életkora: _____ év
3. Születési helye: _____ (megye)
4. Melyik megyében tanul jelenleg? _____
5. Milyen jellegű iskolában tanul?
  - szakmunkásképző
  - szakközépiskola
  - gimnázium
  - két tanítási nyelvű gimnázium vagy szakközépiskola
6. Szakközépiskola és szakmunkásképző iskola esetén milyen szakon tanul? _____
7. Milyen idegen nyelven beszél? (kb. milyen szintűnek érzi a tudását)

Megnevezés	alapfok	középfok	felsőfok	anyanyelvi
angol				
német				
francia				
olasz				
spanyol				
egyéb:				

Nem beszélek nyelveket

8. Milyen külön foglalkozásra jár?
  - sport
  - korrepetálás
  - nyelvi oktatás
  - egyéb: _____
9. Átlagosan mennyibe kerül egy óra különfoglalkozás?

-sport: _____

-korrepetálás: _____

-nyelvi oktatás: _____

-egyéb: _____

10. Mióta jár ezekre a külön foglalkozásokra?

-sport: _____

-korrepetálás: _____

-nyelvi oktatás: _____

-egyéb: _____

11. Az oktatással kapcsolatosan mennyi egyéb költségei vannak átlagosan havonta?

-utazási költség: _____

-kollégiumi költség: _____

-ruházati költség: _____

-könyv és kulturális kiadások: _____

-egyéb költségek: _____

12. Tervezi-e, hogy külföldön tanul? (ha a válasz nem, akkor kérem a 18 kérdésnél folytassa)

- igen

- nem

13. Miért akar külföldön tanulni?

- magasabb az oktatás színvonala

- nyelvtanulási szándék miatt

- itthon nincs olyan képzés, amit tanulni szeretnék

- kalandvágy

- később kint szeretnék élni

- később kint szeretnék dolgozni

- egyéb: _____

14. Amennyiben már gondolkodott rajta, milyen szintig jutott el a tervezésben?

- még csak a gondolataimban merült fel, lépéseket még nem tettem

- már utána érdeklődtem egy-két dolognak

- konkrét lépéseket tettem a kiutazásért

15. Melyik iskolába, országba menne ki tanulni?

16. Miért az előbb felsorolt országba/országokba szándékozik kimenni?

17. Befolyásolja-e külföldre távozását a terrorveszély?

- igen

- nem

18. Amennyiben nem kíván külföldre menni, Magyarországon belül hol kíván dolgozni, lakni?

19. Amennyiben nem akar külföldön tanulni, iskolája befejezése után kíván-e külföldön dolgozni?

- igen

- nem

20. Az alábbi táblázatban kérem jelölje meg, hogy a felsorolt tényezők mennyire vannak hatással az Ön kiutazási szándékára? (1-egyáltalán nem, 2 – nem igazán befolyásolja, 3 – többnyire befolyásolja, 4 – befolyásolja, 5 – teljesen befolyásolja, nem tudja)

	1	2	3	4	5	nem tudja
az ország jelenlegi gazdasági helyzete						
jelenlegi politikai helyzet						
rossznak érzem a társadalmi légkört, a hangulatot körülöttem						
negatív diszkrimináció – valaki valakit vallása, bőrszínes, származása vagy neme miatt kiközösít, megkülönböztet a többiektől és ez fáj, árt a másik embernek						
nem megfelelő közhangulat						
környezeti okok (pl.: árvíz, szennyezés stb.)						
a kevés munkalehetőség						
bizonytalan álláshelyek						
fekeete foglalkoztatás						
előrejutás hiánya a munkahelyeken (karrierépítés lehetőségének a hiánya)						
rossz munkahelyi légkör						
családalapítás						
környezetében már sokan mentek ki külföldre						
nyelvtanulási szándék						
kalandvágy						
egyéb: _____						

21. Mit gondol, ha külföldre kimenne azt meghatározott időre tenné, vagy végleg kint kíván e maradni?

- csak meghatározott időre mennék ki
- végleg kint kívánok maradni
- még nem tudom

22. Kivel szándékozik kimenni külföldre?

- egyedül
- ismerősökkel
- barátokkal
- házastársammal/párommal
- gyerekkel/gyerekekkel
- házastársammal és a gyerekkel/gyerekekkel együtt

23. Melyik országba szándékozik kimenni?

- Európán belül: _____
- Európán kívül: _____

24. Miért abba az országba menne ki élni, dolgozni?

---

2. MELLÉKLET

Felsőoktatásban tanulók körében végzett empirikus kutatás kérdőíve.

Tisztelt Válaszadó!

Mikó Eszter a Nyugat-magyarországi Egyetem doktorandusz hallgatója vagyok. A kötelezően elkészítendő dolgozatomhoz kérném a segítségét. Az alábbi kérdések megválaszolásával legyen szíves segíteni a munkámat. A kérdőív kitöltése körülbelül 5 percet vesz igénybe.

1. Neme:
  - nő
  - férfi
2. Életkora: _____ év
3. Születési helye: _____ (megye)
4. Melyik megyében tanul jelenleg: _____
5. Milyen jellegű iskolában tanul?
  - főiskola BA/BSC
  - egyetem MA/MSC
  - egyetem osztatlan képzés
  - doktori képzés
6. Milyen karon tanul?
  - közgazdaságtudományi
  - bölcsész tudományi
  - mérnök
  - informatikai
  - agrártudományi
  - természettudományi
  - társadalomtudományi
  - jogtudományi
  - egyéb: _____
7. Mióta jár az adott felsőoktatási intézménybe? (pl.: 2010)
_____
8. Várhatóan mikor fejezi be tanulmányát az adott szakon? (pl.:2017)
_____
9. Volt-e olyan tanulmánya amit megkezdett de nem fejezett be?
  - igen
  - nem
10. Dolgozott tanulmányai mellett?
  - igen
  - nem
11. Ha igen, mennyi ideig dolgozott?
  - kevesebb, mint fél évet
  - fél év -1 év

- 1-2 év
- 2-3 év
- több, mint 3 évet

12. Milyen jellegű munka volt ez?

- teljes munkaidős
- részmunkaidős
- alkalmi diákmunka

13. Havonta átlagosan bruttóban mennyit keresett az adott munkával?

_____ Ft

14. Milyen idegen nyelven beszél?

Megnevezés	alapfok	középfok	felsőfok	anyanyelvi
angol				
német				
francia				
olasz				
spanyol				
egyéb:				

Nem beszélek nyelveket

15. Milyen jellegű középiskolában tanult?

- szakmunkás
- szakközépiskola
- két tanítási nyelvű gimnázium vagy szakközépiskola
- gimnázium

16. Középiskolában járt-e külön foglalkozásra?

- igen
- nem

17. Milyen külön foglalkozásra jár középiskolai tanulmányai alatt?

- sport
- korrepetálás
- nyelvi oktatás
- egyéb: _____

18. Ezek közül melyikre jár azóta is folyamatosan?

_____

19. Átlagosan mennyibe kerül egy óra különfoglalkozás?

- sport: _____
- korrepetálás: _____
- nyelvi oktatás: _____
- egyéb: _____

20. Mennyi ideig járt ezekre a külön foglalkozásokra? (pl.: 5 év)

- sport: _____
- korrepetálás: _____

- nyelvi oktatás: _____
  - egyéb: _____
21. Az oktatással kapcsolatosan mennyi egyéb költségei vannak átlagosan havonta?
- utazási költség: _____
  - kollégiumi költség: _____
  - ruházati költség: _____
  - könyv és kulturális kiadások: _____
  - egyéb költségek: _____
22. Szeretne külföldön tanulni?
- igen
  - nem
23. Amennyiben már gondolkodott rajta, milyen szintig jutott el a tervezésben?
- még csak a gondolataimban merült fel, lépéseket még nem tettem
  - már utána érdeklődtem egy-két dolognak
  - konkrét lépéseket tettem a kiutazásért
24. Melyik iskolába, országba menne ki tanulni?
- _____
25. Mit vár attól az országtól ahova menni szándékozik?
- _____
- _____
26. Befolyásolja-e külföldre távozását a terrorveszély?
- igen
  - nem
27. Mennyi időre menne ki külföldre tanulni?
- fél év
  - fél év -1év
  - 1-2 év
  - 2-3 év
  - több, mint 3 év
28. Külföldi tanulmányai után haza kíván-e térni vagy inkább végleg kint maradna?
- haza kívánok térni
  - itthon be akarom fejezni az iskolát, de utána mindenképp kimegyek
  - nem kívánok hazatérni
29. Amennyiben nem akar külföldön tanulni, iskolája befejezése után kíván-e külföldön dolgozni?
- igen
  - nem
30. Amennyiben nem kíván külföldre menni, Magyarországon belül hol kíván dolgozni, lakni?
- _____
31. Az alábbi táblázatban kérem jelölje meg, hogy a felsorolt tényezők mennyire vannak hatással az Ön kiutazási szándékára? (1-egyáltalán nem, 2 – nem igazán befolyásolja, 3 – többnyire befolyásolja, 4 – befolyásolja, 5 – teljesen befolyásolja, nem tudja)

	1	2	3	4	5	nem tudja
az ország jelenlegi gazdasági helyzete						
jelenlegi politikai helyzet						
kedvezőtlen társadalmi légkör						
korrupció						
alacsony bérszínvonal						
alacsony életszínvonal						
negatív diszkrimináció						
nem megfelelő közhangulat						
környezeti okok (pl.: árvíz, szennyezés stb.)						
a kevés munkalehetőség						
bizonytalan álláshelyek						
fekete foglalkoztatás						
előrejutás hiánya a munkahelyeken (karrierépítés lehetőségének a hiánya)						
rossz munkahelyi légkör						
családalapítás						
környezetében már sokan mentek ki külföldre						
nyelvtanulási szándék						
kalandvágy						
egyéb: _____						

32. Mit gondol, ha külföldre kimenne dolgozni azt meghatározott időre tenné, vagy végleg kint kíván e maradni?

- csak meghatározott időre mennék ki
- végleg kint kívánok maradni
- még nem tudom

33. Kivel szándékozik kimenni külföldre?

- egyedül
- ismerősökkel
- barátokkal
- házastársammal/párommal
- gyerekekkel/gyerekekkel
- házastársammal és a gyerekekkel/gyerekekkel együtt

34. Melyik országba szándékozik kimenni?

- Európán belül: _____

- Európán kívül: _____

35. Miért abba az országba menne ki élni, dolgozni?

---

3. MELLÉKLET

Dolgozók körében végzett empirikus kutatás kérdőíve.

Tisztelt Válaszadó!

Mikó Eszter a Nyugat-magyarországi Egyetem doktorandusz hallgató vagyok. A kötelezően elkészítendő dolgozatomhoz kérném a segítségét. Az alábbi kérdések megválaszolásával legyen szíves segíteni a munkámat. A kérdőív kitöltése körülbelül 5 percet vesz igénybe.

1. Neme: Nő   Férfi
2. Életkora: _____ év
3. Születési hely: _____
4. Lakóhely: _____ megye
5. Milyen jellegű településen lakik?
  - főváros
  - megyeszékhely
  - város
  - falu
6. Milyen befejezett iskolai végzettsége(i) vannak és ezeket melyik évben fejezte be? (okj-s képzések, szakközépiskola, szakiskola, főiskola, egyetem, egyéb tanfolyamok stb.) (pl.: 2009-fodrász, 2012-pedagógia stb.)

---
7. Volt-e olyan tanulmánya, amit megkezdett, de nem fejezett be?
  - igen
  - nem
8. Ha igen mennyi ideig tanult és milyen területen (kérem minden ilyen tanulmány felsorolását)?

---
9. Hány évig járt iskolába?
  - Általános iskolába: _____
  - Középiskolába: _____
  - OKJ-s képzésre: _____
  - Felsőfokú oktatási intézménybe: _____
10. Tanult-e munka mellett, ha igen mit? (pl.: pedagógia – főiskola, mérnök – mesterképzés stb.)

---

11. Milyen idegen nyelveket beszél?

	alapfok	középfok	felsőfok	anyanyelvi
angol				
német				
francia				
olasz				
spanyol				
egyéb:				

12. Sorolja fel, hogy mihez ért a szakmáján kívül még amit akár munkaként is tudna végezni? (Informális tudás) (pl.: számítógépes ismeret, növénygondozás, varrás, horgolás stb.)

---

13. Mennyi pénzt költött a családja az Ön oktatására? (pl.: magánórák, tandíj stb.)

- 0-50.000 Ft
- 50.001-100.000 Ft
- 100.001-200.000 Ft
- 200.001-300.000 Ft
- 300.001-400.000 Ft
- 400.001-500.000 Ft
- 500.001-750.000 Ft
- 750.001-1.000.000 Ft
- több mint 1.000.000 Ft-ot: _____ Ft.

14. Mennyi pénzt költött eddig saját tanulására?

- 0-50.000 Ft
- 50.001-100.000 Ft
- 100.001-200.000 Ft
- 200.001-300.000 Ft
- 300.001-400.000 Ft
- 400.001-500.000 Ft
- 500.001-750.000 Ft
- 750.001-1.000.000 Ft
- több mint 1.000.000 Ft-ot: _____ Ft.

15. Mennyi munkatapasztalattal rendelkezik?

- 0-5 év
- 6-10 év
- 11-15 év
- 16-20 év
- 21-25 év
- 26-30 év
- 31-35 év
- 35 évnél több

16. A jelenlegi és az eddigi munkahelyei összesen mennyi pénzt költöttek az Ön oktatására?

- 0-50.000 Ft
- 50.001-100.000 Ft
- 100.001-200.000 Ft
- 200.001-300.000 Ft
- 300.001-400.000 Ft
- 400.001-500.000 Ft
- 500.001-750.000 Ft
- 750.001-1.000.000 Ft
- több mint 1.000.000 Ft-ot: _____ Ft.

17. Mit gondol, a Magyar Állam átlagosan mennyit költött az Ön oktatására?

---

18. Jelenleg mivel foglalkozik?

- dolgozok
- munkanélküli vagyok
- nyugdíjas vagyok

19. Ha Ön munkanélküli mennyi ideje keres munkát?

- kevesebb, mint 1 hónapja
- 1-3 hónapja
- 4-6 hónapja
- 7-12 hónapja
- több mint 1 éve
- több mint 2 éve

20. Milyen jellegű Intézményben/vállalatnál dolgozik?

- nemzetközi multinacionális vállalat
- hazai nagyvállalat (151 főtől)
- közepes vállalat (31-150 fő között)
- kisvállalkozás (30 főig)
- egyéni vállalkozó
- köztisztviselő
- közalkalmazott
- munkanélküli

21. Milyen ágazatban dolgozik?

- ipar
- mezőgazdaság
- kereskedelem

- oktatás
- egészségügy
- közlekedés
- egyéb

22. Kb. melyik kategóriába esik az Ön bruttó jövedelme?

- 0-100.000 Ft
- 100.001 Ft-200.000 Ft
- 200.001 Ft-300.000 Ft
- 300.001 Ft-400.000 Ft
- 400.001 Ft-500.000 Ft
- 500.001 Ft-600.000 Ft
- 600.001 Ft-700.000 Ft
- 700.001 Ft felett

23. Dolgozott már külföldön?

- nem
- csak ingázóként (hetente jártam ki Magyarországról külföldre dolgozni)
- igen

24. Ha már dolgozott külföldön, összesen mennyi ideig?

- kevesebb, mint 1 évig
- 1-3 év
- 4-6 év
- 6-10 év
- több mint 10 évet

25. Gondolkodott már külföldi munkavállaláson?

- igen
- nem

26. Amennyiben már gondolkodott rajta, milyen szintig jutott el a tervezésben?

- még csak a gondolataimban merült fel, lépéseket még nem tettem
- ___már utána érdeklődtem egy-két dolognak
- konkrét lépéseket tettem a kiutazásért

27. Miért akar külföldre menni?

- tanulás
- munkavállalás
- gyakornoki munka, tapasztalat gyűjtés
- kalandvágy
- családi ok
- egyéb: _____

28. Az alábbi táblázatban kérem jelölje meg, hogy a felsorolt tényezők mennyire vannak hatással az Ön kiutazási szándékára?(1-egyáltalán nem, 2 – nem igazán befolyásolja, 3 – többnyire befolyásolja, 4 – befolyásolja, 5 – teljesen befolyásolja, nem tudja)

	1	2	3	4	5	nem tudja
az ország jelenlegi gazdasági helyzete						
jelenlegi politikai helyzet						
kedvezőtlen társadalmi légkör						
korrupció						
alacsony bérszínvonal						
alacsony életszínvonal						
negatív diszkrimináció						
nem megfelelő közhangulat						
környezeti okok (pl.: árvíz, szennyezés stb.)						
a kevés munkalehetőség						
bizonytalan álláshelyek						
fekete foglalkoztatás						
előrejutás hiánya a munkahelyeken (karrierépítés lehetőségének a hiánya)						
rossz munkahelyi légkör						
családalapítás						
környezetében már sokan mentek ki külföldre						
nyelvtanulási szándék						
kalandvágy						
egyéb: _____						

29. Mit gondol, ha külföldre kimenne azt meghatározott időre tenné, vagy végleg kint kíván e maradni?

- csak meghatározott időre mennék ki
- végleg kint kívánok maradni
- még nem tudom

30. Kivel szándékozik kimenni külföldre?

- egyedül
- ismerősökkel
- barátokkal
- házastársammal/párommal
- gyerekekkel/gyerekekkel
- házastársammal és a gyerekekkel/gyerekekkel együtt

31. Melyik országba szándékozik kimenni?

- Európán

belül: _____

- Európán

kívül: _____

32. Miért az előbb felsorolt országba/országokba szándékozik kimenni?

- nyelvismeret
- ország kultúrája
- munkalehetőség
- jobb életkörülmények
- karrierlehetőség
- ott élnek rokonok vagy barátok
- Egyéb: _____

4. MELLÉKLET

Középiskolások nyelvtudásának és a kivándorlási szándékuk közötti kapcsolatának vizsgálatának eredménye az SPSS statisztikai programban.

Összes nyelv esetében:

keresztábra

			beszél-e idegen nyelven		Total
			igen	nem	
szint	alap	Count	533 _a	284 _a	817
		Expected Count	530,6	286,4	817,0
		Adjusted Residual	,2	-,2	
	felsőfokú	Count	107 _a	43 _a	150
		Expected Count	97,4	52,6	150,0
		Adjusted Residual	1,7	-1,7	
	középfokú	Count	528 _a	309 _a	837
		Expected Count	543,5	293,5	837,0
		Adjusted Residual	-1,5	1,5	
	anyanyelvi	Count	23 _a	7 _a	30
		Expected Count	19,5	10,5	30,0
		Adjusted Residual	1,4	-1,4	
Total		Count	1191	643	1834
		Expected Count	1191,0	643,0	1834,0

Each subscript letter denotes a subset of in categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the ,05 level.

Chi négyzet próba

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,805 ^a	3	,121
Likelihood Ratio	6,007	3	,111
N of Valid Cases	1834		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10,52.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,056	,121
	Cramer's V	,056	,121
N of Valid Cases		1834	

Angol nyelv esetében:

Keresztábla

			beszél-e idegen nyelven		Total
			igen	nem	
szint	alapfokú	Count	179 _a	124 _b	303
		Expected Count	195,9	107,1	303,0
		Adjusted Residual	-2,5	2,5	
	felsőfokú és anyanyelvi	Count	92 _a	28 _b	120
		Expected Count	77,6	42,4	120,0
		Adjusted Residual	2,9	-2,9	
	középfokú	Count	342 _a	183 _a	525
		Expected Count	339,5	185,5	525,0
		Adjusted Residual	,3	-,3	
Total		Count	613	335	948
		Expected Count	613,0	335,0	948,0

Each subscript letter denotes a subset of in categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the ,05 level.

Chi négyzet próba

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	11,759 ^a	2	,003
Likelihood Ratio	12,194	2	,002
N of Valid Cases	948		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 42,41.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,111	,003
	Cramer's V	,111	,003
N of Valid Cases		948	

Német nyelv esetében:

Keresztábla

			beszél-e idegen nyelven		Total
			igen	nem	
szint	alapfok	Count	242	108	350
		Expected Count	227,1	122,9	350,0
		Adjusted Residual	2,5	-2,5	
	felsőfok	Count	25	14	39
		Expected Count	25,3	13,7	39,0
		Adjusted Residual	-,1	,1	
	középfok	Count	147	102	249
		Expected Count	161,6	87,4	249,0
		Adjusted Residual	-2,5	2,5	
Total	Count	414	224	638	
	Expected Count	414,0	224,0	638,0	

Chi-négyzet próba

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	6,534 ^a	2	,038
Likelihood Ratio	6,508	2	,039
N of Valid Cases	638		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13,69.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,101	,038
	Cramer's V	,101	,038
N of Valid Cases		638	

5. MELLÉKLET

Felsőoktatásban tanulók nyelvtudásának és a kivándorlási szándékuk közötti kapcsolatának vizsgálatának eredménye az SPSS statisztikai programban.

Minden nyelv esetében:

Keresztábra

			beszél-e idegen nyelven		Total
			igen	nem	
szint	alapfokú	Count	112	80	192
		Expected Count	118,2	73,8	192,0
		Adjusted Residual	-1,2	1,2	
	felsőfokú és anyanyelvi	Count	39	18	57
		Expected Count	35,1	21,9	57,0
		Adjusted Residual	1,1	-1,1	
	középfokú	Count	158	95	253
		Expected Count	155,7	97,3	253,0
		Adjusted Residual	,4	-,4	
Total		Count	309	193	502
		Expected Count	309,0	193,0	502,0

Chi-négyzet próba

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,063 ^a	2	,356
Likelihood Ratio	2,086	2	,352
N of Valid Cases	502		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 21,91.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,064	,356
	Cramer's V	,064	,356
N of Valid Cases		502	

6. MELLÉKLET

Dolgozók nyelvtudásának és a kivándorlási szándékuk közötti kapcsolatának vizsgálatának eredménye az SPSS statisztikai programban

Keresztábra

			beszél-e idegen nyelven		Total
			igen	nem	
szint	alapfokú	Count	95	21	116
		Expected Count	93,8	22,2	116,0
		Adjusted Residual	,4	-,4	
	felsőfokú és anyanyelvi	Count	29	6	35
		Expected Count	28,3	6,7	35,0
		Adjusted Residual	,3	-,3	
	középfokú	Count	75	20	95
		Expected Count	76,8	18,2	95,0
		Adjusted Residual	-,6	,6	
Total	Count	199	47	246	
	Expected Count	199,0	47,0	246,0	

Chi-négyzet próba

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,396 ^a	2	,821
Likelihood Ratio	,393	2	,821
N of Valid Cases	246		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,69.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,040	,821
	Cramer's V	,040	,821
N of Valid Cases		246	

7. MELLÉKLET

Korosztályok és kivándorlás tervezett ideje közötti kapcsolat vizsgálatának eredménye az SPSS statisztikai programban.

Keresztábra

			Külföldi munkavállalás ideje			Total
			Ideiglenesen	Nem tudja	Végleg	
képzés szintje	Dolgozók	Count	41 _a	43 _a	17 _a	101
		Expected Count	34,8	49,8	16,4	101,0
		% within kepz	40,6%	42,6%	16,8%	100,0%
		% within ido	10,4%	7,6%	9,1%	8,8%
		Adjusted Residual	1,4	-1,4	,2	
	Felsőoktatásban tanuló	Count	26 _a	21 _a	11 _a	58
		Expected Count	20,0	28,6	9,4	58,0
		% within kepz	44,8%	36,2%	19,0%	100,0%
		% within ido	6,6%	3,7%	5,9%	5,0%
		Adjusted Residual	1,7	-2,0	,6	
	Középiskolában tanuló	Count	329 _a	502 _b	159 _{a, b}	990
		Expected Count	341,2	487,7	161,1	990,0
		% within kepz	33,2%	50,7%	16,1%	100,0%
% within ido		83,1%	88,7%	85,0%	86,2%	
Adjusted Residual		-2,2	2,4	-,5		
Total	Count	396	566	187	1149	
	Expected Count	396,0	566,0	187,0	1149,0	
	% within kepz	34,5%	49,3%	16,3%	100,0%	
	% within ido	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Each subscript letter denotes a subset of ido categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the ,05 level.

Chi négyzet próba

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,993 ^a	4	,136
Likelihood Ratio	7,013	4	,135
N of Valid Cases	1149		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,44.

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,078	,136
	Cramer's V	,055	,136
N of Valid Cases		1149	

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik nélkül nem juthattam volna el idáig és akik nélkül nem készülhetett volna el a disszertációm.

Köszönetet szeretnék mondani Prof. Dr. Kiss Edit Éva témavezetőmnek a dolgozat készítése során nyújtott segítségéért és hasznos tanácsaiért.

Hálámat és köszönetemet fejezem ki családomnak támogatásukért. Külön köszönöm páromnak, Szarvas Kristófnak, hogy mindvégig mellettem volt és támogatott. Köszönöm Aranyosné Tóth Mária támogatását, segítségét és megértését, amit mindvégig irányomba tanúsított.

Külön köszönet illeti a felmérésben résztvevőket, a tanárokat és az oktatókat, akik segítettek a kérdőívek kitöltésében.

Köszönöm Prof. Dr. Závoti József és Dr. Ladányi Márta segítségét a statisztikai számításokban.

NYILATKOZAT

Alulírott Mikó Eszter jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a(z)

A Magyarországról külföldre irányuló migráció következményei az oktatási költségek szempontjából 1989 után című

PhD értekezésem

önálló munkám, az értekezés készítése során betartottam a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. szabályait, valamint a Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola által előírt, a doktori értekezés készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.²

Kijelentem továbbá, hogy az értekezés készítése során az önálló kutatómunka kitétel tekintetében a programvezetőt illetve a témavezetőt nem tévesztettem meg.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy az értekezést nem magam készítettem, vagy az értekezéssel kapcsolatban szerzői jogsértés ténye merül fel, a Soproni Egyetem megtagadja az értekezés befogadását.

Az értekezés befogadásának megtagadása nem érinti a szerzői jogsértés miatti egyéb (polgári jogi, szabálysértési jogi, büntetőjogi) jogkövetkezményeket.

Sopron, ...

.....

doktorjelölt

---

² 1999. ÉVI LXXVI. TV.34. § (1) A MŰ RÉSZLETÉT –AZ ÁTVEVŐ MŰ JELLEGE ÉS CÉLJA ÁLTAL INDOKOLT TERJEDELEMBEN ÉS AZ EREDETIHEZ HÍVEN –A FORRÁS, VALAMINT AZ OTT MEGJELÖLT SZERZŐ MEGNEVEZÉSÉVEL BÁRKI IDÉZHETI.

36. § (1) nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára –a cél által indokolt terjedelemben –szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást –a szerző nevével együtt –fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul.

Jelen doktori disszertáció az „EFOP-3.6.1-16-2016-00018 – A felsőoktatási rendszer K+F+I szerepvállalásának növelése intelligens szakosodás által Sopronban és Szombathelyen” című projekt támogatásával valósult meg.

This doctoral thesis was made in frame of the „EFOP-3.6.1-16-2016-00018 – Improving the role of research+development+innovation in the higher education through institutional developments assisting intelligent specialization in Sopron and Szombathely”.